

रुपन्देही जिल्ला अन्तर्गत वहने नदी, खोला व्यवस्थापन एवं नदीजन्य
पदार्थ संकलन र सदुपयोगको लागि तयार गरिएको

प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण प्रतिवेदन

प्रतिवेदन पेश गरिएको निकाय:

उद्योग, वन तथा वातावरण मन्त्रालय

लुम्बिनी प्रदेश

मुकाम बुटवल, रुपन्देही ।

प्रस्तावक:

डिभिजन वन कार्यालय,

रुपन्देही ।

असार, २०७८

S.A.S.

प्रारम्भिक वातावरणीय परिक्षण अध्ययन एवं प्रतिवेदन तयार गर्नमा संलग्न बिज्ञ

परामर्शदाताहरूको स्व घोषणा पत्र ।

लम्बिनी प्रदेश अन्तर्गत पर्ने डिभिजन वन कार्यालय रुपन्देही प्रस्तावक रही जिल्लाका ११ वटा नदी तथा खोलाहरूको संरक्षण एवं दिगो तथा वातावरण मैत्री ढङ्गले नदीजन्य पदार्थहरूको उत्खनन संकलन तथा ओसारपसार गरी सदुपयोग गर्ने हेतुले गरिएको यो प्रारम्भिक वातावरणीय परिक्षण अध्ययन एवं प्रतिवेदन तयार गर्ने कार्यमा प्रत्यक्ष रूपमा संलग्न रही तोकिएको जिम्मेवारी पुरा गरेको घोषणा गर्दछौं ।

क्र. स.	नाम	हस्ताक्षर
१	श्री लिला राज पौडेल	
२	श्री नगेन्द्र प्रकाश रेग्मी	
३	श्री माधव भट्टराई	
४	श्री श्रृजन राम श्रेष्ठ	
५	श्री श्रवण बस्नेत	

S.A.S.

स्वीकृत प्रारम्भिक वातावरणीय परिक्षण प्रतिवेदन अनुरूप प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्ने प्रस्तावकको प्रतिबद्धता

- प्रतिवेदनमा सुझाईएका नकारात्मक प्रभाव न्युनीकरणका उपायहरू, संकलन/उत्खनन् गर्न सकिने परीमाण, ढुवानी संबन्धी कार्यविधि, आदीको निसर्त पालना, कार्यान्वयन र त्यसको नियमित अनुगमन गरिने छ।
- स्थानीयवासीहरूको समस्या तथा सवालहरूलाई बुझि नियमित रूपमा उनीहरूको राय सुझाव लिइने छ।
- रोजगारीको लागि स्थानीयलाई प्राथमिकता दिइने छ।
- नदीजन्य सामग्रीहरूको नापजाँच गरि परिमाण एकिन गरिने छ र अभिलेख दुरुस्त राखिने छ।
- कामदारहरूको स्वास्थ्य र सुरक्षाको लागि भरपर्दा उपायहरू अपनाइनेछ।
- बालबालिकाहरूलाई कामदारको रूपमा प्रयोग हुन दिईने छैन।
- ठेक्का सझौतामा उल्लेख भएको परीमाण, स्थान आदिको नियमित अनुगमन गरिने छ।
- वातावरण संरक्षण नियमावलि २०७७ बमोजिम गठित अनुगमन समितिद्वारा नियमित रूपमा अनुगमन गर्ने ब्यबस्था मिलाईने छ।
- समग्र क्रियाकलापहरूको प्रभाव मूल्याङ्कनको लागि वातावरणविद, वन तथा वनस्पती बिज्ञ एवं समाजशास्त्री आदि बिशेषज्ञहरूद्वारा स्वतन्त्र अनुगमन गर्ने ब्यबस्था मिलाईने छ।

क्र. स.	प्रस्तावक निकायको नाम	हस्ताक्षर र कार्यालयको छाप
१	श्री डिभिजन वन कार्यालय रुपन्देही ।	

S.A.S.

बिषय सूची

परिच्छेद: एक.....	१
प्रतिवेदन तयार गर्ने ब्याक्ति तथा संस्थाको नाम र ठेगाना:.....	१
परिच्छेद: दुई.....	२
प्रस्तावको सारांश.....	२
२.१ प्रस्तावको उद्देश्य:.....	२
२.२ प्रस्तावको विशेषताहरु:.....	२
२.३ भू-उपयोगमा पर्ने असर:.....	५
२.४ वातावरणमा पर्ने प्रतिकुल प्रभाव:.....	५
२.५ जनस्वास्थ्य तथा मानव जीवनमा पर्ने असर:.....	७
२.६ जनसंख्या र जीविकोपार्जनमा पर्ने असर:.....	८
२.७ स्थानीय पूर्वाधारमा हुने क्षति:.....	९
२.८ जलवायू परिवर्तन तथा विपद उत्थानशिलतामा पर्ने असर:.....	९
२. ९ अन्य आवश्यक कुरा:.....	९
२.१० अध्ययन विधि:.....	९
परिच्छेद: तीन.....	११
प्रस्तावको बिस्तृत विवरण.....	११
३.१ सामान्य परिचय:.....	११
३:२ प्रस्तावको सान्दर्भिकता:.....	१२
३.३ डेलीभरी गर्ने भए के कस्तो वस्तु डेलीभरी गर्ने.....	१३
३.४ प्रस्तावको प्रतिदिन वा घण्टा कति घण्टा सञ्चालन हुने:.....	१३

S.A.P.

३.५ प्रस्ताव कार्यान्वयन हुँदा निस्कासन हुने (कति समय सञ्चालन हुँदा कति परिमाणमा निस्कासन हुने हो).....	१३
३.६ प्रस्तावित क्षेत्रको अवस्थिति.....	१८
परिच्छेद: चार.....	३८
विद्यमान वातावरणको अवस्था.....	३८
४.१ सामाजिक, आर्थिक र साँस्कृतिक अवस्था.....	३८
४.२ भौतिक वातावरणको अवस्था.....	४७
४.३ जैविक वातावरणको अवस्था.....	५३
परिच्छेद: पाँच.....	६५
प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्दा वातावरणमा पर्ने प्रभाव.....	६५
५.१ वातावरणीय प्रभावहरू.....	६५
५.१.१ सामाजिक आर्थिक र साँस्कृतिक क्षेत्रमा पर्ने प्रभाव.....	६५
५.१.२ जैविक प्रभाव:.....	७०
५.१.३ भौतिक प्रभाव:.....	७१
५.२ प्रभावहरूको तहगत वर्गीकरण.....	७४
परिच्छेद: छ.....	८०
प्रभाव कार्यान्वयनका विकल्प:.....	८०
६.१ प्रस्तावको विकल्प बिप्लेशन.....	८०
६.२ विकल्पहरू.....	८१
६.३ विकल्प अनुसार प्रभावहरूको तुलनात्मक विश्लेषण.....	८२
परिच्छेद: सात.....	८८
वातावरणीय व्यवस्थापन योजनाको खाका.....	८८
७.१ सकरात्मक प्रभाव बढोत्तरीका उपायहरू:.....	८८
वातावरणीय व्यवस्थापन योजना.....	९२

S.A.S.

७.२ नकरात्मक प्रभाव न्यूनीकरणका उपायहरुः.....	१०३
वातावरणीय व्यवस्थापन योजना.....	१०९
परिच्छेदः आठ.....	१३२
वातावरणीय प्रस्ताव कार्यान्वयन अनुगमन.....	१३२
द.१ अनुगमन प्रगति अभिलेखीकरण.....	१३२
द.२ अनुगमन तथा वातावरणीय व्यवस्थापन योजना र समय तालिका.....	१३३
परिच्छेदः नौ.....	१४२
अध्ययनको निष्कर्ष.....	१४२
९.१ निष्कर्ष.....	१४२
अनुसुचि : १.....	१४५
अनुसुचि : २.....	१४६
अनुसुचि : ३.....	१४९
अनुसुचि : ४.....	१६०
अनुसुचि : ५.....	१६२
अनुसुचि : ६.....	१६५

S.A.P.

तालिका सूची

तालिका १	वातावरणीय परीक्षणका लागि सम्मिलित विज्ञहरूको नामावलि	१
तालिका २	प्रस्तावको बारेमा जानाकारी	२
तालिका ३	तोकिएका खोला तथा खहरेहरूबाट निकाल्न सकिने नदीजन्य पदार्थ	१४
तालिका ४	रुपन्देही जिल्लाको कुल जनसंख्या	३८
तालिका ५	रुपन्देही जिल्लाको जातीय संरचना	३९
तालिका ६	रुपन्देही जिल्लामा छानाको आधारमा घरहरूको वर्गीकरण	४४
तालिका ७	रुपन्देही जिल्लाका घरहरूको जगको आधारमा वर्गीकरण	४४
तालिका ८	रुपन्देही जिल्लाको खानेपानीको मुख्य श्रोत	४५
तालिका ९	रुपन्देही जिल्लाको शिक्षाको स्थिति	४६
तालिका १०	रुपन्देही जिल्लामा अवस्थित विद्यालयहरू	४६
तालिका ११	स्वास्थ्य संस्थाको अवस्था	४७
तालिका १२	रुपन्देही जिल्लाको भु उपयोगको विवरण	४८
तालिका १३	प्रस्तावित नदी खोलाको सतहको हालको अवस्था	४९
तालिका १४	नदी जन्य पदार्थको अनुपात	५०
तालिका १५	प्रस्तावित खोलाहरूमा भएका पुलको अवस्था	५१
तालिका १६	रुपन्देही जिल्लाको वन व्यवस्थापनको सम्भाव्यताको अवस्था	५४
तालिका १७	सब डिभिजन वनकार्यालय अनुसार वन व्यवस्थापन पद्धतिको विवरण	५४
तालिका १८	नदी खोला आसपासको वन क्षेत्रमा पाईने रुख तथा बोट विरुवाहरूको सूची	५५
तालिका १९	आयोजना क्षेत्रमा पाईने गैरकाष्ठ तथा औषधिय गुण भएका वनस्पतिहरू	५७
तालिका २०	आयोजना क्षेत्रमा पाईने संरक्षित बोट विरुवाहरू	५८
तालिका २१	जंगली स्तनधारी प्राणीहरू	५९
तालिका २२	नदी खोला वरपर पाइने चराहरूको विवरण	६१
तालिका २३	आयोजना वरपर पाइने सरीसृपहरूको विवरण	६३
तालिका २४	प्रभाव पहिचान, अनुमान एवं मुल्यांकन म्याट्रिक्स	७५
तालिका २५	विकल्पहरूका अनुकूल र प्रतिकूल प्रभावहरूको विवरण	८२
तालिका २६	सकरात्मक प्रभाव अभिवृद्धीका क्रियाकलापहरू	९२
तालिका २७	अनुगमन तालिका	१३४

फोटो सूची:

फोटो: १	प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण प्रयोजनको लागी जिल्ला अन्तर्गत वगने ११ वटा नदी, खोला तथा खहरेहरूको अवस्थिति ।	१८
फोटो: २	त्रिशुली खोलाले ओगटेको भाग र थुप्रिएको नदी जन्य पदार्थ	२१
फोटो: ३	घमाहा खोलाले गहिराएको क्षेत्र जहाँ खोला व्यवस्थापनको जरूरी देखिन्छ	५१
फोटो: ४	रुपन्देही जिल्लाको भु उपयोग नक्सा	५३

S.A.S.

परिच्छेद: एक

प्रतिवेदन तयार गर्ने ब्याक्ति तथा संस्थाको नाम र ठेगाना:

१.१ प्रस्तावकको नाम र ठेगाना:

डिभिजन वन कार्यालय, रुपन्देही।

फोन नं.: ०७१-५२०२२२

ईमेल : dforupandehi@gmail.com

१.२ प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षणको प्रतिवेदन तयार गर्ने ब्याक्ति वा संस्थाको नाम र ठेगाना:

परामर्शदाता:

ह्याण्ड्स फर ग्रीनरी कन्जरभेसन प्रा.लि.

चन्द्रागिरी नगरपालिका १३, काठमाण्डौ नेपाल ।

फोन: ९८४१८६१२३४/९८५७६२०२०७

ईमेल: anjand.basnet@gmail.com/lilapaudyal@gmail.com

१.३ प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षणको प्रतिवेदन तयार गर्ने विज्ञहरू:

यस प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण IEE को प्रतिवेदन निम्न उल्लेखित विज्ञहरूको संलग्नतामा तयार गरिएको छ:

तालिका १ वातावरणीय परीक्षणका लागि सम्मिलित विज्ञहरूको नामावलि

क्र. स.	नाम	विज्ञता
१	श्री लिला राज पौडेल	वन तथा ग्रामीण विकास विज्ञ (टोली नेता)
२	श्री नगेन्द्र प्रकाश रेग्मी	वन तथा वनस्पति विद
३	श्री माधव भट्टराई	समाजशात्री
४	श्री श्रृजन राम श्रेष्ठ	ईन्जिनियर
५	श्री श्रवण बस्नेत	जलाधार ब्यवस्थापन

S.A.S.

परिच्छेद: दुई

प्रस्तावको सारांश

२.१ प्रस्तावको उद्देश्य:

- (क) रुपन्देही जिल्लाको वन क्षेत्र भित्र बग्ने यस प्रतिवेदनमा उल्लेखित ११ वटा खोलाहरूबाट वार्षिक रूपमा निकाल्न सकिने नदी जन्य सामग्रीहरूको परीमाण एकिकन गर्ने, GPS को माध्यमबाट Ground Position लिने/ आर्थिक, सामाजिक, सांस्कृतिक र Bio-Physical data संकलन गर्ने ।
- (ख) वन क्षेत्र हुँदै बग्ने खोलाहरूको अवस्थाको बारेमा अध्ययन गरी नदी, खोला संरक्षण र व्यवस्थापनका लागि आवश्यक सुझावहरू सिफारिस गर्ने ।
- (ग) प्रस्तावित क्षेत्रको वातावरणीय अवस्थाको बारेमा आधारभुत तथ्य र तथ्याङ्कहरू सहितको प्रतिवेदन तयार गर्ने ।
- (घ) उक्त खोलाहरूबाट वातावरणीय क्षति नहुने गरी उत्खनन् गर्न सकिने नदीजन्य पदार्थको परिमाण एकिकन गरी सिफारिस गर्ने ।
- (ङ) प्रस्ताव कार्यान्वयनको क्रममा त्यस क्षेत्रको सामाजिक, आर्थिक र वातावरणीय क्षेत्रमा पर्न सक्ने सकारात्मक र नकारात्मक प्रभावहरूको आँकलन गर्ने ।
- (च) प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्दा वातावरणमा पर्ने नकारात्मक प्रभावको न्यूनीकरण र सकारात्मक प्रभावलाई बढाउने व्यावहारिक उपायहरूको पहिचान गरी कार्यान्वयनको लागि प्रस्ताव गर्ने ।
- (छ) नदी जन्य पदार्थहरू जस्तै ढुङ्गा, गिट्टी तथा बालुवा आदीको संकलन, ढुवानी र प्रयोगको विषयमा अनुगमनको व्यवस्थित योजना बनाई कार्यान्वयन गर्न सिफारीस गर्ने ।
- (ज) प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षणको मध्यावधि समिक्षाको खाका तयार गर्ने र IEE प्रतिवेदनमा प्रस्तावित कृयाकलापहरू कार्यान्वयन भए नभएको एकिकन गर्ने ।

२.२ प्रस्तावको विशेषताहरू:

तालिका २ प्रस्तावको बारेमा जानाकारी

१.	प्रस्तावको नाम: रुपन्देही जिल्लाको बुटवल उपमहानगरपालिका, सैनामैना नगरपालिका, देवदह नगरपालिका, तिलोत्तमा नगरपालिका, कञ्चन गाउँपालिका, गैडहवा गाउँपालिका र सुद्धोधन गाउँपालिका स्थित ईन्गुरिया, घमाहा, बौराहा, जवइ, घोडाहा, आपगौरा खोला, भलुही खोला, सराङ्ग खोला, कञ्चन, खोरमोर, त्रिशुली गरी ११ वटा नदी खोला खोल्सी र
----	---

S.A.S.

	खहरेहरुको बगर क्षेत्रबाट दिगो र वातावरणमैत्री हिसावले ढुंगा, गिट्टि तथा बालुवा (नदीजन्य पदार्थ) उत्खनन तथा संकलन कार्यको प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण प्रतिवेदन तयार गर्ने ।	
२.	प्रस्तावको अवस्थिति:	
	प्रदेश:	लुम्बिनी
	जिल्ला	रुपन्देही
	नगरपालिका एवं गाउँपालिकाहरू	बुटवल उपमहानगरपालिका, सैनामैना नगरपालिका, देवदह नगरपालिका, तिलोत्तमा नगरपालिका, कञ्चन गाउँपालिका, गैडहवा गाउँपालिका र सुद्धोधन गाउँपालिका ।
३.	भौगोलिक/हावापानी प्रकृति एवं विवरण:	
	नदीको नाम र प्रकार:	ईन्द्रगिरिया, घमाहा, बौराहा, जवइ, घोडाहा, आपगौरा खोला, भलुही खोला, सराङ्ग खोला, कञ्चन, खोरमोर, त्रिशुली गरी ११ वटा नदी खोला खोल्सी र खहरेहरु
	भू बनोट (Terrain) :	भावर क्षेत्र
	माटोको किसिम (Soil type)	एलुभियल माटो (बालुवा, ग्राभेल तथा ढुङ्गाहरुको समिश्रण), कोलुभियल माटो
४.	संकलन/उत्खनन कार्य, स्थल र प्रकृया:	
	संकलन/उत्खनन क्षेत्र	सराङ्ग टाँडी जाने बाटो देखि उत्तर तर्फको क्षेत्र, चिसापानी चरङ्गे, क्याउली, पाल्पाली सामुदायिक वन, पाल्पाली सा. ब.क्षेत्र, स्मृति सामुदायिक वन क्षेत्र, हिलेटोल क्रिकेट ग्राउण्ड देखि दाउन्ने सम्म, लुम्बिनी सामुदायिक वन, झिमझिमिया बाँध देखि ५०० मीटर टाढा, मलमला मौवाघारी, झिमझिमिया सामुदायिक वन घाट क्षेत्र, गंगानगर घाट क्षेत्र, सैनामैना १ प्राकृतिक चिकित्सालय र चारपाला सामुदायिक वनको बिचको क्षेत्र, बुटवल १३ जितेश्वरी सामुदायिक वन क्षेत्र र बुद्ध सामुदायिक वन दाउन्ने क्षेत्र । सार्वजनिक सुनुवाईको क्रममा बुटवल पश्चिम क्षेत्रका नदी तथा खोलाहरु बाट नदीजन्य पदार्थ उत्खनन तथा संकलन गर्न नहुने सुझाव प्राप्त भएता पनि भिवितव्य वा प्राकृतिक प्रकोपको अवस्थामा प्रचलित कानून बमोजिम निर्णयगरि सतहमा थुप्रिएको नदीजन्य पदार्थ संकलन गर्न बाधा पर्ने छैन।

S.A.S.

प्रस्तावित क्षेत्रमा जाने पहुँचमार्ग	केही कालोपत्रे गरिएको र अधिकाँस कच्ची सडक
संकलन/उत्खनन विधि	खोलाको भिरालोपना अनुसार कार्पेट माइनिङ्ग प्रविधिको प्रयोग गरि खोलाको सतहमा थुप्रिएर रहेको नदीजन्य पदार्थ संकलन तथा उत्खनन गरिने ।
संकलन-उत्खनन् कार्यमा प्रयोग हुने सामग्री वा मेशीनरी	ज्यामिहरु लगाएर हाते औजारको सहायताले नदीजन्य पदार्थको संकलन एवं उत्खनन् गर्ने कार्यलाई प्राथमिकता दिईनेछ। यदी यो सम्भव नभएमा टिपर तथा ट्र्याक्टरको प्रयोग हुनेछ भने भवितव्यको अवस्थामा प्रचलित कानून बमोजिम निर्णय गरि स्क्वाभेटर समेत प्रयोग गरिनेछ ।
दैनिक सङ्कलन गर्न सकिने मात्रा (क्यू.मि.)	१०४.५३ (क्यू.मि.) प्रति खोला प्रति दिन ।
वार्षिक सङ्कलन गर्न सकिने मात्रा (क्यू.मि.)	१९०२४९.६३ (क्यू.मि.)
संकलन/उत्खनन् गरीने अवधि	बर्षमा ९ महिना (असोज देखि जेष्ठ सम्म)करिव २६० दिन सूर्योदय देखि सुर्यस्त सम्म ।
संकलन-उत्खनन गरिने सामग्रीहरु	ढुङ्गा, गिट्टी, र बालुवा
प्रस्ताव अन्तर्गतका कार्यहरु	संकलन, उत्खनन तथा ढुवानी
प्रभावित नगरपालिका, वस्ती, आदि	बुटवल उप-महानगरपालिका, सैनामैना नगरपालिका, देवदह नगरपालिका, तिलोत्तमा नगरपालिका, कञ्चन गाउँपालिका, गैडहवा गाउँपालिका र सुद्धोधन गाउँपालिका
संकलन/उत्खनन हुने खोलाको संख्या	ईन्गुरिया, घमाहा, बौराहा, जवइ, घोडाहा, आपगौरा खोला, भलुही खोला, सराङ्ग खोला, कञ्चन, खोरमोर र त्रिशुली गरी जम्मा ११ वटा नदी तथा खोलाहरु
५. IEE प्रतिवेदनको वैधानिकता	IEE प्रतिवेदन स्वीकृत भएको ३ बर्ष सम्म

S.A.S.

२.३ भू-उपयोगमा पर्ने असर:

(क) सकारात्मक असर

- नदी एवं खोलाको सतहमा थुप्रिएर रहेको ढुङ्गा, गिट्टि, बालुवा लगायतका नदी जन्य सामाग्रीहरू नियन्त्रित तथा व्यवस्थित रूपमा निकालिने भएकोले नदी तथा खोलाहरूले आफ्नो बाटो बदल्ने, नदी किनारा कटान गर्ने तथा छेउ छेउमा रहेका टोल वस्ती एवं कृषि क्षेत्रमा बाढि पस्ने सम्भावना कम हुनेछ ।
- नदीजन्य सामाग्रीहरू जस्तै रोडा, ढुङ्गा, गिट्टी तथा बालुवा आदी बाट प्राप्त राजस्व र स्थानीय तह एवं अन्य निकाय सँगको सहकार्यमा तटबन्ध निर्माण गरी नदीकटान रोकिने र भूमी एवं मानव बस्तीको संरक्षणमा योगदान पुग्ने छ ।

(ख) नकारात्मक असर

- भू उपयोगमा कुनै नकारात्मक असर पर्ने देखिदैन तथापी अनुगमन फितलो भएमा वा यस IEE प्रतिवेदनमा उल्लेखित वातावरणीय व्यवस्थापन योजना (EMP) मा प्रस्ताव गरिएका कृयाकलापहरू उचित समयमा कार्यान्वयन नगरिएमा समग्र वातावरणीय क्षेत्रमा नकारात्मक असर पर्ने सम्भावना रहन्छ ।
- IEE प्रतिवेदनमा सुझाईएका मापदण्डहरूको अक्षरस पालना नभएमा वा नदीजन्य सामाग्रीहरूको अत्यधिक दोहन हुन गएमा निर्मित भौतिक संरचनाहरू जस्तै पुल पुलेसा, कूलो तथा नहर क्षेत्रमा असर पर्न जाने र सिंचाई तथा यातायातको सुविधा अबरुद्ध हुने सम्भावना रहन्छ । जसका कारण नदी, खोलाको सतह गहिरिने र सिंचाई सुविधा अबरुद्ध हुनगई भू-उपयोगमा नकारात्मक असर पर्न सक्छ ।

२.४ वातावरणमा पर्ने प्रतिकूल प्रभाव:

(क) वन तथा वनस्पति

- प्रस्तावित क्षेत्र नदी खोलाको सतह तथा यसको बहाव क्षेत्रमा नै भएकोले नदी खोला तथा वरिपरीको पारिस्थितिकीय प्रणालीमा प्रत्यक्ष असर पर्ने सम्भावना रहन्छ । प्रस्तावित क्षेत्र नदी तथा खोलाको प्राकृतिक बहाव क्षेत्र भएकोले नदीजन्य सामाग्रीहरूको उत्खनन् तथा संकलन र ओसार पसारले नदीमा आश्रीत साना तथा सुक्ष्म जीव/वनस्पतिहरूको बासस्थान खल्वलिनगई वातावरणमा नकारात्मक प्रभाव पर्न सक्नेछ ।
- वन्य जन्तु आवत जावत गर्ने मार्ग भएको र पानीको लागि खोलामा नै निर्भर रहने भएकोले उत्खनन् कार्य गर्दा पानीका स्रोतमा असर पर्नगई वन्य जन्तुहरूमा

S.A.J.

नकरात्मक असर पर्न जाने र उनीहरू त्यस क्षेत्रबाट विस्थापित हुने खतरा रहन्छ ।

- यदी नियामक निकायले बिचार पुऱ्याउन नसकेको खण्डमा यी जलचर , उभयचर तथा सरीसृप जीवजन्तुहरू (सर्प, भ्यगुता, गंगटा, किट पतङ्गहरू आदी) को वंशनाश नै हुनजाने खतरा रहन्छ । त्यसैले यस प्रारम्भिक वातावरणीय परिक्षण प्रतिवेदनमा सुझाईएका वातावरणीय प्रभाव न्यूनीकरणका उपायहरूको निसर्त रुपमा पालना गर्नु र गर्नलागाउनु अतिनै जरुरी छ ।

(ख) इन्धन, लुब्रिकेन्ट्स, अम्ल तथा अन्य रसायनहरूको चुहावट

नदी तथा खोलाको सतहबाट नदी जन्य सामाग्रीहरूको उत्खनन् गरिने भएकोले ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा ढुवानीको क्रममा ईन्धन, लुब्रिकेन्ट्स, तेल, एसिड र अन्य रासायनिक पदार्थहरू (सवारी साधन र उपकरणहरू) को प्रयोगको कारण रासायनिक पदार्थहरूको नदी क्षेत्रमा चुहावट हुने र सावधानी नअपनाएको खण्डमा उक्त रसायनहरू पानीमा मिसिने, घुलित हुने र त्यही पानी आश्रित जनावरहरूले खाने हुँदा यसको प्रत्यक्ष असर जीव जन्तुहरूमा पर्ने सम्भावना रहन्छ । यस्ता अनेकौँ रासायनिक असरहरूको सुक्ष्म विश्लेषण गरी सम्भावित जोखिमको न्यूनीकरणका लागि प्रतिवेदनमा सुझाईएका सबै उपायहरू प्रयोगमा ल्याउनु जरुरी छ ।

(ग) धुलो एवं धुँवा उत्सर्जन

उत्खनन्को समयमा ट्रक, ट्रयाक्टर, टिपर, जस्ता सवारी साधनको संचालन र निर्माण सामग्रीको ढुवानी, भण्डारण र अन्य यान्त्रिक उपकरणहरूबाट निस्कने धुवा धुलोको कारण वायुको गुणस्तर घट्न सक्ने भएकोले वायु प्रदूषण कम गर्नका लागि निम्न न्यूनीकरणका उपायहरू अपनाइनेछ ।

- निर्माण सामग्रीहरू लाई सञ्चय वा भण्डारण गर्ने कार्यलाई ब्यवस्थित गर्न कुनै निश्चित स्थानलाई घाटगढी क्षेत्र तोकिने छ । तोकिएको स्थान बाहेक अन्य क्षेत्रमा निर्माण सामग्रीहरू लाई सञ्चय वा भण्डारण गर्न दिईने छैन,
- निर्माण सामाग्री ढुवानी गर्दा ट्रक, ट्रयाक्टर, टिपरलाई त्रिपालले छोपेर मात्र ओसारपसार गर्न निर्देशन दिईने छ ।
- नदी तथा जंगल क्षेत्र वरिपरि श्रमिक शिविर राख्न दिईने छैन । यातायात तथा अन्य मजदुरहरूबाट निस्कने ठोस तथा तरल फोहोर, ड्राईफुडका प्याकेटहरू, सुर्ती जन्य पदार्थका खोलहरू, शिसाका टुक्राहरू तथा अन्य फोहोरलाई खुल्ला रुपमा बिसर्जन गर्न निषेध गरिनेछ ।

S. P. J.

- धुवाँ धुलो प्रदूषण अत्यधिक भएको खण्डमा धुलो उत्सर्जन क्षेत्रहरू (निर्माण सामग्रीको ढुवानी, निर्माण गतिविधि संचालन हुने क्षेत्र) मा दिनको २ पटक पानी छर्किएर धूलोको मात्रा न्युन गरिनेछ ।
- स्कुल, बस्तीहरू र संवेदनशील क्षेत्रको नजिकमा निर्माण सामग्रीहरूको घाटगद्दी स्थल तोकिने छैन । घाटगद्दी स्थल तोक्दा सार्वजनिक स्थल देखि करिब १ कि.मि. टाढाको स्थानमा तोकिने छ ।

२.५ जनस्वास्थ्य तथा मानव जीवनमा पर्ने असर:

(क) बिभिन्न खाले सामाजिक समस्याहरूको सुरुवात

प्रस्तावित कार्यक्रमको सञ्चालनको क्रममा काम गर्ने कालिगढ एवं मजदुरहरू बाहिरी समुदायबाट आउने तथा स्थानीय समुदायको नर्मस तथा मूल्य एवं मान्यता लाई कदर गर्न र आत्मसात् नगरेको खण्डमा स्थानीय समुदाय र श्रमीक बिच केही असमझदारी बढेर कलह सृजना हुन सक्नेछ ।

(ख) पेशागत स्वास्थ्य एवं सुरक्षा

श्रमिकहरूलाई पेशागत स्वास्थ्य सुरक्षाको ब्यवस्था प्रदान गर्नु नदीजन्य सामाग्रीहरू संकलन गर्न नियमानुसार ईजाजत प्राप्त कंपनीको उत्तरदायित्व हुनेछ । आयोजना क्षेत्रमा श्रमिकहरूलाई कुनै पनि दुर्घटना वा चोटपटक लागेमा कार्यस्थलमा प्राथमिक उपचारको ब्यवस्था र आपतकालको समयमा उद्धारका लागि आवश्यक सुरक्षाको सुनिश्चितता गर्नु जरुरी हुन्छ । कामको प्रकृति अनुसार श्रमिकहरूलाई हेल्मेट, मास्क, इयरमफलर, चश्मा, इयर प्लगहरू आदि प्रदान गर्ने जिम्मेवारी पनि यस कार्यका लागि जिम्मेवारी प्राप्त निकायको हुनेछ ।

(ग) खेतीयोग्य जमीन एवं कृषिजन्य सामाग्री

नदी खोलाको जम्मा भएको अर्थात थिग्रेर रहेको नदीजन्य पदार्थ (ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा) उत्खनन् एवं संकलन गर्दा वर्षायाममा आएको भेल बाढी लाई पर्याप्त मात्रामा बग्ने स्थान उपलब्ध हुने भएकोले खेतीयोग्य जमीनमा भल बाढी पसेर गर्ने क्षतिमा कमी आउनेछ । यस बाट खेती योग्य जमीनको सुरक्षा हुने र खेतबारी सुरक्षित भएर कृषि उत्पादनमा बृद्धी ल्याउन सकिने विश्वास लिईएको छ ।

S.A.P.

(घ) पैदल यात्रीको सुरक्षा

योजना संचालित क्षेत्रमा सवारी साधनहरूको चाप बढी हुने हुँदा निर्माण सामग्रीहरू ढुवानीको क्रममा पैदल यात्रीको सुरक्षा खासगरीकन विद्यालय क्षेत्र, अस्पताल, वित्तिय संघ संस्थाहरू, सिनेमाहल, थिएटर, मानिसको भिड लाग्ने सरकारी कार्यालय सञ्चालन हुने र बन्द हुने समयमा सो क्षेत्रबाट आवागमन नगर्ने व्यवस्था मिलाईने छ ।

(ङ) मानव स्वास्थ्यमा पर्ने प्रभाव

नदी जन्य पदार्थ संकलन तथा व्यवस्थापनको चरणमा ११ वटै खोला तथा नदीहरूमा दैनिक करिब ६६ जना कामदारहरूले प्रत्यक्ष रूपमा रोजगारीको अवसर पाउनेछन । यी कामदारहरू प्राय सबै जसो स्थानीय हुने भएकोले कामको लागि निर्धारित समय सकिए पछि आ—आफ्नो घरमा जानेछन । तथापी दिनको समयमा संग सगै कामगर्ने क्रममा COVID-19 जस्ता सरुवा रोगहरू एक अर्कोमा सर्न सक्ने सम्भावना रहने हुनाले कामदारहरूको व्यक्तिगत सुरक्षामा विशेष अध्ययन पर्न्याउन आवश्यक छ ।

२.६ जनसंख्या र जीविकोपार्जनमा पर्ने असर:

(क) जीविकोपार्जनमा पर्ने प्रभाव

प्रस्तावित नदी जन्य पदार्थ तथा व्यवस्थापन कार्यको लागि स्थानीय समुदायहरू नै संलग्न हुने हुनाले उनीहरूको रोजगारीको सुनिश्चितताले आम्दानीको अवसरहरू बढ्ने सम्भावना भएकोले यातायात एवं गैरकृषि मजदुरीको आर्थिक स्थिति सुधने देखिन्छ ।

(ख) सामाजिक साँस्कृतिक र धार्मिक मुल्य मान्यतामा हुने परिवर्तन

प्रस्तावित नदी जन्य पदार्थ तथा व्यवस्थापन कार्य गर्ने श्रमीकहरू स्थानीय बासिन्दाहरू नै हुने हुनाले पहिले देखिनै सामाजिक, साँस्कृतिक र धार्मिक मुल्य मान्यतामा एकाकार रहिरहेको हुनाले सामाजिक, साँस्कृतिक र धार्मिक मुल्य मान्यतामा खासै परिवर्तन आउने देखिदैन ।

(ग) अन्य

योजना कार्यान्वयनमा संलग्न भएका महिला र पुरुष दुवै श्रमिकहरूलाई समान अवसर प्रदान गरिने छ । व्यवसायीले महिला र पुरुष श्रमिकहरू बीच कुनै लैङ्गिक मतभेद हुन नदिन, बाल श्रमलाई निरुत्साहित पार्न श्रम कानूनको सम्मान र पालना गर्नु पर्नेछ । अनुगमन कार्यमा महिलालाई पनि सहभागीता गराइने छ ।

S.A.S.

२.७ स्थानीय पूर्वाधारमा हुने क्षति:

यस आयोजना सञ्चालन हुने स्थानमा रहेका भौतिक पूर्वाधारहरू जस्तै पुल तथा कल्भर्टहरूको मापदण्ड विपरीत उत्खनन् भएमा पूर्वाधारहरूमा क्षती पुग्न सक्ने देखिन्छ ।

२.८ जलवायु परिवर्तन तथा विपद उत्थानशिलतामा पर्ने असर:

नदी खोलामा थुप्रीएको ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवाको कारणले वर्षाको समयमा आउने भल बाढीले आफ्नो बाटो परिवर्तन गरि खोला किनारा कटान गरेर बसोवास क्षेत्र एवं कृषि भूमीमा बाढी पसेर जीउधन तथा खेती वाली नोक्सान गरीरहेको अवस्थामा नदी सतहमा थुप्रीएर रहेको ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा उत्खनन् तथा संकलन गरेपछि खोला तथा नदीहरूमा आउने बाढीको पानी बग्नको लागि पर्याप्त स्थान उपलब्ध हुने हुनाले बाढीको पानी आफ्नै बाटोमा बगाउन सफल भई बाढीको कारण हुने नदीकटानको समस्यालाई कम गर्न सकिनेछ ।

२.९ अन्य आवश्यक कुरा:

नदीजन्य पदार्थ जस्तै ढुंगा, गिट्टी, बालुवा, माटो, चट्टान, दहत्तर, बहत्तरको उपयोग सम्बन्धमा लुम्बिनी प्रदेश सरकारले तोकेको प्रार्थमिकता अनुसार स्थानीय आवश्यकता र स्थानीय तहको माग र प्रदेशको विकास निर्माणलाई चाहिने मागको आपूर्तीलाई पहिलो प्रार्थमिकता र निर्माण सामाग्रीको उपलब्धताको आधारमा अन्तर प्रदेश निकासिको व्यवस्थालाई सुनिश्चित गरिने छ र सोही अनुसार निकाल्न सकिने जति परिमाणको नदीजन्य पदार्थहरूको आपूर्तीको लागि नियमानुसार ईजाजत दिईने छ ।

२.१० अध्ययन विधि:

सन्दर्भ सामाग्री पुनरावलोकन तथा स्थानीय समुदाय तथा सरोकारवालाहरु संग छलफल

यस प्रस्ताव सँग सम्बन्धित सन्दर्भ सामाग्रीहरूको पुनरावलोकन गर्दा विभिन्न नीति, ऐन, नियमावली, निर्देशिका, मापदण्डका साथै आयोजनाको लागी सान्दर्भिक यस्तै प्रकृतिका अन्य आयोजनाहरूको प्रतिवेदनको समीक्षा तथा पुनरावलोकन गरियो ।

सूचना प्रकाशन:

वातावरण संरक्षण नियमावली, २०७७ को नियम ४ को उपनियम ४ बमोजिम प्रस्ताव क्षेत्र अन्तर्गत रहेका सब डिभिजन कार्यालयहरू, सरोकारवाला निकाय, सार्वजनिक स्थल एवं संघ, संस्थाहरू सामुदायिक वन उपभोक्ता समुहमा सूचना टाँस गरीएको थियो ।

S.A.P.

स्थलगत अध्ययन:

अध्ययन टोलीद्वारा २०७७ साल माघ, फाल्गुण र २०७८ जेठ महिना सम्म निम्नानुसार उद्देश्य प्राप्तीका लागि प्रस्तावित क्षेत्रको स्थलगत अध्ययन गरियो ।

- प्रस्तावित क्षेत्रको विद्यमान भौतिक, जैविक, सामाजिक आर्थिक तथा सांस्कृतिक वातावरणीय अवस्थाको जानकारी लिनुको साथै वरीपरीको वातावरणीय श्रोतको अवस्था पहिचान गर्न ।
- आयोजना बारे स्थानीय संघ, संस्था निकायहरूलाई जानकारी प्रदान गर्नुको अतिरिक्त प्रस्तावित आयोजना निर्माणको कारण वातावरणमा पार्न सक्ने असर बारे स्थानीय सरोकारवाला, व्यक्ति संघ संस्था तथा निकायहरूको राय संकलन गर्न ।

यही उद्देश्य प्राप्तिको लागि अध्ययन टोलीद्वारा आयोजना कार्यान्वयन क्षेत्रको अवलोकनका साथै स्थानीय समुदायलाई पर्न सक्ने प्रभावको आँकलन गरीयो ।

प्रतिवेदन तयारी

प्रस्तावको प्रभावित क्षेत्रको बर्गीकरण गर्दा उच्च जोखिम क्षेत्र वा प्रत्यक्ष प्रभावित क्षेत्र खासगरी मानव बस्ती, नदीजन्य पदार्थ संकलन तथा व्यवस्थापन स्थलसम्म पुग्ने सडकको व्यवस्था, कामदारको आवत—जावत आदिलाई ध्यानमा राखी निर्धारण गरीएको छ । निम्न जोखिम क्षेत्र वा अप्रत्यक्ष प्रभावित क्षेत्र निर्धारण गर्दा सामाजिक पक्षलाई पर्न सक्ने नकारात्मक असरहरूलाई ध्यानमा राखेर गरीएको छ ।

अध्ययनको दौरान संकलित तथ्य तथ्याङ्क, सूचना तथा जानकारीका आधारमा कार्यसूची तयार भै नियमानुसार स्वीकृतीको लागि प्रस्तावक निकाय डिभिजन वन कार्यालय रुपन्देही मार्फत उद्योग, वन तथा वातावरण मन्त्रालय लुम्बिनी प्रदेश मुकाम बुटवलमा पेश गरिएकोमा मन्त्रालयबाट कार्यसूची स्वीकृत भैसकेको हुनाले सोही कार्यसूची अनुसार यो प्रारम्भिक वातावरणीय परिक्षण प्रतिवेदन तयार गरिएको हो ।

S.A.S.

परिच्छेद: तीन

प्रस्तावको बिस्तृत विवरण

३.१ सामान्य परिचय:

नेपालको कुल भू-भाग लाई प्रशासनिक हिसाबले ७७ जिल्ला र ७ प्रदेशमा विभाजन गरिएको छ । लुम्बिनी प्रदेश अन्तर्गत पर्ने रुपन्देही जिल्ला ७७ जिल्लाहरू मध्ये एक हो र पछिल्लो समय यस जिल्ला तिव्र शहरीकरण एवं औधोगीकरण तर्फ उन्मुख हुँदै गईरहेको छ । फलस्वरूप निर्माण सामग्रीको रूपमा प्रयोग हुने नदी जन्य पदार्थहरू ढुंगा, गिट्टी, वालुवा, ग्रेनेन आदीको अत्याधिक दोहनको कारण पर्यावरणमा नकारात्मक असर पर्न जाने सम्भावना देखिएको हुँदा, यी स्रोतहरूको उपभोग गर्दा नदी-खोला किनाराको संरक्षणको सुनिश्चितता अति नै आवश्यक हुन गएको छ ।

लुम्बिनी प्रदेश सरकारको आ.व. २०७७/०७८ नीति तथा कार्यक्रमको बुँदा नं. ८६ मा पूर्वाधार निर्माणका लागि आवश्यक पर्ने ढुंगा, गिट्टी, वालुवाको सहज उपलब्धताका लागि उपयुक्त खानी क्षेत्र पहिचान र उपयोग गर्ने र निकुञ्ज तथा वन क्षेत्रमा थुप्रिएको निर्माण जन्य सामग्रीको उपयोग सम्बन्धी आवश्यक व्यवस्था मिलाइने छ भन्ने उल्लेख भए बमोजिम लुम्बिनी प्रदेश, उद्योग, वन तथा वातावरण मन्त्रालयद्वारा वन, वातावरण जैविक विविधता संरक्षण तथा व्यवस्थापन कार्यक्रमको पुँजीगत खर्च शिर्षक अन्तर्गत वन क्षेत्रका खोला-खोल्सी व्यवस्थापन गरी नदीजन्य पदार्थ संकलन गर्ने कार्यक्रम स्वीकृत भै चालु आ.व. २०७७/०७८ को लागी बजेट विनियोजन समेत भै आएको सन्दर्भमा कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि स्थलगत निरीक्षण एवं अध्ययन गर्दा डिभिजन वन कार्यालय, रुपन्देहीको वनक्षेत्र भित्र मुख्यतया ११ वटा खोला (इन्गुरिया, घमाहा, बौराहा, जवइ, घोडाहा, आपगौरा खोला, भलुही खोला, सराङ्ग खोला, कञ्चन, खोरमोर, त्रिशुली) तथा केही खहरेहरू वन क्षेत्र हुँदै बग्ने हुँदा उक्त नदीहरूको संरक्षणको सुनिश्चितताको साथै नदीजन्य पदार्थहरूको उचित एवं व्यवस्थित प्रयोग गर्नु अपरिहार्य भएको छ ।

रुपन्देही जिल्लामा पर्ने वन क्षेत्र हुँदै बग्ने उक्त नदी, खोला, खोल्सीहरूले ठुलो परिमाणमा ढुङ्गा, गिट्टी, वालुवा तथा नदीजन्य पदार्थ बगाएर ल्याउने र नदी, खोला किनारामा थुपारेर राखे गर्दछन् । यी नदी तथा खोलाहरूले कहिले काही आफ्नो वहाव नै परिवर्तन गरेर हरेक वर्ष बाढी आई जमिन कटानको साथै करोडौं रकम बराबरको वन जंगलको नोक्सानी समेत पुर्‍याउँदै आईरहेका छन् । वन क्षेत्रको अवैद्य चोरी तस्करीको हिसाबले हेर्दा पनि उल्लेखित नदी तथा खोलाहरू बढी जोखिमयुक्त र संवेदनशिल रहेका छन् । यी नदी तथा खोला नालाहरूले वर्षेनी

S. P. J.

थुपारेको ढुंगा, गिट्टी तथा बालुवाको थुप्रोका कारण नदी खोलाको प्राकृतिक बहाव फेरिन जाने र त्यसले वन क्षेत्रको क्षयीकरण तथा भू-क्षय भै विभिन्न किसीमका प्रकोप निम्तिने सम्भावना पनि उतिकै रहेको छ ।

अतः नदीजन्य पदार्थहरूको समयमै दिगो एवं वातावरणमैत्री संकलन तथा प्रयोग गर्न सक्ने हो भने, एकातर्फ नदी र खोलामा वर्षौं देखि थुप्रिएर रहेको नदीजन्य पदार्थको थिप्राईका कारण नदी, खोला तथा खोलसीले बहाव/धार परिवर्तन गरि वन जंगल तथा आवादी र वस्तीमा पसी पुर्याउने क्षती तथा हानी नोक्सानीलाई नियन्त्रण गर्न सकिने छ भने अर्को तर्फ खेरगैरहेको नदीजन्य सामाग्रीको प्रयोगले राजश्व संकलनमा बृद्धी हुने, देशको आर्थिक विकासमा टेवा पुग्ने र स्थानीय ढुवानीकर्ता, संकलनकर्ता तथा निर्माण क्षेत्रमा संलग्न ज्यामी तथा मजदुरहरूलाई रोजगारीको अवसर प्राप्त भइ उनीहरूको जीवन स्तरमा सुधार ल्याउन मद्दत पुग्नेछ ।

३:२ प्रस्तावको सान्दर्भिकता:

रुपन्देही र पाल्पा जिल्ला उद्गम क्षेत्र रही रुपन्देही जिल्ला अन्तर्गत पर्ने वनक्षेत्र हुँदै वहने ईन्गुरिया, घमाहा, बौराहा, जवइ, घोडाहा, आपगौरा खोला, भलुही खोला, सराङ्ग खोला, कञ्चन, खोरमोर, त्रिशुली गरी मुख्यतया ११ वटा खोला तथा खहरेहरूले वर्षेनी बगाई ल्याएर थुपारेको ढुंगा, गिट्टी, बालुवाको कारण नदी सतह (River Bed) माथि उकासिने र खोला खहरेहरूले आफ्नो बहाव परिवर्तन गरी जमिन कटान गर्दै बस्तीहरूमा प्रवेश गरी ठूलो धन जनको क्षती गर्न सक्ने सम्भावना एकातर्फ छ भने तिनै खोला नदीहरूमा हरेक वर्ष जम्मा हुँदै जाने नदी जन्य पदार्थहरू जस्तै ढुंगा, गिट्टी, बालुवा (जो पूर्वाधार निर्माणको लागि अतिनै आवश्यक छ) लाई व्यवस्थित एवं वातावरण मैत्री रूपमा संकलन गरी उपयोगमा ल्याउनसके पूर्वाधार निर्माणको कच्चा पदार्थको रूपमा रहेका ढुंगा, गिट्टी, बालुवा आदीको सहज आपूर्ती हुने र निर्माण कार्यहरू समयमै सम्पादन हुन जाने हुँदा रुपन्देही र पाल्पा जिल्ला अन्तर्गत पर्ने चुरे पहाड श्रृंखलाबाट उत्पत्ती भै बग्ने उक्त ११ वटा खोला, खहरेहरू बाट वातावरण मैत्री ढङ्गले के कति मात्रामा नदीजन्य पदार्थहरू संकलन गर्न सकिन्छ? परिमाण एकिन गर्न आवश्यक भएकोले प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण (IEE) अध्ययन गरिएको हो ।

संघिय सरकार वातावरण संरक्षण ऐन—२०७६ र वातावरण संरक्षण नियमावली २०७७ एवं लुम्बिनी प्रदेश सरकार वातावरण संरक्षण ऐन—२०७७ र वातावरण संरक्षण नियमावली २०७७ बमोजिम नदी जन्य पदार्थहरूको दिगो एवं व्यवस्थित रूपमा संकलन र उपयोग गर्नको लागि प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण (IEE) अध्ययन गरी प्रतिवेदन तयार गर्नु पर्ने र सो प्रतिवेदन तयार गर्नु भन्दा पहिले प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण अध्ययनको लागि TOR स्वीकृत गर्नु पर्ने कानूनी व्यवस्था भए मुताविक प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षणको लागि TOR तयार गरीएको थियो र सोही प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण (IEE) को कार्यसूची मन्त्रालयबाट स्वीकृति भए

S.A.S.

पश्चात स्वीकृत कार्यसूची (TOR) मुताबिक यो प्रारम्भिक वातावरणीय परिक्षण (IEE) प्रतिवेदन तयार गरिएको छ ।

नदी खोलाहरूको संरक्षणलाई उचित ध्यान दिएर मात्र नदीजन्य श्रोतको उपभोग गर्नु पर्दछ । श्रोतको संरक्षण र सदुपयोग बिच सन्तुलन कायम राखि श्रोतको उपयोग गर्दा नदीजन्य पदार्थको जथाभावी उत्खनन् ओसार पसार र दोहनलाई रोक्न एवं नियन्त्रण गरी जैविक विविधता एवं पर्यावरणको क्षेत्रमा पर्न जाने नकारात्मक असरहरूलाई पनि कम गर्न सकिन्छ भन्ने विश्वासको साथ रुपन्देही र पाल्पा जिल्लामा पर्ने चुरे पर्वत श्रृंखला उद्गम क्षेत्र रही बग्ने ११ वटा नदी खोला खोल्सी र खहरेहरूको संरक्षण एवं नदीजन्य सामग्रीहरूको प्रयोग लाई व्यवस्थित गर्ने अभिप्रायले डिभिजन वन कार्यालय, रुपन्देही प्रस्तावक रही प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण अध्ययन गरी प्रतिवेदन तयार गरिएको हो ।

३.३ डेलीभरी गर्ने भए के कस्तो वस्तु डेलीभरी गर्ने

यस प्रस्तावको प्रस्तावक श्री डिभिजन वन कार्यालय रुपन्देहीले ईन्गुरिया, घमाहा, बौराहा, जवइ, घोडाहा, आपगौरा खोला, भलुही खोला, सराङ्ग खोला, कञ्चन, खोरमोर, त्रिशुली गरी ११ वटा नदी खोला खोल्सी र खहरेमा जम्मा भएको ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा ग्राभेल जस्ता नदीजन्य पदार्थहरूको प्रयोग दिगो एवं वातावरण मैत्री ढङ्गले हुने सुनिश्चितता गरिनेछ । एवं प्रकारले प्रस्तावित ११ वटा खोलाहरू मध्य कुन कुन खोलाबाट के कती परिमाणमा नदीजन्य पदार्थ संकलन तथा उत्खनन गर्न सकिन्छ ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवाको अनुपात सहित परिमाण एकिन गरिनेछ ।

३.४ प्रस्तावको प्रतिदिन वा घण्टा कति घण्टा सञ्चालन हुने:

लुम्बिनी प्रदेश सरकारको वातावरण संरक्षण नियमावलि २०७७ अनुसार तयार गरिएको प्रारम्भिक वातावरणीय परिक्षण (IEE) प्रतिवेदन स्वीकृत भए पश्चात् वातावरण मैत्री तवरले हेभि मेशिनरीको प्रयोग नगरी खोला, खोल्सी तथा खहरेमा जम्मा भएको ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा तथा गेग्रान लाई उत्खनन् गर्ने । यसरी प्राप्तहुने नदी जन्य पदार्थहरू ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा ग्राभेल आदी लोड गरी टिपर द्वारा ढुवानी गरिनेछ । यो कार्य हरेक दिन बिहान ८ बजे देखि साझ ५ बजे सम्म करिब ८ घण्टा संचालन गरिनेछ ।

३.५ प्रस्ताव कार्यान्वयन हुँदा निस्कासन हुने (कति समय सञ्चालन हुँदा कति परिमाणमा निस्कासन हुने हो)

जि. पि. एस. को सहायताले स्थलगत रुपमा ११ वटै खोलाहरूको सर्भेक्षण गर्दा तल तिलिका नं ३ मा उल्लेखित खोलाहरूमा निम्नलिखित परिमाणमा नदीजन्य पदार्थ प्राप्तहुने देखिन्छ ।

Subj.

तालिका ३ तोकिएका खोला तथा खहरेहरुवाट निकाल्न सकिने नदीजन्य पदार्थ

सि.नं	X	Y	नाम	उत्खनन् क्षेत्र	औषत लम्वाई मी	औषत चौडाई मी	औषत गहिराई मी	संकलन गर्न सकिने परीमाण घन मी	कैफियत
१	७२७८९ ५	३०६८८३१	ईन्गुरी या	मलमला, मौवाघारी	१८६.५	२६.५	१.७८	००००.००	औषत गहिराई १.५ मि भन्दा बढी भएकाले संकलन सिफारीस नगरीएको ।
२	७३१७२ ०	३०६७७०३	घमाहा	गंगानगर क्षेत्र	२७०	१७.५	०.७५	३४२५.६३	१३.१७ घन मी. प्रति दिन संकलन गर्न सकिने
३	७३५३० ५	३०६५३९९	बौराहा	सैनामैना १, प्राकृतिक चिकित्सालय र चारपाला सामुदायिक वनको विच क्षेत्र	३८५.५	३८	०.३	१७५७८.८०	६७.६१ घन मी प्रतिदिन संकलन गर्न सकिने
४	७३८९८ ९	३०६६३३१	जबई	बुटवल १३, जितेश्वरी सामुदायिक वन	१९९	२८.५	१.७	००००.००	औषत गहिराई १.५ मि भन्दा बढी भएकाले संकलन सिफारीस नगरीएको ।

Subj.

५	७५७८७ ८	३०६३१३३	आँपगौरा	बुद्ध सा व दाउन्ने क्षेत्र	५५०	१८.८५	१.०	५१८३.७५	१९.९४ घन मी प्रतिदिन संकलन गर्न सकिने
६	७५५०९ ७	३०६२१७३	घोडाहा खोला	स्मृति सा वन क्षेत्र, हिले टोल क्रिकेट ग्राउण्ड देखी दाउन्ने सम्म	१३५५	४६	०.६०	५६०९७.००	२१५.७६ घन मी प्रतिदिन संकलन गर्न सकिने
७	७५३८४ २	३०६३७८१	सराङ्ग खोला	सराङ्गटाँडी जाने बाटो देखि उत्तर तर्फको क्षेत्र	८५०	३८.५	०.७५	२४५४३.७५	९४.४० घन मी प्रतिदिन संकलन गर्न सकिने
८	७४८२० २	३०६३४१९	त्रीशुली खोला	चिसापानी चरङ्गे	५६१	६७	०.४०	४१३४५.७०	१५९.०२ घनमी प्रतिदिन संकलन गर्न सकिने
९	७५१८१ ६	३०६३७४३	भलुही खोला	क्याउली, पाल्पाली सा व	१६६	४१.३३	३.१२	००००.००	औषत गहिराई १.५ मि भन्दा बढी भएकाले संकलन सिफारीस नगरीएको ।
१०	७२२०७ ४	३०६९७४७	कन्चन खोला	झिमझिमिया सा व घाट क्षेत्र	८५०	६६	०.७५	४२०७५.००	१६१.८३ घनमी प्रतिदिन संकलन गर्न सकिने
११	७२०५७ ०	३०६९५७१	खोरमोर खोला	लुम्बिनी साव झिमझिमिया वाँध देखि ५०० मीटर टाढा ।	१३१	५३	२.५५	००००.००	औषत गहिराई १.५ मि भन्दा बढी भएकाले संकलन सिफारीस नगरीएको ।

S.A.S.

उत्खनन् हुने बार्षिक परिमाण घ.मीटर	१९०२४९.६३	औषत १०४.५३ घ.मी.प्रति खोला प्रति दिन संकलन गर्न सकिने
------------------------------------	-----------	---

S.A.S.

ड. प्रयोग हुने उर्जाको

- किसिम: मानवीय बल र डिजेल तथा पेट्रोल बाट सञ्चालित हलुका मेशिनरीहरूको प्रयोग गरीनेछ ।
- स्रोत: यस आयोजनाकोलागि आवश्यक उर्जा नजिकैको पेट्रोल पम्प तथा पायक पर्ने स्थानबाट भरीनेछ ।
- खपत हुने परिमाण (प्रतिघण्टा दिन र वर्षमा): करीव १०० लिटर इन्धन प्रतिदिन प्रयोग हुनेछ र वर्षमा करीव २६००० लीटर इन्धन आवश्यक पर्नेछ ।

च. जनशक्तिको आवश्यकता:

नदी जन्य पदार्थ संकलन तथा व्यवस्थापन चरणमा १८ जना दक्ष कामदार (सवारी चालकहरू) र २४ जना अर्ध दक्ष कामदार गरी दैनिक जम्मा ४२ जना कामदारको आवश्यक पर्नेछ । यस्तै गरी ग्रेग्रान तथा नदी जन्य पदार्थ संकलन लोड /अनलोड प्रयोजनको लागि थप २४ जना अर्ध दक्ष तथा अदक्ष मजदुर दैनिक रूपमा आवश्यक पर्नेछ । यसरी जम्मा जम्मा ६६ जना कामदारहरूलाई रोजगारीको अवसर मिल्नेछ ।

छ. प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्न आवश्यक पर्ने:

- कूल पूँजी: संकलन था व्यवस्थापनको लागि लगभग रु ५५,००,००० अन्दाज गरीएको छ । (तीन वर्ष सम्म कार्य सञ्चालनको लागि आवश्यक ज्याला तथा उपकरणहरूको एकमुष्ट रूपमा निकालिएको ।)
- चालु पूँजी: रु ३५,००,००० अन्दाज गरीएको छ । (कामदारहरूको लागि आवश्यक पर्ने उपकरण तथा ज्यालाहरूको एकमुष्ट रूपमा निकालिएको)
- जमीनको क्षेत्रफल: नदी तथा खोलाले ओगटेको क्षेत्र नै यसको लागि तोकिएको क्षेत्र हुनेछ ।
- मेशिनरी औजार अन्य: उत्खनन् गर्ने समयमा वातावरण मैत्री साना उपकरणहरूको प्रयोग हुनेछ । तर अति नै जरुरी भएको खण्डमा प्रचलित नियमानुसार डोजर, स्काभेटर तथा लोडरको प्रयोग हुनेछ । ढुवानीको लागि टिपर तथा टेक्टरको प्रयोग हुनेछ ।

Surya

ज. प्रस्ताव कार्यान्वयन हुने क्षेत्रको नक्साविवरण:

प्रस्तावित क्षेत्रको अवस्थिति एवं संकलन तथा उत्खनन् क्षेत्रको आकृति तल नक्सामा देखाईएको छ ।

फोटो: १ प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण प्रयोजनको लागी जिल्ला अन्तर्गत वग्ने ११ वटा नदी, खोला तथा खहरेहरूको अवस्थिति ।

३.६ प्रस्तावित क्षेत्रको अवस्थिति

नदीजन्य पदार्थ संकलन तथा ब्यवस्थापन को लागि पहिचान गरिएका ईन्गुरिया, घमाहा, जवइ, बौराहा, घोडाहा, आपगौरा खोला, भलुही खोला, सराङ्ग खोला, कञ्चन, खोरमोर, त्रिशुली गरी ११ वटा नदी खोला खोल्सी र खहरेहरूको अवस्थिति निम्नलिखित रहेको छ ।

प्रदेश : लुम्बिनी

अञ्चल : लुम्बिनी

जिल्ला : रुपन्देही

स्थानीय तह: बुटवल उप—महानगरपालिका, सैनामैना नगरपालिका, देवदह नगरपालिका, तिलोत्तमा नगरपालिका, कञ्चन गाउँपालिका, गैडहवा गाउँपालिका र सुद्धोधन गाउँपालिका ।

S.A.S.

भौगोलिक/हावापानी एवं प्राकृतिक विवरण:

भूवनेट (Terrain):

प्रस्तावित खोला तथा खहरेहरू चुरे पर्वत श्रृङ्खला बाट उत्पति भै भावर क्षेत्र हुदै दक्षिण तर्फ बहने सामान्य भिरालो पन (Gentle Slope) भएका खोलाहरू रहेका छन् ।

माटो (Soil):

प्रस्ताव क्षेत्रको भौगर्भिक बनेट हेर्दा पछिल्लो समयमा निर्मित कान्छो भू-भागको रूपमा चिनिने चुरे पहाड बाट उत्पति भै भावर क्षेत्र र तराईको उर्वर भूमी /समथर भुभाग हुदै अन्तरदेशिय सिमा पार गर्ने खोलाहरू भएकोले माटो एकैखालको छैन । चुरे पहाड संग जोडिएको भावर क्षेत्र जुन वन क्षेत्रभित्र पर्दछ त्यहाँ ग्राभेल, वालुवा भएको sandy soil को समिश्रण रहेको पाईन्छ ।

उचाइ (समुन्द्र सतह देखि):

प्रस्तावित खोलाहरूको उदगम क्षेत्र समुद्र सतह देखि सरदर करीब १००० मि. को उचाईमा अवस्थित चुरे पर्वत श्रृङ्खलामा पर्दछ र प्रस्तावित खोला तथा नदीहरू भावर क्षेत्र र समथर तराईको उर्वर भूमी हुदै भारतीय सिमा पार गर्दछन् । खोला तथा खहरेहरू औषत रूपमा समुन्द्र सतह देखिको २०० देखि ३०० मीटर उचाइमा अवस्थित रहेका छन् ।

हावापानी/जलवायु परिवर्तन:

प्रस्तावित क्षेत्रमा उष्ण तथा उपोष्ण प्रकारको हावापानी पाईन्छ । प्राप्त तथ्याङ्कको आधारमा यहाँको बार्षिक औसत तापक्रम २३.२ डिग्री सेल्सीयस छ र प्रस्तावित केही खोलाहरूमा बर्षातको समयमा मात्र पानी रहने र अधिकाँस समय सुख्खा रहन्छन् ।

भू-उपयोगिता (Land Use):

प्रस्ताव कार्यान्वयनकालागि प्रस्तावित खोला तथा नदीहरू बहने क्षेत्र पूर्व पश्चिम लोकमार्ग देखि उत्तर तर्फ नदी खोलाहरूको दुबै किनारामा पर्ने जमीन वन क्षेत्र र दक्षिण तर्फ कृषि आवादी एवं घना वसोवास क्षेत्र रहेको छ र भू-उपयोग पनि कृषि, वन र वसोवास क्षेत्रको रूपमा उपयोग भै रहेको पाईन्छ ।

S.A.S.

प्रस्तावित क्षेत्रको अवस्थिति:

प्रस्तावित क्षेत्रमा जाने पहुँच मार्ग (Access road):

प्रस्तावित ११ वटा खोला तथा नदीहरू मध्ये नदीजन्य पदार्थ संकलन गर्न सिफारिस गरिएका विभिन्न ७ वटा खोलाहरूमा हिउँद याममा पुग्न सकिने कच्ची मार्ग रहेको छ, तर पूर्व—पश्चिम लोकमार्ग देखि उत्तर तर्फ वर्षातको समयमा पुग्न सहज छैन ।

आयोजना प्रभावित क्षेत्रमा पर्ने स्थानीय तह (Local Governments):

बुटवल उप—महानगरपालिका, सैनामैना, देवदह, तिलोत्तमा नगरपालिकाको साथै कञ्चन, गैँडहवा र सुद्धोधन गाउँपालिकाहरू पर्दछन् ।

३.७ प्रस्ताव कार्यान्वयन हुने क्षेत्रको आसपासमा कुनै संवेदनशील चिज वा वस्तुरहेको भए त्यस्ता चिज वस्तुको विवरण:

प्रस्ताव कार्यान्वयन हुने क्षेत्रको आसपासमा कुनै पनि सम्वेदनशील क्षेत्रहरू तथा वस्तुहरू जस्तै, मठ, मन्दिर तथा धार्मिक स्थल, पाटि पौवा, पानी घाट तथा सतगत वा अन्तेष्टि गर्ने स्थल वा पुरातात्विक क्षेत्र केही नभएको ।

३.८ हालको स्थिति:

प्रस्तावित क्षेत्र मा नदीको विच भागमा तथा प्राकृतिक वहाव क्षेत्रमा ५० सेमी देखि २ मीटर सम्म गेग्रान थुप्रीएको पाइएको छ । यस्तै गरी पक्की पुलको मुनि पानी वग्नेस्थान पुरिँदै गएको पाइएको छ। नदीको वग्ने स्थान फुकेर चौडाई १८ देखि ६७ मीटर सम्म पुगेको छ । त्यसैले नदी जन्य पदार्थको संकलन तथा खोला खहरेको ब्यवस्थापन गर्नु जरुरी छ । जस्को उदाहरण तल त्रिशुली खोलाको एक खण्डको लिन सकिन्छ ।

S.A.S.

फोटो: २ त्रिशुली खोलाले ओगटेको भाग र थुप्रिएको नदी जन्य पदार्थ

३.९ फोहोरमैला फ्याक्ने वा प्रशोधन गर्ने व्यवस्था:

नदी जन्य पदार्थ संकलन तथा व्यवस्थापनको क्रममा कामदारको लागि अस्थाई शौचालयको व्यवस्था तथा कामदार बस्ने टहरा संगै शौचालयको निर्माण गरीने छ । फोहोर मैला खोलामा विसर्जन नगर्न ठेकेदार एवं कामदारहरूलाई सचेत गराइने छ ।

३.१० प्रस्ताव कार्यान्वयन हुने ठाउँमा आवत जावत गर्ने बाटो:

प्रस्तावित क्षेत्रमा पहुँचकोलागि पूर्व पश्चिम लोक मार्ग देखि करीव ५०० मीटर देखि ३ कीमी कच्ची धुले बाटो रहेको छ ।

३.११ उत्पादन प्रक्रिया:

प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण स्वीकृती पश्चात् तोकिएको नदी खोला को प्राकृतिक वहावलाई छेक्ने अन्यत्र डाइभर्ट गर्ने नगरि पानी नभएको स्थानमा थुप्रिएको नदी जन्य पदार्थ - ग्रेगान तथा ढुङ्गा, गिट्टी, वालुवा लाई हेभी मेशिनरीको प्रयोग नगरी हाते औजारहरूको प्रयोग गरी अर्थात्

S.A.J.

वातावरण मैत्री औजारहरूको प्रयोग गरी खोलाको भिरालोपना अनुसार कार्पेट माईनिङ्गको सिद्धान्त अनुसार सतहमा रहेका नदीजन्य सामग्री संकलन तथा व्यवस्थापन गर्न निर्देशन दिइनेछ । IEE प्रतिवेदनमा उल्लेखित परिमाणको नदीजन्य पदार्थलाई नियमानुसार टेण्डर प्रकृया पूरा गरि बिक्री गर्ने ब्यवस्था मिलाईने छ ।

३.१२ प्रविधिको विवरण:

नदी जन्य पदार्थहरू जस्तै ढुङ्गा, गिट्टी र बालुवा लगायतका सामग्रीहरूको संकलन, उत्खनन र ढुवानी गर्दा प्रतिवेदनमा तोकिएको कार्यविधि अपनाई निकासी वा ढुवानी गरिने छ । निर्माण सामग्रीहरू सङ्कलन एवं लोड गर्ने कार्यको लागी मानव संशाधनको प्रयोगलाई प्राथमिकता दिईनेछ । यदी हेभी उपकरण (डोजर, स्काभेटर आदि)को प्रयोग गर्नु परेको अवस्थामा प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण अध्ययन प्रतिवेदन अनुसार वा डिभिजन वन कार्यालय रुपन्देहीको स्विकृती लिएर मात्र प्रयोग गरिने छ । नदी जन्य पदार्थ ढुवानीको लागी सडक विभागले सडक प्रयोजनको लागी तोकेको क्षमताको टेक्टर तथा ट्रकहरू प्रयोग गरिनेछ । स्थानीय श्रमिकहरू बाट हात र सामान्य कुटो कोदालो, गैचि, बेल्ला र हतौडा प्रयोग गरी ढुंगा, गिट्टी, बालुवा सङ्कलन गरिने कार्यलाई प्राथमिकता दिईने छ तर डिभिजन वन कार्यालय रुपन्देहीको पूर्व स्विकृती लिई वातावरणमैत्री नयाँ प्रविधिका साना मेशिन तथा औजारहरूको प्रयोग गरिनेछ । तर प्रचलित नियमानुसार निर्णय गरि नदी जन्य सामग्री संकलन तथा ब्यवस्थापनको लागी डोजर स्काभेटरहरू प्रयोग गर्न सकिने छ । ढुवानीको लागी टेक्टर, टिप्परको प्रयोग गरिनेछ ।

३.१३ प्रस्तावको कार्यान्वयन गर्दा आकर्षित हुने नीति, ऐन, नियम तथा निर्देशिका आदि

ढुंगा, गिट्टी, बालुवा (श्रोत) संकलनको वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन तयार गर्नका लागी तथा सो प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्नका निमित्त सो सम्बन्धि प्रचलित ऐन कानुन तथा नियमका बारेमा विस्तृत जानकारी रहनु अति आवश्यक छ । वातावरणमा पर्नसक्ने असरका बारेमा अत्यन्त सचेत रहँदै राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा समेत विभिन्न बहस तथा साझा योजना र नीतिहरू माथि एक्येबद्धता जाहेर हुँदै आइरहेको परिप्रेक्ष्यमा वन, वन्यजन्तु लगायत वातावरणका सबै अवयवहरूको वैज्ञानिक ढंगले संरक्षण, सम्बर्द्धन तथा सदुपयोग गर्नका लागी पनि यस्ता ऐन कानुन सम्बन्धी जानाकारी हुनु पर्ने र त्यस सम्बन्धित नीति नियमहरूले निर्देश गरे बमोजिम प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्नु जरुरी छ । प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण प्रतिवेदन तयार गर्दा निम्न बमोजिमका सरकारी नीति, ऐन, नियम तथा निर्देशिकाहरूलाई मुख्यरूपमा ध्यान दिई त्यसैको आधारमा तयार गरिएको छ ।

S.A.P.

३.१३.१ नेपालको संविधान

नेपालको संविधानले प्रत्येक व्यक्तिलाई स्वच्छ र स्वस्थ वातावरणमा बाँच्ने हक हुनेछ भनी धारा ३० अन्तर्गत स्वच्छ वातावरणको हकलाई मौलिक हकको रूपमा स्थापित गरेको छ । त्यस्तै धारा ५१ को उपधारा छ मा राज्यका नीतिहरू अन्तर्गत प्राकृतिक श्रोतको संरक्षण, संवर्धन र उपयोगको सम्बन्धमा विभिन्न नीतिहरू अवलम्बन यस संविधानले गरेको छ । उपधारा छ(१) अनुसार राष्ट्रिय हित अनुकूल तथा अन्तरपुस्ता समन्यायको मान्यतालाई आत्मसात् गर्दै देशमा उपलब्ध प्राकृतिक स्रोत साधनको संरक्षण, संवर्धन र वातावरण अनुकूल दिगो रूपमा उपयोग गर्ने र स्थानीय समुदायलाई प्राथमिकता र अग्राधिकार दिंदै प्राप्त प्रतिफलहरूको न्यायोचित बितरण गर्ने नीति राज्यले अवलम्बन गर्नेछ । उपधारा छ (४) अनुसार राज्यले जल उत्पन्न प्रकोप नियन्त्रण र नदीको व्यवस्थापन गर्दै दिगो र भरपर्दो सिंचाइको विकास गर्ने नीति लिएको छ । उपधारा छ (५) अनुसार जनसाधारणमा वातावरणीय स्वच्छता सम्बन्धी चेतना बढाई औद्योगिक एवं भौतिक विकासबाट वातावरणमा पर्न सक्ने जोखिमलाई न्यूनीकरण गर्दै वन, वन्यजन्तु, पक्षी, वनस्पति तथा जैविक विविधताको संरक्षण, संवर्धन र दिगो उपयोग लाई राज्यले प्राथमिकता दिईनेछ भनि उल्लेख गरिएको छ । प्रकृति, वातावरण वा जैविक विविधता माथि नकारात्मक असर परेको वा पर्न सक्ने अवस्थामा नकारात्मक वातावरणीय प्रभाव निर्मूल वा न्यून गर्न उपयुक्त उपायहरू अवलम्बन गर्ने नीति राज्यले लिनेछ भनिएको छ ।

	प्रस्तावको कार्यन्वयन गर्दा आकर्षित हुने दफा/नियम/खण्ड आदि	सम्बन्धित बुँदा
नीति		
वन नीति, २०७५	८.८ सामाजिक सुरक्षा, समावेशीकरण र सुशासन	वन क्षेत्रमा आयोजनाहरू संचालन गर्दा प्रभावित समुदायको स्वतन्त्र पुर्वक सुसुचित गराइ सहमति लिने व्यवस्था गरिनेछ ।

S.A.S.

राष्ट्रिय भू-उपयोग नीति, २०७२	नीति ९ रणनीति १	नदीनालाहरूको प्राकृतिक वहाव, सिमा र मापदण्डलाई असर पर्ने गरी भूमिको प्रयोग गर्न निषेध गरिनेछ ।
श्रम तथा रोजगार नीति २०६२	उद्देश्य नं ३.५ नीति तथा कार्यनीति ३.५.१ उद्देश्य ३.६ नीति तथा कार्यनीति	उत्पादनमूलक रोजगारमा प्रवेश तथा कार्यस्थल वा वृत्ति विकासमा देखापर्ने लैंगिक, क्षेत्रगत, जातिगत वा अन्य कुनै पनि प्रकारको विभेदको अन्त्य गरी समाजका सबै वर्ग, जाति, समूह वा परिवारका सदस्यहरूको लागि समानरूपमा योग्यतामा आधारित रोजगारीका अवसर प्रदान गरिनेछ । बालश्रम सम्बन्धि कानुनी प्रावधानहरू तथा संस्थागत संरचनाहरूको पर्याप्तता, सक्षमता र प्रभावकारीताको मुल्यांकन गरी समयानुकूल परिमार्जन तथा सुदृढीकरण गरिनेछ ।
ऐन तथा नियमहरू		
वातावरण संरक्षण ऐन, २०७६ र वातावरण संरक्षण नियामावली, २०७७	दफा ३, उपदफा १	प्रस्तावकले तोकिए बमोजिमको प्रस्तावको तोकिए बमोजिम वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन तयार गर्नु पर्नेछ ।
	दफा ४, उपदफा १	प्रस्तावकले वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदनमा त्यस्तो प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्दा वातावरणमा पर्न सक्ने प्रतिकूल प्रभाव र त्यसको न्यूनीकरणको लागी अपनाउन सक्ने विभिन्न विकल्पहरूको विस्तृत विश्लेषण गरी त्यस्ता विकल्पमध्ये प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्न उपयुक्त हुने विकल्प र सो विकल्प कार्यान्वयन गर्न सक्ने आधार र कारण सहित सिफारिस गर्नु पर्नेछ ।

S.A.S.

	दफा ५, उपदफा १	यस ऐन बमोजिम कुनै प्रस्तावको वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन तयार गर्नपूर्व सम्बन्धित निकायबाट त्यस्तो प्रस्तावको संक्षिप्त वातावरणीय अध्ययन र प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षणको हकमा कार्यसूची र वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कनको हकमा क्षेत्र निर्धारण र कार्यसूची स्वीकृत गर्न पर्नेछ।
	दफा ६, उपदफा १	यस ऐन बमोजिम वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन तयार गर्दा नेपाल सरकारले निर्धारण गरेको मापदण्ड एवं गुणस्तर कायम हुने गरी तोकिए बमोजिमको ढाँचामा तयार गर्नु पर्नेछ।
	दफा १०, उपदफा १	प्रस्तावकले प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्नअघि तोकिए बमोजिम वातावरणीय व्यवस्थापन योजना तयार गर्नु पर्नेछ।
लुम्बिनी प्रदेश वातावरण संरक्षण ऐन, २०७७	दफा ३	प्रस्तावकले वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन स्वीकृतिको लागि देहायको निकाय समक्ष पेश गर्नु पर्नेछ । (क) प्रदेश सरकारको अधिकारक्षेत्र भित्र पर्ने विषयसँग सम्बन्धित विकास निर्माण सम्बन्धि कार्य वा आयोजना सम्बन्धि प्रस्तावको हकमा संक्षिप्त वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन वा प्रारम्भिक वातावरणीय परिक्षण प्रतिवेदन भए सम्बन्धित मन्त्रालय समक्ष र वातावरणीय प्रभाव मुल्यांकन प्रतिवेदन भए मन्त्रालय समक्ष, (ख) प्रदेश भित्रका स्थानीय तहको अधिकारक्षेत्रभित्र पर्ने विषय सँग सम्बन्धित विकास निर्माण सम्बन्धि कार्य वा आयोजना सम्बन्धि प्रस्तावको हकमा वातावरणीय प्रभाव मुल्यांकन पतिवेदन भए मन्त्रालय समक्ष ।

S. P. J.

वन ऐन, २०७६ तथा वन नियमावली, २०५१	नियम ७, उपनियम १	यस नियमावली बमोजिम अधिकार प्राप्त अधिकारीबाट इजाजतपत्र नलिई कसैले कुनै किसिमको वन पैदावार उपलब्ध गर्न, संकलन गर्न, हटाउन, बिक्री वितरण गर्न, निकासी गर्न वा ओसारपसार गर्न हुँदैन र उपरोक्त उद्देश्यले वन क्षेत्रभित्र प्रवेश गर्न समेत हुँदैन ।
राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण ऐन, २०२९	दफा ३	(१) नेपाल सरकारले आवश्यक ठानेमा कुनै क्षेत्रलाई त्यसको चार किल्ला समेत खोलिएको सूचना नेपाल राजपत्रमा प्रकाशित गरी राष्ट्रिय निकुञ्ज, आरक्ष वा संरक्षण क्षेत्र घोषणा गर्न सक्नेछ ।
	दफा ३ क	मध्यवर्ती क्षेत्र तोक्न सक्ने; (१) नेपाल सरकारले नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशित गरी राष्ट्रिय निकुञ्ज वा आरक्ष वरिपरीको कुनै पनि क्षेत्रलाई चार किल्ला खोली मध्यवर्ती क्षेत्र तोक्न सक्नेछ ।
	दफा ३ ख	मध्यवर्ती क्षेत्रको व्यवस्थापन तथा संरक्षण: (२) वातावरणलाई प्रतिकूल असर नपुग्ने र वन्यजन्तुलाई हानी नोक्सानी नपुग्ने गरी मध्यवर्ती क्षेत्रमा तोकिए बमोजिम उद्योगधन्दा, होटल, लज, सार्वजनिक यातायात वा यस्तै किसिमका अन्य सेवा वा सुविधा सञ्चालन गर्न सकिनेछ । (३) उपदफा (२) बमोजिम सेवा वा सुविधा सञ्चालन गर्ने सम्बन्धमा सम्बन्धित उपभोक्ता समिति सँग परामर्श गरी राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभागले मापदण्ड बनाई लागू गर्नेछ । (४) संरक्षकले उपदफा (२) बमोजिम सञ्चालन भएका सेवा वा सुविधाको सम्बन्धमा नियमित रूपमा अनुगमन गर्नु वा गराउनु पर्नेछ ।

S.A.J.

		(५) उपदफा (३) बमोजिम संरक्षकले अनुगमन गर्दा वा गराउँदा उपलब्ध भएसम्म सम्बन्धित उपभोक्ता समितिलाई समेत संलग्न गराउनु पर्नेछ ।
	दफा ५	राष्ट्रिय निकुन्जभित्र निषेधित कार्यहरू; (च) खानी खन्न, ढुङ्गा खन्न वा कुनै खनिज पदार्थ, ढुङ्गा, कङ्कड, माटो वा अन्य यस्तै पदार्थ हटाउन, (छ) वन पैदावार वा वन्यजन्तु, पंक्षी वा जग्गालाई क्षति पुर्‍याउन, (ज) राष्ट्रिय निकुञ्ज वा आरक्षभित्र बग्ने नदी, खोला वा पानीको कुनै स्रोत थुन्न, फर्काउन वा त्यसमा कुनै हानिकारक वा विस्फोटक पदार्थहरू प्रयोग गर्न ।
	परिच्छेद -३, दफा ८	भू-उपयोग परिवर्तन गर्न नहुने: (१) दफा ४ बमोजिम एउटा प्रयोजनको लागि वर्गीकरण गरिएको जग्गा अर्को प्रयोजनमा प्रयोग गर्नेगरी भूउपयोग परिवर्तन गर्न पाइने छैन ।
जलस्रोत ऐन, २०४९	दफा १९	१) नेपाल सरकारले नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशित गरी जलस्रोतको प्रदूषण सहन-सीमा तोक्न सक्नेछ । (२) उपदफा (१) बमोजिम तोकिएको जलस्रोतको प्रदूषण सहन-सीमा नाघ्ने गरी कसैले पनि कुनै किसिमको फोहरमैला, औद्योगिक निकास, विष, रसायनिक वा विषालु पदार्थ हाली वा प्रयोग गरी जलस्रोतलाई प्रदूषित गर्नु हुँदैन । (३) कुनै जलस्रोत प्रदूषित भए नभएको वा कुनै जलस्रोत उपयोगको सम्बन्धमा दफा १८ को उपदफा (१) बमोजिम तोकिएको गुणस्तर भए नभएको सम्बन्धमा तोकिएको अधिकारीले आवश्यकता अनुसार परीक्षण गर्न गराउन सक्नेछ ।

S.A.J.

जलचर संरक्षण ऐन, २०१७	दफा ३	कुनै पनि व्यक्तिले पनि कुनै जलमा रहेको कुनै जलचरलाई समात्रे तथा मार्ने अभिप्रायले जानी जानी त्यस्तो पानीको स्रोतमा वा त्यसको आसपासमा कुनै किसिमको विद्युतीय धार (करेण्ट) विष्फोटक पदार्थ वा विषालु पदार्थको प्रयोग गर्न हुँदैन ।
खानी तथा खनिज पदार्थ ऐन, २०४२ तथा नियमावली, २०५६ (चौथो संशोधन नियमावली, २०७३)	दफा ३	नेपाल भित्र निजी वा सरकारी स्वामित्वमा रहेको जुनसुकै जमीनको सतह वा भूगर्भभित्र रहेको वा पाइएको सम्पूर्ण खनिज पदार्थ नेपाल सरकारको सम्पत्ति हुनेछ ।
	दफा ११ क	(१) खनिज कार्य गर्ने व्यक्तिले खनिज कार्य गर्दा वातावरणमा उल्लेखनीय (सिग्निफिकेन्ट) प्रतिकूल असर नपर्ने गरी गर्नुपर्नेछ । साथै त्यस्तो खनिज कार्य गर्ने व्यक्तिले वातावरण संरक्षणका सम्बन्धमा तोकिए बमोजिमका बचाउका उपायहरू अपनाउनु पर्नेछ । (२) खनिज कार्य गर्ने व्यक्तिले वातावरणमा उल्लेखनीय (सिग्निफिकेन्ट) प्रतिकूल असर पार्ने कार्य गरेको देखिएमा त्यस्तो कार्यमा सुधार ल्याउन विभागले सम्बन्धित व्यक्तिलाई आवश्यक निर्देशन दिनेछ । (३) उपदफा (२) बमोजिम दिएको निर्देशनको पालना गर्नु सम्बन्धित व्यक्तिको कर्तव्य हुनेछ ।
	परिच्छेद-४ नियम १८	(१) उत्खनन कार्यको अनुमतिपत्र प्राप्त व्यक्तिले उत्खनन कार्यको संचालन अनुमति पत्र प्राप्त गरेको मितिले दुइ वर्ष भित्र गर्नुपर्ने छ ।
	नियम १९	उत्खनन् कार्यको अनुमतिपत्र पाउने व्यक्तिले उत्खनन् कार्य गर्दा पालन गर्नु पर्ने शर्तहरू देहाय बमोजिम हुनेछन् :- (क) उत्खनन् कार्य गर्दा खनिज पदार्थको अधिकतम सदुपयोग र खनिज सम्पदाको

S.A.S.

	<p>संरक्षण हुने गरी गर्ने ।</p> <p>(ख) उत्खनन् कार्य गर्दा वातावरणमा सकेसम्म न्यूनतम प्रतिकूल प्रभाव पर्ने उपाय अपनाई वातावरण संरक्षणमा समुचित ध्यान दिई उत्खनन् कार्य गर्ने ।</p> <p>(ग) राष्ट्रिय तथा सार्वजनिक हित र सुरक्षाको निमित्त छुट्याईएका स्थानहरूमा र प्राचिन स्मारक, शहर, चिहान, मसानघाट, सार्वजनिक बाटो, घाट, बाँध, पैनी, पाईप लाईन, किल्ला, गढी, छाउनी, मन्दिर, मस्जिद, गिर्जाघर, घर, कारखाना ईत्यादिबाट कम्तीमा पचास मिटर भित्र उत्खनन् कार्य नगर्ने र त्यस्तो क्षेत्रमा घर, कारखाना वा गोदाम नबनाउने । (घ) आफ्नो उत्खनन् क्षेत्रको नजिकै उत्खनन् कार्यको अनुमति पत्र प्राप्त अन्य व्यक्तिलाई आफूले बनाएको ट्राम लाईन, रोपवे लाईन, बाटो र पानी घाट समेत मनासिव शर्तमा उपयोग गर्न दिने ।</p> <p>(ङ) खनिज पदार्थ भण्डार गर्ने तथा जम्मा गर्ने स्थलमा खनिज कार्यको परिमाणको नाप गर्ने यथोचित यन्त्रहरू राख्ने ।</p> <p>(च) उत्खनन् कार्यको अनुमतिपत्र प्राप्त भू-सतहको सीमाना बाहिर हुने गरी उत्खनन् कार्य नगर्ने र दुई वा दुई भन्दा बढी अनुमति पत्रमा उल्लेखित क्षेत्रको सीमाना जोडिएको रहेछ भने अनुमतिपत्र प्राप्त व्यक्तिले सो सीमानाबाट पच्चीस मिटर छोडी खानी उत्खनन् कार्य गर्ने ।</p> <p>(छ) उत्खनन् कार्य गर्दा खोलेको टोपा, टनेल खाल्टा ईत्यादिमा कुनै दुर्घटना हुन नपाउने गरी सुरक्षाको व्यवस्था गर्ने ।</p> <p>(ज) उत्खनन् कार्य गर्दा कुनै दुर्घटना परेमा, कुनै व्यक्तिको मृत्यु भएमा वा आफूले पाएको</p>
--	--

S.A.S.

		<p>अनुमतिपत्रमा उल्लेखित क्षेत्रभित्र कसैको धन सम्पत्तिको हानी नोक्सानी हुन गएमा वा हुन सक्ने सम्भावना देखिएमा सम्बन्धित जिल्ला प्रशासन कार्यालय र विभागलाई तुरुन्त सूचना दिने ।</p> <p>(झ) खनिज क्षेत्रमा उत्खनन् कार्य सञ्चालन गर्दा सोको रेखदेख, नियन्त्रण आदिको लागि अनुमतिपत्र प्राप्त व्यक्ति स्वयं वा निजको प्रतिनिधि रहनु पर्ने ।</p> <p>(ञ) खानी क्षेत्रमा कार्यालय खडा गरी सो कार्यालयमा आफूले पाएको अनुमतिपत्र स्पष्ट देखिने गरी राख्ने ।</p> <p>(ट) आफ्नै खर्चमा खनिज क्षेत्रको सीमाना कायम गर्ने ।</p> <p>(ठ) आफ्नो काबू बाहिरको परिस्थितिले गर्दा खनिज कार्यमा बाधा परी एक महिना भन्दा बढी उत्खनन् कार्य बन्द वा रोकावट हुन गएमा विभागमा सूचना गर्ने ।</p> <p>(ड) खनिज कार्यको अवधि समाप्त भएमा वा उत्खनन् कार्य गर्ने अनुमतिपत्र रद्द गरी उत्खनन् कार्य बन्द गर्नु परेमा छ महिना भित्रमा बन्द गरी आफ्नो सम्पूर्ण सामान सो क्षेत्रबाट हटाई खाल्टो परेको र भासिएको जग्गा पूरैमा बार वा पर्खाल लगाउनु पर्ने भएमा बार वा पर्खाल लगाई त्यस क्षेत्रमा उपयुक्त पुनस्थापना कार्य गर्ने ।</p>
फोहरमैला व्यवस्थापन ऐन, २०६८ तथा फोहोरमैला	दफा ४	<p>फोहरमैला व्यवस्थापन गर्ने दायित्वः (१) यस ऐन बमोजिम फोहरमैला व्यवस्थापन गर्ने गराउने दायित्व स्थानीय तहको हुनेछ ।</p> <p>(२) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि हानिकारक फोहरमैला, स्वास्थ्य संस्थाजन्य</p>

S.A.S.

<p>व्यवस्थापन नियमावली, २०७०</p>		<p>फोहरमैला, रासायनिक फोहरमैला वा औद्योगिक फोहरमैला प्रशोधन र व्यवस्थापन गर्ने दायित्व निर्धारित मापदण्डको अधीनमा रही त्यस्तो फोहर मैला उत्पादन गर्ने व्यक्ति वा निकायको हुनेछ ।</p> <p>(३) कुनै उद्योग वा स्वास्थ्य संस्थाले हानिकारक फोहरमैला, स्वास्थ्य संस्थाजन्य फोहरमैला, रासायनिक फोहरमैला तथा औद्योगिक फोहरमैला प्रशोधन गरी बाँकी रहेको फोहरमैला तथा अन्य फोहरमैलाको व्यवस्थापन गरिदिन स्थानीय तहलाई अनुरोध गरेमा वा स्थानीय तहले निर्माण गरेको फोहरमैला व्यवस्थापन स्थल प्रयोग गर्न माग गरेमा स्थानीय तहले निर्धारण गरे बमोजिमको सेवा शुल्क लिई फोहरमैलाको व्यवस्थापन गरिदिन वा फोहरमैला व्यवस्थापन स्थल प्रयोग गर्न दिन सक्नेछ ।</p>
	<p>दफा ५</p>	<p>फोहरमैलाको उत्पादन कम गर्ने: (१) कुनै व्यक्ति, संस्था वा निकायले कुनै काम कारोबार गर्दा उत्पन्न हुने फोहरमैला यथाशक्य कम गर्नु पर्नेछ ।</p> <p>(२) आफ्नो क्षेत्रभित्र विसर्जन हुन सक्ने फोहरमैलाको विसर्जन वा पुनः प्रयोगको व्यवस्था मिलाई बाँकी फोहरमैलामात्र निष्काशन गरी फोहर मैलाको परिमाणलाई घटाउनु प्रत्येक व्यक्ति, संस्था वा निकायको कर्तव्य हुन आउछ ।</p>
	<p>दफा ६</p>	<p>फोहर मैलाको पृथकीकरण: (१) स्थानीय तहले फोहर मैलालाई कम्तीमा जैविक र अजैविक लगायत विभिन्न प्रकारमा विभाजन गरी स्रोतमै छुट्याउने गरी तोक्नु पर्दछ ।</p>

S. P. J.

		<p>(२) उपदफा (१) बमोजिम स्थानीय तहले तोकिदिए बमोजिम फोहरमैलालाई स्रोतमै छुट्याई सङ्कलन केन्द्रसम्म पुर्याउने दायित्व त्यस्तो फोहर मैला उत्पादन गर्ने व्यक्ति, संस्था वा निकायको हुनेछ र यसको लागि स्थानीय तहले आवश्यक प्रविधि, मालसामान, उपकरण, कण्टेनर आदि उपलब्ध गराउन सक्दछ ।</p>
श्रम ऐन, २०७४ तथा नियमावली, २०७५	दफा ३	<p>न्यूनतम मापदण्डको रूपमा रहने: (१) यो ऐन श्रमिक र श्रमिकसँग सम्बन्धित विषयमा न्यूनतम मापदण्डको रूपमा रहनेछ। (२) यो ऐन तथा यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियममा उल्लेखित पारिश्रमिक वा सुविधा भन्दा कम पारिश्रमिक वा सुविधा लिने दिने गरी वा यस ऐनमा उल्लेखित सर्त विपरीत हुने गरी रोजगार दाता तथा श्रमिक बीच रोजगार सम्झौता भएको रहेछ भने त्यस्तो रोजगार सम्झौता यो ऐन विपरीत भएको मानिनेछ र सो हदसम्म त्यस्तो रोजगार सम्झौता बदर हुनेछ।</p>
	दफा ५	<p>बाल बालिकालाई काममा लगाउन नहुने: कसैले पनि बाल बालिकालाई कानून विपरीत हुने गरी कुनै काममा लगाउनु हुँदैन ।</p>
	दफा ६	<p>भेदभाव गर्न नहुने: (१) रोजगारदाताले श्रमिकलाई धर्म, वर्ण, लिङ्ग, जात जाति, उत्पत्ति, भाषा वा वैचारिक आस्था वा अन्य त्यस्तै आधारमध्ये कुनै कुराको आधारमा भेदभाव गर्न पाइने छैन ।</p>
	दफा ७	<p>समान कामको लागि पारिश्रमिकमा भेदभाव गर्न नहुने (१) लिङ्गको आधारमा श्रमिक बीच समान मूल्यको काम (इक्वयल भ्यालु अफ वर्क) को लागि</p>

S. P. J.

		पारिश्रमिकमा भेदभाव गर्न हुँदैन। (२) उपदफा (१) को प्रयोजनको लागि समान मूल्यको काम हो होइन भन्ने कुरा सम्बन्धित कामको प्रकृति, काम गर्न लाग्ने समय र परिश्रम, सीप तथा कामबाट प्राप्त हुने उत्पादनको आधारमा निर्धारण गरिनेछ ।
	नियम ३४	रोजगारदाताले कार्यस्थलमा कार्यरत श्रमिक तथा अन्य व्यक्तिको सुरक्षा तथा स्वास्थ्य सम्बन्धी नीति बनाउँदा प्रतिष्ठानको कार्य प्रकृति अनुसार कार्यस्थलमा अपनाउनु पर्ने सुरक्षा सतर्कता, श्रमिकको स्वास्थ्य, कार्यस्थलमा हुनसक्ने सम्भावित दुर्घटना, कार्यस्थलमा मेशिनरी यन्त्र उपकरण सञ्चालन गर्दा अपनाउनु पर्ने सावधानी, स्वास्थ्यका दृष्टिले संवेदनशील मानिने रसायनिक पदार्थको प्रयोग गर्दा अपनाउनु पर्ने सावधानी लगायत व्यवसायजन्य सुरक्षा तथा स्वास्थ्यको सुनिश्चितता गर्ने आधारलाई समेटिने गरी बनाउनु पर्नेछ ।
बालश्रम ऐन २०५९	परिच्छेद -२, दफा ३	बाल बालिकाहरू लाई काममा लगाउन नहुने: (१) कसैले पनि चौध बर्ष उमेर पूरा नगरेका बाल बालिकाहरूलाई श्रमिकको रूपमा काममा लगाउनु हुँदैन ।
	दफा ४	बाल बालिकाहरूलाई उनीहरूको इच्छा विरुद्ध काममा लगाउन नहुने: कसैले पनि बाल बालिकाहरूलाई ललाई, फकाई वा झुक्याएर वा कुनै प्रलोभनमा वा डर, त्रास वा दवाबमा पारी वा अन्य कुनै तरिकाले उनीहरूको इच्छा विपरीत श्रमिकको रूपमा काममा लगाउनु हुँदैन ।

S.A.J.

निर्देशिका एवं मापदण्डहरू		
राष्ट्रपति चुरे तराई मधेश संरक्षण विकास समिति को कार्यविधि	परिच्छेद: १	<p>चुरे क्षेत्रका नदि/खोलाबाट नदिजन्य पदार्थ (ढुंगा, गिट्टी, बालुवा, माटो आदि) हटाउने वा सङ्कलन, उत्खनन कार्यको स्वीकृति प्रदान गर्ने कार्यलाई व्यवस्थित गर्न राष्ट्रपति चुरे-तराई मधेश संरक्षण विकास समिति (गठन) आदेश, २०७१ को दफा २० ले दिएको अधिकार प्रयोग गरि यो कार्यविधि बनाइ लागु गरिएको छ ।</p> <p>१. पहिलो अवस्था (जोखिम न्यूनीकरणका लागि हटाउनु पर्ने अवस्था):</p> <p>(क.) चुरे क्षेत्रका नदि/खोलाबाट नदिजन्य पदार्थ (ढुंगा, गिट्टी, बालुवा, माटो आदि) सङ्कलन, कार्यको निम्ति वातावरणीय अध्ययन समेतको आधारमा जिल्ला अनुगमन तथा समन्वय समितिको शिफारिस साथ सम्बन्धित स्थानीय तहबाट उत्खनन , सङ्कलनको निम्ति अनुरोध भइ आएमा</p> <p>(ख) नदि/खोला तथा बगरमा बाढी पहिरो आदि कारणले थुप्रिन गएको ढुंगा, गिट्टी, बालुवा, माटो आदि तत्काल नहटाउँदा मानव बस्ति एवं महत्वपूर्ण भौतिक संरचनालाई गम्भीर खतरा पुग्ने अवस्था रहेको समितिका पदाधिकारीहरूको स्थलगत निरीक्षण वा अन्य कुनै विश्वासनीय स्रोतबाट समितिलाई जानकारी हुन आएमा:</p> <p>२. दोस्रो अवस्था (नदि प्रणालीबाट व्यवसायिक, उत्खनन, संकलन गर्ने अवस्था):</p> <p>चुरे क्षेत्रभित्र रहेका नदि प्रणालीहरूबाट नदिजन्य पदार्थ (ढुंगा, गिट्टी, बालुवा, माटो आदि) उत्खनन, संकलनको</p>

S.A.S.

		<p>निम्ति वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन समेतको आधारमा जिल्ला अनुगमन तथा समन्वय समितिको शिफारिस साथ सम्बन्धित जि.स.स./स्थानीय तहबाट उत्खनन,सङ्कलनको निम्ति अनुरोध भइ आएका:</p> <p>३. तेस्रो अवस्था (चुरे संरक्षणको कार्यक्रम कार्यन्वयनको लागि स्थानीय रूपमा वातावरणीय सन्तुलन नाविग्रिने गरी उत्खनन,सङ्कलन गर्न स्वीकृत दिन सकिने अवस्था)</p>
ढुङ्गा गिट्टी बालुवा उत्खनन् तथा व्यवस्थापन सम्बन्धी मापदण्ड २०७७	दफा ३	नदी जन्य पदार्थ उत्खनन् वा संकलनकोलागि क्षेत्र निर्धारण गर्नु पर्ने व्यवस्था गरेकोछ ।
	दफा ४	को उपदफा ४ बमोजिम नदी जन्य पदार्थ उत्खनन् गर्दा सामान्यतया श्रममुलक प्रविधिको प्रयोग गर्नु पर्दछ तर मेशिनको प्रयोग गर्नु पर्ने भएमा वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदनमा उल्लेखित शर्त र सीमा भित्र रही गर्नुपर्नेछ साथै विपद् जोखिम संवेदनशिल क्षेत्रमा मेशिनको प्रयोग गर्नु पर्ने भएमा जिल्ला विपद् व्यवस्थापन समीतीको अनुमति लिनु पर्नेछ ।
	दफा ६	वन तथा चुरेक्षेत्र सम्बन्धी व्यवस्था गरेको छ । उपदफा १ ले वन तथा चुरे क्षेत्रबाट उत्खनन् गरीने छैन भन्ने उल्लेख छ । यस्तै उपदफा ३ मा वन क्षेत्रको ढुङ्गा गिट्टी बालुवा जस्ता साधारण निर्माण मुखि सामाग्रीको संकलन तथा उत्खननका लागि मेशिनरी औजार प्रयोग गर्दा स्वीकृत वातावरणीय प्रतिवेदनमा उल्लेखित शर्त र मापदण्ड भित्र रही गर्नु पर्दछ । उपदफा ४ ले चुरे क्षेत्रमा ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा

S. P. J.

		<p>को उत्खनन् गर्ने सम्बन्धमा रास्ट्रपति चुरे तराई मधेश संरक्षण समीतीको सहमति तथा स्वीकृत मापदण्डको आधारमा प्रचलित कानुन बमोजिम ठेक्का बन्दोबस्त गर्नु पर्नेछ । तर चुरे क्षेत्र भित्रका नदी खोला तथा बगरमा बाढी पहिरो आदि कारणले थुप्रिन गएको ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा आदि नहटाउँदा गम्भीर जोखिम हुने देखिएमा प्राविधिक टोलीबाट गरीएको सिफारीसको आधारमा जिल्ला विपद् व्यवस्थापन समितिको निर्णयानुसार हटाउन सकिनेछ ।</p>
	दफा ७	उत्खनन् र संकलनको परीक्षण नियन्त्रण वारे उल्लेख गरेको छ ।
लुम्बिनी प्रदेश नदी जन्य पदार्थ व्यवस्थापन कार्याविधि २०७५	दफा ५	संकलन तथा उत्खनन् को लागि वातावरणीय अध्ययन गर्नु पर्नेछ ।
	दफा ६	नदी जन्य पदार्थको उत्खनन् र संकलनको बारे उल्लेख गरेको छ । यसको उपदफा १ मा राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा आरक्ष क्षेत्रभित्रबाट नदी जन्य पदार्थको उत्खनन् र संकलन गर्न पाइने छैन । यसै दफाको उपदफा ३ मा राष्ट्रिय वनको हकमा स्वीकृत वन कार्ययोजनामा उल्लेख भएको भए सोही बमोजिम र नभएको अवस्थामा जिल्ला अनुगमन तथा व्यवस्थापन समितिले स्थलगत निरीक्षण गरी आवश्यकता र औचित्य खुलाई सिफारिस गरेमा यस कार्यविधि बमोजिमको प्रक्रिया अपनाई सङ्कलन गर्ने क्षेत्र, परिमाण, समय र प्रक्रिया तोकी प्रारम्भिक वातावरणीय परिक्षण वा वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन स्वीकृत गराई उत्खनन, सङ्कलन र बिक्री गर्न सकिनेछ । यसरी

S.A.S.

		सङ्कलन गरिने स्रोतको विवरण सम्बन्धित वन कार्यालयको कार्ययोजनामा समावेश गरी वन पैदावार सरह अभिलेख अद्यावधिक गर्ने काम सम्बन्धित वन कार्यालयको हुनेछ ।
अन्तराष्ट्रिय सन्धि तथा महासन्धिहरू		
जैविक विविधता महासन्धि (१९९२)		प्राकृतिक श्रोत व्यवस्थापन तथा जीव र बनस्पति संरक्षण सुनिश्चित गर्न आवश्यक प्रावधानको व्याख्या गरेका छ।

S.A.S.

परिच्छेद: चार

विद्यमान वातावरणको अवस्था

४.१ सामाजिक, आर्थिक र साँस्कृतिक अवस्था

४.१.१. जनसंख्याको विवरण

जनसंख्याको तथ्याङ्क केन्द्रिय तथ्याङ्क विभागको २०११ को राष्ट्रिय जनसंख्या र आवास जनगणनाबाट लिइएको हो ।

तालिका ४ रुपन्देही जिल्लाको कुल जनसंख्या

क्र सं	रुपन्देही जिल्ला	घरघुरी	कुल जनसंख्या	पुरुष	महिला	कैफियत
१	जिल्लाको जम्मा	१६३९१६	८८०१४६	४३२१९३	४४७९५३	

-श्रोत: जिल्ला प्रोफाईल २०७१

४.१.२ धर्म र जात तथा जातीयता

यस जिल्लाका प्रमुख जातहरू ब्राह्मण, मगर, थारु, मुशलमान, यादव, क्षेत्री आदि मुख्य हुन् । यस जिल्लामा पाइने विभिन्न जातीय समूहहरू तल तालिका मा देखाइएको छ ।

आयोजना क्षेत्रका प्रमुख जातहरू ब्राह्मण, क्षेत्री, गुरुङ्ग, मगर, मुशलमान, आदि मुख्य हुन् । आयोजना क्षेत्रमा पाइने विभिन्न जातीय समूहहरू पाइएको छ ।

तालिका ५ रुपन्देही जिल्लाको जातीय संरचना

क्र सं	जाताजातिको जम्मा	जम्मा	पुरुष	महिला	क्रसं	जाताजातिको जम्मा	जम्मा	पुरुष	महिला
	जम्मा	८८०१९६	४३२१९३	४४८००३	४९	छन्त्याल छन्तेल	५५३	२३४	३१९
१	ब्राह्मण पहाडे	१४०२४९	६७१७३	७३०७६	५०	मालि	४९५	२३४	२६१
२	मगर	९४२४७	४३४९७	५०७७०	५१	शेर्पा	३९७	१९१	२०६
३	थारु	८४७८८	४१४४२	४३३४६	५२	सोनार	३९२	२०३	१८९
४	मुसलमान	७२४६८	३५९२८	३६५४३	५३	सुनुवार	३४२	१६०	१८२
५	यादाव	६५०९९	३३१४२	३१९५७	५४	पत्थरकट्टा कुश्वाहडिया	२८५	१५९	१२६
६	क्षेत्री	६१४६३	२९४२७	३२०३६	५५	कानु	२५७	१३६	१२१
६	चमार हरिजन राम	३२७२७	१६७४८	१५९७९	५६	गाइने	२५६	१२३	१३३
७	कामी	२७०४७	१२६८२	१४३६५	५७	सुधि	२५२	१२५	१२७
८	लोध	२५७३५	१३०१९	१२७१६	५८	खवास	२४८	१११	१३७

S.A.S.

क्र सं	जाताजातिको जम्मा	जम्मा	पुरुष	महिला	क्रसं	जाताजातिको जम्मा	जम्मा	पुरुष	महिला
९	केवट	२२१६३	११२५७	१०९०६	५९	याख्या	२३०	१२४	१०६
१०	कहार	१९९१०	१०१६१	९७४९	६०	लिम्बु	१९०	८९	१०१
११	नेवार	१८७९८	९१३१	९६६७	६१	कुम्हार	१६७	८७	८०
१२	गुरुङ्ग	१७५३०	७८९७	९६३३	६२	नटुवा	१५१	७६	७५
१३	मल्लाह	१७४७७	८८९९	८५७८	६३	धानुक	१४०	८१	५९
१४	कुर्मी	१७१२७	८८७०	८२५७	६४	जधोव	११३	६२	५१
१५	धोवि	१७०९८	८६४६	८४५२	६५	दरई	८८	४२	४६
१६	काठवनियान	१४०४९	७३४०	६७०९	६६	सतार संतार	८४	४७	३७
१७	दुषाध पासवान पासि	१२८०३	६५२४	६२७९	६७	थामी	८४	३५	४९
१८	तेली	१२३५६	६३५५	६००१	६८	झागर धांगर	८०	४०	४०
१९	दमाई	९९६५	४७०२	५२६३	६९	घले	७६	३५	४१

क्र सं	जाताजातिको जम्मा	जम्मा	पुरुष	महिला	क्रसं	जाताजातिको जम्मा	जम्मा	पुरुष	महिला
२०	कोइरी	७९४६	४०८९	३८५७	७०	पंजावी सिख	५७	३४	२३
२१	हजाम ठाकुर	७०४७	३५४७	३४७३	७१	वनतर सरदार	५२	३५	१७
२२	बरइ	६७७३	३४८७	३२८६	७२	खट्ठे	४५	२६	१९
२३	ठकूरी	६६४०	३१३६	३५०६	७३	ब्राह्म बरामो	४२	२२	२०
२४	ब्राह्मण तराइ	४८७९	२५५५	२३२४	७४	दोम	३९	२१	१८
२५	दसनामी सन्यासी	४७५५	२३४५	२४१०	७५	भोटे	३६	१०	२६
२६	लोहार	४६३६	२३९३	२२४३	७६	हल्खोर	३५	१८	१७
२७	सार्की	४१९५	१९८८	२२०७	७७	बोटे	२६	९	१७
२८	कलवार	४१५६	२१२६	२०३०	७८	मुन्डा	२६	९	१७
२९	कुमाल	३९५१	१९५५	१९९६	७९	गंगाइ	२४	११	१३
३०	गडेरी भेडहर	३८१०	१९६७	१८४३	८०	बीन	२३	१६	७

क्र सं	जाताजातिको जम्मा	जम्मा	पुरुष	महिला	क्रसं	जाताजातिको जम्मा	जम्मा	पुरुष	महिला
३१	हलुवाई	३६१३	१९१२	१७०१	८१	कोचे	२३	१२	११
३२	मारवाडी	२०९२	११०३	९८९	८२	राजवंशी	२१	१२	९
३३	कायस्थ	१८९५	९९३	९०२	८३	चेपाङ्ग	२०	१४	६
३४	तामाङ्ग	१७९९	८९४	९०५	८४	नुनिया	१८	८	१०
३५	बंगालि	१७५५	९५९	७९६	८५	तत्मा तत्वा	१६	७	९
३६	बढई	१६३८	८९२	७४६	८६	कमार	१६	६	१०
३७	मुसहर	१५६४	७७९	७८५	८७	चाम्लीङ्ग	१६	८	८
३८	माझी	१२०१	६२३	५७८	८८	दुरा	१५	११	४
३९	धुनिया	१२०१	६०३	५९८	८९	लेप्चा	१४	६	८
४०	धान्दी	१११६२	५९३	५६९	९०	कोरी	१४	६	८
४१	थकाली	१००२	४७५	५२७	९१	देव	१२	५	७

क्र सं	जाताजातिको जम्मा	जम्मा	पुरुष	महिला	क्रसं	जाताजातिको जम्मा	जम्मा	पुरुष	महिला
४२	राजपुत	९८८	५२५	४६३	९२	अन्य	६८	२८	०
४३	बादी	९३९	४३७	५०२	९३	दलित	२२९२	११२७	१०८५
४४	राई	८९८	४४१	४५७	९४	जनजाति	१४	६	८
४५	घर्ती भूजेल	७६४	३७६	३८८	९५	तराई अन्य	५९२१	३१७७	२७४४
४६	राजभर	७१५	३७३	३४२	९६	पहिचान नभएका अन्य	१२२	६७	५५
४७	धनकर खरीकर	६८१	३५४	३२७	९७	विदेशी	५७५	३०४	२७१

श्रोत: जिल्ला प्रोफाइल, जिसस २०७१

४.१.२. आवास प्रकार र वस्तीको ढाँचा अनुसार घरधुरीहरु

रुपन्देही जिल्लामा रहेको घरहरुलाई छानाको प्रकृति अनुसार जनगणना २०६८ ले निम्नानुसार बर्गीकरण गरेको छ ।

तालिका ६ रुपन्देही जिल्लामा छानाको आधारमा घरहरुको बर्गीकरण

क्र सं	जम्मा घरहरु	छानाको प्रकृतिको आधारमा घरको प्रकार						
		पक्की	टाइल तथा स्लेट	ग्याल्भाना इज्ड	टहरा झुप्रो छाप्रो	काठ तथा फलिका	अन्य	विवरण नखुलेको
१	१६३८३५	१००८१५	१८४४०	२५३५०	१४६६५	४४१	६२४	२५००

श्रोत: केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग २०६८

४.१.३. घरको प्रकार

रुपन्देही जिल्लामा जगको प्रकारका आधारमा घरहरुको बर्गीकरण निम्नानुसार रहेकाछन् ।

तालिका ७ रुपन्देही जिल्लाका घरहरुको जगको आधारमा वर्गीकरण

क्र सं	जम्मा घरहरु	घरको जगको प्रकार					
		ईट्टा/दुङ्गा तथा माटो	सिमेन्ट र ईट्टा/दुङ्गा	पील्लर सहित आरसीसी	काठको पिल्लर	अन्य	विवरण नखुलेको
	१६३८३५	४४७७२	६७७५६	२४५३७	१८१५३	६४९३	२१२४

श्रोत: केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग २०६८

४.१.४. खानेपानीको विवरण:

रुपन्देही जिल्लाको विभिन्न तहमा खानेपानीको मुख्य स्रोतमा प्रमुख रूपमा ट्यूबेल तथा हाते पम्प रहेको छ । धाराको पानी दोश्रो प्रमुख खानेपानीको स्रोत रहेको छ ।

S.A.S.

तालिका ८ रुपन्देही जिल्लाको खानेपानीको मुख्य श्रोत

क्र सं	जम्मा घरधुरीहरू	खानेपानीको मुख्य श्रोत							
		धारा	ट्यूबेल हाते पम्प	सुरक्षित कुवा	असुरक्षित कुवा	टुटी वा पाइपको पानी	नदी खोला	अन्य	विवरण नखुलेको
१	१६३८३५	६२९०४	९६८३७	३०७	१९९	५४६	४१	१७६४	१२३७

श्रोत: जि स स २०७१

४.१.५. धार्मिक र पर्यटकिय स्थलहरू

रुपन्देही जिल्ला धार्मिक पर्यटनको लागि देशमै अग्रणी मानिन्छ । यहाँ लुम्बिनी, प्रसिद्ध सिद्धबाबा मन्दीर, रामापिथेकस पार्क तथा तराइ र पहाडको संगमको रूपमा रहेको चुरे क्षेत्र भएकोले यो जिल्ला धार्मिक पर्यटनको लागि अत्यन्तै महत्वपूर्ण छ ।

४.१.६. सामाजिक परम्परा र साँस्कृतिक क्रियाकलापहरू

आयोजना क्षेत्रका अधिकाँश मानिसहरू हिन्दु र बौद्ध धर्मावलम्बिका छन् । अधिकाँश जातिय समूहले विभिन्न साँस्कृतिक पर्वहरू मनाउँदछन् जसमा दशैं, तिहार, जनैपुर्णिमा, बुद्ध जयन्ती, चैते दशैं, माघे संक्रान्ति, ल्होसार आदी ।

४.१.७. शिक्षा र शैक्षिक अवस्था

शिक्षा तथा शैक्षिक सुविधाहरूको सेवा/स्थिति तुलनात्मक हिसाबले राम्रो छ तर अझै शहरी मापदण्ड भन्दा न्यून रहेको छ । आयोजना प्रभावित नगरपालिकामा त्यहाँका जनताहरूलाई सेवा प्रदान गर्न शैक्षिक संस्थाको रूपमा प्राथमिक र माध्यमिक विद्यालयहरू सञ्चालित छन् । शिक्षा सुविधाहरूको स्थितिको मात्रात्मक तथ्याङ्क तल तालिकामा देखाइएको छ ।

S.A.S.

तालिका ९ रुपन्देही जिल्लाको शिक्षाको स्थिति

क्र सं	लिङ्ग	साक्षरता दर (%)				
		पढ्न लेख्न सक्ने	पढ्न मात्र सक्ने	पढ्न लेख्न नसक्ने	उल्लेख नभएको	साक्षरता प्रतिशत
१	दुवै	५५८५६६	१८३३३	२२२६३६	८९५	६९.७८
२	महिला	२४९०८६	९६११	१५०५०२	५८०	६०.७९
३	पुरुष	३०९४८०	८७२२	७२१३४	३१५	७९.२२

(श्रोत: जिल्ला प्रोफाइल जि सस २०७१)

तालिका १० रुपन्देही जिल्लामा अवस्थित विद्यालयहरू

क्र सं	विद्यालयहरूको विवरण	संख्या
१	वाल बिकास केन्द्र	६९५
२	प्राथमिक तह	१४५
३	निम्न माध्यमिक तह	१०३
४	माध्यमिक तह	८०
५	मदरसा	१११
६	गुरुकुल	४
७	संस्थागत विद्यालय (प्रावि देखि उमावि सम्म)	३२१

(श्रोत: जिल्ला प्रोफाइल जि स स २०७१)

S.A.S.

४.१.७. स्वास्थ्य सेवाको अवस्था

रुपन्देही जिल्ला आसपासका जिल्लाहरू भन्दा स्वास्थ्य सेवाको क्षेत्रमा नागरीकहरूको पहुँचभएको जिल्ला मानिन्छ । स्वास्थ्य संस्थाको अवस्था तल दिइएको छ ।

तालिका ११ स्वास्थ्य संस्थाको अवस्था

स्वास्थ्य संस्थाको किसिम	संख्या	स्वास्थ्य संस्थाको किसिम	संख्या
प्रादेशिक अस्पताल	१	आयुर्वेद अस्पताल	१
जिल्ला अस्पताल	१	आयुर्वेद औषधालय	४
प्राथमिक उपचार केन्द्र	५	क्षेत्रीय मेडिकल स्टोर	१
हेल्थ पोष्ट	६	संस्थागत क्लिनिक	२
सब हेल्थ पोष्ट	५८	खोप क्लिनिक	३१७
बर्थिङ्ग सेन्टर	१७	महिला स्वास्थ्य स्वयं सेविका	१५११

श्रोत: जि स स रुपन्देही २०७१ जिल्ला प्रोफाइल

४.२ भौतिक वातावरणको अवस्था

रुपन्देही जिल्ला $८३^{\circ}१२'१६''$ देखि $८३^{\circ}३८'१६''$ पूर्वी देशान्तर र $२७^{\circ} २०' ००''$ देखि $२७^{\circ} ४७' २५''$ उत्तरी अक्षांशमा रहेको यो जिल्ला १३६० वर्ग कि.मी. क्षेत्रफलमा फैलिएको छ । यस जिल्लाको पूर्वमा नवलपरासी, पश्चिममा कपिलवस्तु, उत्तरमा पाल्पा जिल्ला र दक्षिणमा भारतको उत्तर प्रदेश पर्दछ । समुद्र सतहबाट १०० मिटर देखि १२२९ मिटरको उचाईमा रहेको यस जिल्लालाई चुरे क्षेत्र, भावर क्षेत्र र तराई मधेस गरी ३ भौगोलिक क्षेत्रहरूमा विभाजन गर्न सकिन्छ ।

४.२.१. भु उपयोगको अवस्था:

रुपन्देही जिल्लाको कुल क्षेत्रफल १४१३३७ मध्ये ८२६२२ हेक्टर अर्थात् ५८.४५ प्रतिशत खेतीयोग्य जमीन, ३२००६ हेक्टर अर्थात् २२.६४ प्रतिशत वन जङ्गल, १६७६४ हेक्टर अर्थात् २०.२९ प्रतिशत पर्ति नदीनाला चरन क्षेत्र लगायत क्षेत्र तथा ५९५३ हेक्टर अर्थात् ७.२० प्रतिशत आवास क्षेत्र रहेको छ । २०६८ को जनगणना अनुसार प्रति घरधुरी औषतमा

S.A.S.

०.८६ हेक्टर रहेको छ । यस जिल्लाको भु-उपयोग विवरण तल तालिकामा उल्लेख गरीएको छ ।

तालिका १२ रुपन्देही जिल्लाको भु उपयोगको विवरण

क्र.सं.	विवरण	क्षेत्रफल हेक्टरमा	प्रतिशत
१	खेतीयोग्य जमीन	८२६२२	५८.४५
२	खेती गरीएको जमीन	८२६२२	५८.४५
२.१	बाह्रै महिना सिंचाई हुने	१०३२२	१२.४९
२.२	मौषमी सिंचाई हुने	४७६६७	५७.६९
२.३	असिंचित	२४६३३	२९.८२
३	वनजंगलको क्षेत्रफल	३२००६	२२.६४
४	चरण झाडी बुट्यान आदि क्षेत्रफल	८८८२	६.२८
५	नदी नालाको क्षेत्रफल	२४६०	१.६४
६	पहाड तथा चट्टान क्षेत्रफल	४१४	०.२९
७	आवास क्षेत्र, उद्योग धन्दा र रियल स्टेटले ओगटेको	८४५३	५.९६
८	पति तथा अन्य जग्गा	६५३०	४.६४
९	जिल्लाको जम्मा क्षेत्रफल	१४१३६७	१००

श्रोत: जि. स. स. २०७१

४.२.२. नदी खोलाको अवस्था

रुपन्देही जिल्लामा रहेका नदी खोलाहरू पाल्पा तथा रुपन्देही जिल्लामा मुहान रही दक्षिण तर्फ बग्दै चुरे तथा तराइ भाग हुँदै अधिकांश खोला तथा खहरेहरू भारत तर्फ बग्दछन् । यी खोला तथा खहरेहरूका जलाधार क्षेत्र ४ देखि ८७८ बर्ग मीटर रहेका छन् (जि. स. स. २०७१)। यस जिल्लाका नदी, खोला तथा खहरे मा रहेका नदी जन्य पदार्थ संकलन तथा व्यवस्थापनको

S. P. J.

लागि छनौट भएका ११ खोला खहरेहरुको वर्तमान अवस्था तालिका नंबर १३मा उल्लेख गरीएको छ ।

सर्भेक्षण गरिएका कूल ११ वटा खोलाहरु मध्ये ७ वटा खोलाहरुमा मात्र नदीजन्य पदार्थ उत्खनन तथा संकलन गर्न सकिने देखिएकोले सोही अनुसार सिफारीस गरिएको छ ।

तालिका १३ प्रस्तावित नदी खोलाको सतहको हालको अवस्था

सि. नं.	खोला को नाम	सम्भावित उत्खनन क्षेत्र	औषत लम्बाई मी	औषत चौडाई मी	औषत गहिराई मी	नदी खोलाको औषत आयतन घन मी
१	ईन्गुरी या	मलमला, मौवाघारी	१८६.५	२६.५	१.७८	८७९७.२१
२	घमाहा	गंगानगर क्षेत्र	२७०	१७.५	०.७७५	३६६१.८८
३	बौराहा	सैनामैना १, प्राकृतिक चिकित्सालय र चारपाला सामुदायिक वनको विच क्षेत्र	३८५.५	३८	०.३	४३४९.१०
४	जबई	बुटवल १३, जितेश्वरी सामुदायिक वन	१९९	२८.५	१.७	९६४१.५५
५	आँपगैर	बुद्ध सा व दाउन्ने क्षेत्र	५५०	१८.८ ५	१	२७७०४.८३
६	घोडाहा	सरनटाँडी दक्षीण क्षेत्र	१३५५	४६	०.६	४२५३३.४५
७	सराङ्ग	सराङ्गटाँडी	८५०	३८.५	०.७५	३१०८८.७५
८	त्रीशुली	चिसापानी चरङ्गे	५६१	६७	०.४०	२७९८९.२८
९	भलुही	क्याउली, पाल्पाली सामुदायिक वन	१६६	४१.३ ३	३.१२	२१४०५.६३
१०	कन्चन	झिमझिमिया सामुदायिक वन घाट क्षेत्र	८५०	६६	०.७५	८२३४८
११	खोरमो र	लुम्बिनी साव र झिमझिमिया बाँधमुनि देखि ५०० मी टाढा	१३१	५३	२.५५	१७७०४.६५
जम्मा आयतन						२७७२२४.३

श्रोत: फिल्ड सर्भे २०७७

S.A.S.

४.२.३ नदी खोलामा रहेका नदी जन्य पदार्थको अनुपात

फिल्ड सर्भेको समयमा प्रस्तावित नदी खोलामा रहेका नदीजन्य पदार्थ ढुङ्गा गिट्टी बालुवाको अनुपात निम्नानुसार छ।

तालिका १४ नदी जन्य पदार्थको अनुपात

क्र सं	नदी खोलाको नाम	जम्मा उत्खनन् गर्न सकिने नदी जन्य सामग्री	ढुङ्गा गिट्टी र बालुवाको अनुपात	जम्मा नदी जन्य सामग्री		
				बालुवा	गिट्टी	ढुङ्गा
१	सराङ्ग खोला	२४५४३.७५	३५:१५:५०	८५९०.३१	३६८२	१२२७२
२	त्रीशूली खोला	४१३४५.७	३०:३०:४०	१२४०३.७१	१२४०४	१६५३८
३	भलूही खोला	०००००	०००००	०००००	०००००	०००००
४	घोडाहा खोला	५६०९७	२५:३५:४०	१४०२४.२५	१९६३४	२२४३९
५	खोरमोर खोला	०००००	०००००	०००००	०००००	०००००
६	ईन्गुरीया खोला	०००००	०००००	०००००	०००००	०००००
७	कञ्चन खोला	४२०७५	१०:५०:४०	४२०७.५	२१०३८	१६८३०
८	घमाहा खोला	३४२५.६३	५:१०:८५	१७१.२८	३४३	२९१२
९	वहुराहा खोला	१७५७९	३०:६०:१०	५२७३.६४	१०५४७	१७५८
१०	जवई खोला	०००००	०००००	०००००	०००००	०००००
११	आँपगौरा	५१८३.७५	५:२०:७५	२५९.१८	१०३७	३८८८

श्रोत: फिल्ड सर्भे २०७७

फिल्ड सर्वेक्षणको क्रममा लिईएको खोलाको अवस्था सहितको फोटो तल दिईएको छ ।

फोटो: ३ घमाहा खोलाले गहिराएको क्षेत्र जहाँ खोला व्यवस्थापनको जरूरी देखिन्छ

४.२.३ नदी खोलामा रहेका पूल तथा नहरहरू

नदी खोलाहरूमा यातायातको सहज पहुँचको लागि बनाइएका विभिन्न पुलहरू तल तालिकामा देखाइएको छ । सबैभन्दा धेरै ६ वटा पुल इन्गुरीया खोलामा र सबैभन्दा थोरै सून्य वटा पुल आँपगौरा खोलामा पाइएको छ । यी खोलाहरूले वर्षाको समयमा बाढी लिइ आउने तर अन्य समय सुख्खा रहने भएकोले यी खोलाहरूबाट कुनै पनि नहरहरू बनाइएको छैन ।

तालिका १५ प्रस्तावित खोलाहरूमा भएका पुलको अवस्था

क्र सं	नदी खोलाको नाम	सव डिभिजन वन कार्यालय	पालिकाको नाम	पक्की पूल	कच्ची पुल	झोलुङ्गे पुल
१	सराङ्ग खोला	देवदह	देवदह नगर	३	०	०
२	त्रीशूली खोला	तिलोत्तमा	देवदह नगर	४	०	०

S.A.S.

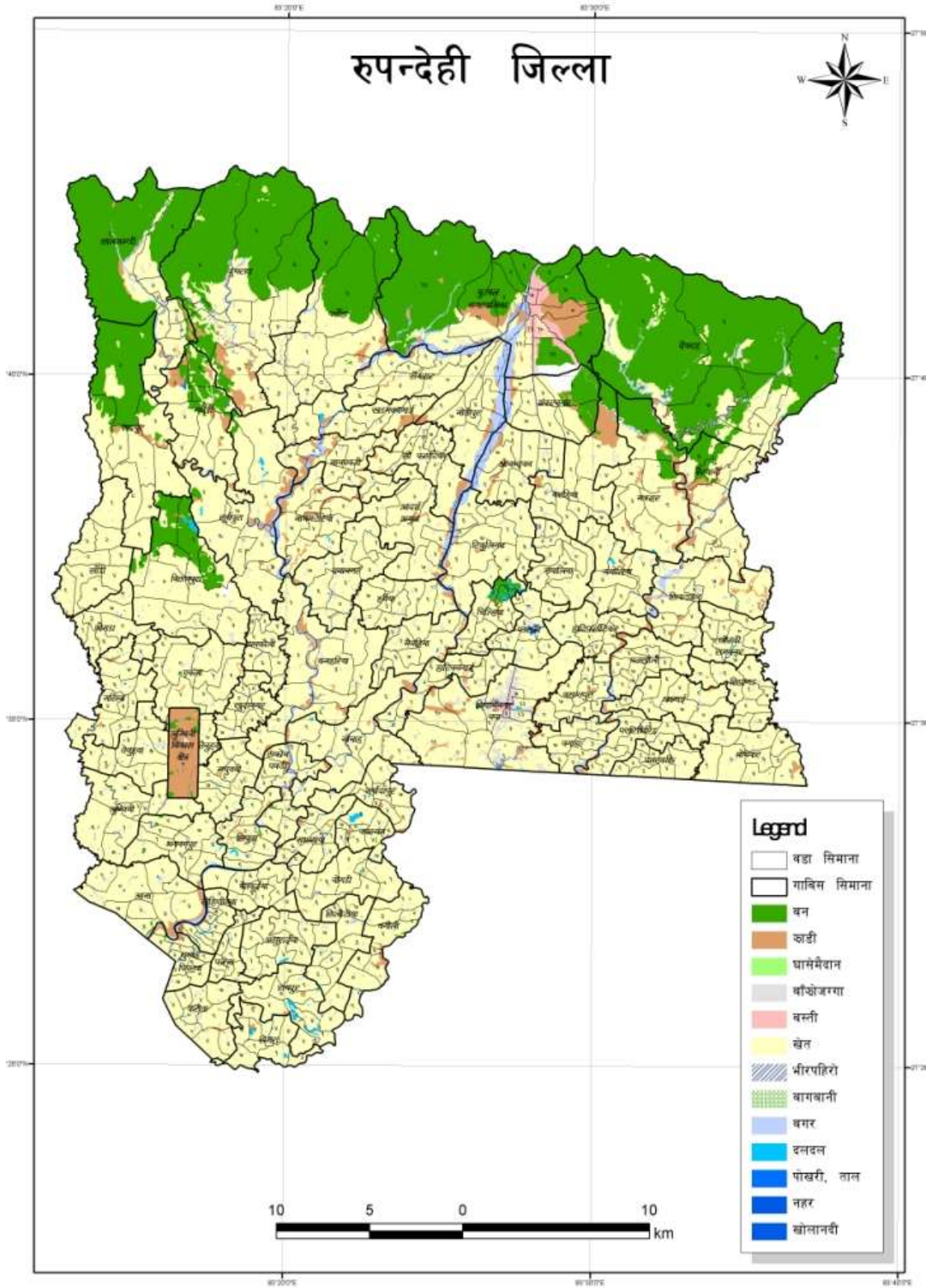
३	भलूही खोला	देवदह	देवदह नगर	३	०	०
४	घोडाहा खोला	देवदह	देवदह नगर	२	०	०
५	खोरमोर खोला	कञ्चन	सैनामैना नगर	२	०	१
६	ईन्गुरीया खोला	सैनामैना	सैनामैना नगर	६	०	२
७	कञ्चन खोला	कञ्चन	सैनामैना नगर	६	०	०
८	घमाहा खोला	सैनामैना	सैनामैना नगर	२	०	०
९	वहुराहा खोला	सैनामैना	सैनामैना र बुटवल उपमहानगर	४	१	०
१०	जवई खोला	सैनामैना	बुटवल उपमहानगर र सैनामैना नगर	३	०	०
११	आँपगौरा	देवदह	देवदह नगर	०	०	०

श्रोत: स्थलगत सर्वेक्षण २०७८

SuPA

४.३ जैविक वातावरणको अवस्था

फोटो: ४ रुपन्देही जिल्लाको भु उपयोग नक्सा

S.A.P.

४.३.१. वन व्यवस्थापनको अवस्था

ओ. एफ. एम. पी. १९९५ का अनुसार रुपन्देही जिल्लाको वन क्षेत्रलाई निम्नानुसार व्यवस्थापन गर्न सकिने उल्लेख छ ।

तालिका १६ रुपन्देही जिल्लाको वन व्यवस्थापनको सम्भाव्यताको अवस्था

क्र सं	वनको विवरण	क्षेत्रफल हेक्टर	प्रतिशत	कैफियत
१	उत्पादनशिल वन क्षेत्र	७०१४	२१.९०	
२	संभावित सामुदायीक तथा कबुलियति वन	६४५९	२०.२०	
३	संरक्षित वन	१८५३३	५७.९०	
	जम्मा	३२००६	१००	

जिल्लाको वन क्षेत्रको तथ्याङ्कमा एकरूपता पाईदैन, भिन्न-भिन्न अध्ययन प्रतिवेदनमा फरक फरक तथ्याङ्क उल्लेख छ । वन अनुसन्धान तथा सर्भेक्षण विभाग द्वारा सन् २०१५ मा प्रकाशित नेपालमा वनको अवस्था सम्बन्धी प्रतिवेदन अनुसार रुपन्देही जिल्लामा २५,१०५ हेक्टर वन क्षेत्र र ४०३ हेक्टर अन्य रुख विरुवा (Other wooded Land) रहेको उल्लेख छ । वन क्षेत्रको अतिक्रमण राष्ट्रिय रुपमा नै साल बसालि बढिरहेको वर्तमान अवस्थामा डिभिजन वन कार्यालय रुपन्देहीको रेकर्ड अनुसार जिल्लामा करिब ८००० हेक्टर वन क्षेत्र अतिक्रमणको चपेटामा परेको छ (डिभिजन वन कार्यालय रुपन्देहीको तथ्याङ्क २०७८) ।

वन सम्पदा

रुपन्देही जिल्लामा वन व्यवस्थापनकालागि अर्पनाईएको पद्धति अनुसार १०८ वटा सामुदायिक वन, २ वटा साझेदारी वन, ४ वटा धार्मिक वन र ८५ वटा निजि वन रहेका छन् ।

तालिका १७ सब डिभिजन वनकार्यालय अनुसार वन व्यवस्थापन पद्धतिको विवरण

क्र सं	सब डिभिजन वन कार्यालय	सामुदायिक वन	साझेदारी वन	धार्मिक वन
१	सैना मैना	२९		२
२	कञ्चन	१४	१	
३	देवदह	२७		१
४	तिलोत्तमा	१५	१	१

S.A.P.

५	सिद्धार्थनगर	१३		
६	लुम्बिनी	१०		
	जम्मा	१०८	२	४

(डिभिजन वन कार्यालय रुपन्देहीको तथ्याङ्क २०७८)

क. वनस्पति

प्रस्ताव कार्यान्वयन हुने नदी खोला आसपासको राष्ट्रिय वन, सामुदायिक तथा साझोदारी वन क्षेत्रमा पाईने रुख तथा बोट बिरुवाहरुको सूची तल तालिकामा उल्लेख गरिएको छः

तालिका १८ नदी खोला आसपासको वन क्षेत्रमा पाईने रुख तथा बोट बिरुवाहरुको सूची

स्थानीय नाम	वैज्ञानिक नाम	परिवार	CITES	IUCN	नेपाल सरकार
साल	<i>Shorea robusta</i>	Dipterocarpaceae			Protected
साज/अस्ना	<i>Terminalia tomentosa</i>	Combretaceae			
बोट धाइरो	<i>Lagerstroemia parviflora</i>	Lythraceae			
कर्मा	<i>Adina cordifolia</i>	Rubeaceae			
सिन्दुरे	<i>Mallotus phillippinensis</i>	Euphorabiaceae			
राजबृक्ष	<i>Cassia fistula</i>	Fabaceae			
क्यामुन	<i>Cleistocalyx operculatus</i>	Myrtaceae			
सिसौ	<i>Dalbergia sissoo</i>	Fabaceae			
खयर	<i>Acacia catechu</i>	Fabaceae			
अर्जुना	<i>Terminalia arjuna</i>	Combretaceae			

S.A.J.

कुसुम	<i>Schleichera oleosa</i>	Sapindaceae			
टाँटरी	<i>Dillenia pentagyna</i>	Dilleniaceae			
जामुन	<i>Syzygium cumini</i>	Myrtaceae			
बिजयसाल	<i>Pterocarpus marsupium</i>	Fabaceae			Protected
भलायो	<i>Semecarpus anacardium</i>	Anacardiaceae			
मसला	<i>Eucalyptus spp.</i>	Myrtaceae			
गुलमोहर	<i>Delonix regia</i>	Fabaceae			
सिरिस	<i>Albizia procera</i>	Fabaceae			
बाँझी	<i>Anogeissus latifolia</i>	Combretaceae			
क्यासिया	<i>Senna siamea</i>	Fabaceae			
पिपल	<i>Ficus religiosa</i>	Moraceae			
बेल	<i>Aegle marmelos</i>	Rutaceae			
असारे	<i>Murraya koenigii</i>	Rutaceae			
सिमल	<i>Bombax ceiba</i>	Malvaceae			Protected
हल्दु/कर्मा	<i>Adina cordifolia</i>	Rubiaceae			
वर	<i>Ficus benghalensis</i>	Moraceae			
सतिसाल	<i>Dalbergia latifolia</i>	Fabaceae			

S.A.S.

समि	<i>Ficus benamina</i>	Moraceae			
चिउरी	<i>Diploknema butyracea</i>	Sapotaceae			
कदम	<i>Neolamarckia cadamba</i>	Rubiaceae			
बाँस	<i>Himalaya calamus</i>	Poaceae			
लामपाते	<i>Duabanga grandiflora</i>	Sonneratiaceae			
टिक	<i>Tectona grandis</i>	Lamiaceae			
बकाइनो	<i>Melia azedarach</i>	Meliaceae			

श्रोत: स्थलगत सर्भेक्षण २०७७

ख. प्रमुख गैह काष्ठ वनस्पति

नदी तथा खोला आसपासको वन तथा वरिपरिको कृषिक्षेत्रमा पाईने गैरकाष्ठ वन पैदावारहरुको सूची तल तालिकामा उल्लेख गरिएको छः

तालिका १९ आयोजना क्षेत्रमा पाईने गैरकाष्ठ तथा औषधिय गुण भएका वनस्पतिहरु

स्थानीय नाम	वैज्ञानिक नाम	उपयोग
हरो	<i>Terminalia chebula</i>	खोकी पेट फुलेमा
बरो	<i>Terminalia bellirica</i>	खोकी लागेमा
पिप्ला	<i>Piper longum</i>	खोकी तथा दम कम गर्न
धतुरो	<i>Datura metal</i>	घाउ खटिरा तथा किटाणु नासक
अमला	<i>Phyllanthus emblica</i>	आउँ पखाला जण्डीस
जिवन्ति	<i>Coelogyne cristata</i>	छाला सुन्निने तथा फोका उठने

S. P. J.

बेल	<i>Aegle marmelos</i>	धार्मिक महत्व
घ्यूकुमारी	<i>Aloe vera</i>	औषधीय गुण भएका
तेजपात	<i>Cinnamomum tamala</i>	मधुमेह, दम, श्वासप्रश्वास सम्बन्धी समस्या, रुघाखोकी, पखाला आदिको उपचार गर्न
सजिवन	<i>Jatropha curcas</i>	औषधीय गुण भएका
बाँस	<i>Himalaya calamus</i>	नदी कटान नियन्त्रणमा उपयोगी
सिकाकाई	<i>Acacia concinna</i>	स्याम्फुको रूपमा प्रयोग गर्न सकिने
कुरिलो	<i>Asparagus racemosus</i>	कमजोरी आउँ पखाला
निम	<i>Azadiracta indica</i>	दाँत सफा गर्ने एवं किटाणु नासक
गुर्जो	<i>TinosporasSinensis</i>	ग्यास्ट्रीक जण्डीस तथा टनिक

श्रोत: स्थलगत सर्भेक्षण २०७७

ग. आयोजना क्षेत्र आसपास पाइने संरक्षित तालिकामा उल्लेखित प्रजातिहरू

नदी खोला तथा प्रस्तावित क्षेत्रको वरपर पाइने संरक्षित विरुवा साल रहेको छ ।

तालिका २० आयोजना क्षेत्रमा पाइने संरक्षित वोट विरुवाहरू

क्र. स.	प्रजाति	नेपाली नाम	परिवार	नेपाल संरक्षित	आइयुसि एन संरक्षित	साइट स	वर्गीकरण
१	<i>Shorea robusta</i>	साल	Dipterocarpaceae	P	LC	-	निकासी गर्न प्रतिबन्ध

श्रोत : स्थलगत प्रत्यक्ष अध्ययन, २०७७ तथा स्थानीय संग परामर्श

आइयुसिएनको लोपोन्मुख सूचाङ्क : T (Threatened), E (Endangered)

यो विभिन्न तालिकाहरू मध्ये साल नेपाल सरकारको संरक्षित वनस्पति अन्तर्गत समाविष्ट छ ।

सो प्रजाति आइयुसिएनको least concern अन्तर्गत पर्न आउँछ । यहाँ केहि मिचाहा प्रजातिका

S. P. J.

वनस्पति पनि पाइन्छन् । जस्तै : बनमारा (*Ageratina adenophora*) , निलो झार (*Ageratum houstonianum*) आदि ।

क. वन्य जन्तुको सूची

स्थलगत अध्ययन तथा स्थानीय संगको छलफल पश्चात निम्न प्रकारका स्तनधारी जंगली जनावरहरू नदी तथा खोला आसपासको वन तथा वरिपरि क्षेत्रमा रहेको पाइयो । जुन तालिका नं. २१ मा दिइएको छ ।

तालिका २१ जंगली स्तनधारी प्राणीहरू

स्थानीय नाम	वैज्ञानिक नाम	परिवार	CITES	IUCN	नेपाल सरकार
स्तनधारी					
चितुवा	<i>Panthera pardus</i>	Felidae	I	Vulnerable	Protected
वन बिरालो	<i>Felis chaus</i>	Felidae	II	Least concern	-
खरायो	<i>Lepus nigricolis</i>	Leporidae		Least concern	-
फ्याउरो	<i>Vulpes bengalensis</i>	Canidae		Vulnerable	Protected
बदेल	<i>Sus scrofa</i>	Suidae		Least concern	-
रातो बादर	<i>Macaca mulatta</i>	Cercopithecidae	II	Least concern	-
निलगाई	<i>Boselaphus tragocamelus</i>	Bovidae		Vulnerable	Protected
चित्तल	<i>Axis axis</i>	Cervidae		Vulnerable	-

S. P. J.

सानो निर बिरालो	<i>Viverricula indica</i>	Felidae		Least concern	-
ढेडु वा लडगुर	<i>Semnopithecus entellus</i>	Cercopithecidae	I	Near Threatened	-
ठुलो न्याउरी मुसो	<i>Herpestes edwardsii</i>	Herpestidae		Least concern	-
लोखर्के	<i>Petaurista petaurista</i>	Sciuridae		Least concern	-
स्याल	<i>Canis aureus</i>	Canidae		Least concern	-
जुरे दुम्सी	<i>Hystrix indica</i>	Hystriidae		Least concern	-
मलसाँप्रो	<i>Martes flavigula</i>	Mustelidae		Least concern	-
चमेरो	<i>Pteropus giganteus</i>	Pteropodidae	II	Least concern	-

स्रोत: स्थलगत सर्भेक्षण २०७७

ख. चराहरु

नदी तथा खोला आसपासको वन क्षेत्रमा पाइने चराहरुको प्रजाति तालिका नं. २२ मा पेश गरिएको छ ।

S.A.S.

तालिका २२ नदी खोला वरपर पाइने चराहरुको विवरण

स्थानीय नाम	बैज्ञानिक नाम	परिवार	CITES	IUCN	नेपाल सरकार
चराचरुङ्गी					
भुँडीफोर गिद्ध	<i>Leptoptilos javanicus</i>	Ciconiidae		Vulnerable	-
सारस	<i>Antigone Antigone</i>	Gruidae		Least Concern	-
कोइली	<i>Eudynamis scolopacea</i>	Cuculidae		Least concern	-
सानो धनेश	<i>Ocyrceros birostris</i>	Ocyrceros		Least Concen	-
कुर्ले टुकुर	<i>Spilopelia chinensis</i>	Columbidae		Least Concern	-
डाडग्रे रूपी	<i>Acridotheres tristis</i>	Sturnidae		Least Concern	-
कोटेरो मुनियाँ	<i>Lonchura punctulata</i>	Estrildidae		Least concern	-
सिमकुखुरा	<i>Amaurornis phoenicurus</i>	Rallidae		Least concern	-
सानो सेतो बकुल्ला	<i>Egretta garzetta</i>	Ardidae		Least concern	-

S.A.J.

जुरेली	<i>Pycnonotus cafer</i>	Picnonotidae		Least Concen	-
पातसिउने फिस्टो चरा	<i>Orthotomus sutorius</i>	Cisticolidae		Least concern	-
लाटोकोसेरो	<i>Athene brama</i>	Strigidae	II	Least concen	-
काष्ठकूट	<i>Dendrocopos macei</i>	Picidae		Least concern	-
बीउ कुहियो	<i>Hierococcyx varius</i>	Cuculidae		Least concern	-
सेतोकण्ठे माटीकोरे	<i>Halcyon smyrnensis</i>	Alcedinidae		Least concern	-
निलकण्ठ/ ठेउवा	<i>Coracias benghalensis</i>	Coraciidae		Least concern	-
घर गौथली	<i>Hirundo rustica</i>	Hirundinidae		Least concern	-
बट्टाई	<i>Coturnix coturnix</i>	Phasianidae		Least concern	-
खैरो भद्राई	<i>Lanius cristatus</i>	Laniidae		Least Concern	-
खोले टिकटिके	<i>Motacilla maderaspatensis</i>	Motacillidae		Least Concern	-

S.A.J.

बकुल्ला	<i>Ardeola grayii</i>	Ardeidae		Least concern	-
भंगेरा	<i>Passer domesticus</i>	Passeridae		Least concern	-
मलेवा	<i>Columba livia</i>	Columbidae		Least concern	-
घर काग	<i>Corvus splendens</i>	Corvidae		Least concern	-
कण्ठे सुगा	<i>Psittacula krameri</i>	Psittaculidae		Least concern	-

श्रोत: स्थलगत प्रत्यक्ष अध्ययन, २०७७ तथा स्थानीय संगको छलफल

ग. सरीसृप

यस आयोजना वरपर पाइने सरीसृपहरूको विवरण तालिका नं २३ मा दिइएको छ ।

तालिका २३ आयोजना वरपर पाइने सरीसृपहरूको विवरण

स्थानीय नाम	वैज्ञानिक नाम	परिवार	CITES	IUCN	नेपाल सरकार
सरीसृप					
माउसुली	<i>Hemidactylus frenatus</i>	Gekkonidae		Least Concern	-
हरेउ सर्प	<i>Trimeresurus spp</i>	Viperidae		Least Concern	-
अजिङ्गर	<i>Python molurus</i>	Pythonidae	I	Vulnerable	Protected

S. P. J.

साधारण सर्प	<i>Boiga trigonata</i>	Colubridae		Least Concern	-
धामन सर्प	<i>Ptyas mucosa</i>	Colubridae		Least Concern	-
भ्याँगुता	<i>Rana tigrina</i>	Ranidae		Least Concern	-
छेपारो	<i>Calotes versicolor</i>	Agamidae		Least Concern	-
सुन गोहोरो	<i>Varanus flavescens</i>	Varanidae	I	Least Concern	Protected
खर्से भ्यागुता	<i>Bufo spp</i>	Bufo		Least Concern	-
ढकनी नरम खबटे कछुवा	<i>Lissemys punctata</i>	Trionichidae	II	Least Concern	-
गोहोरो	<i>Varanus spp</i>	Varanidae		Least Concern	-
कछुवा	<i>Pangshura tecta</i>	Geoemydiidae	II	Vulnerable	-
गोमन सर्प	<i>Naja naja</i>	Elapidae	II	Least Concern	-

श्रोत: स्थलगत प्रत्यक्ष अध्ययन, २०७७ तथा स्थानीय संगको छलफल

S.A.S.

परिच्छेद: पाँच

प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्दा वातावरणमा पर्ने प्रभाव

५.१ वातावरणीय प्रभावहरू

५.१.१ सामाजिक आर्थिक र साँस्कृतिक क्षेत्रमा पर्ने प्रभाव

१. रोजगारीको अवसर:

यस प्रतिवेदनमा उल्लेखित रूपन्देही जिल्लाका विभिन्न ७ वटा नदी, खोला तथा खहरेहरू (घमाहा, बौराहा, घोडाहा, आपगौरा खोला, सराङ्ग खोला, कञ्चन र त्रिशुली) का प्राकृतिक बहाव क्षेत्रमा थुप्रैदै गएका गेग्रानहरूको निश्चित मात्रामा निकालि प्रयोग गर्दा स्थानीय स्तरमा नै रोजगारीको अवसर सृजना हुने निश्चित छ । सामान्य मेशिनरी तथा हाते औजारहरूको मात्र प्रयोग गरि ढुङ्गा, गिट्टी तथा बालुवा जस्ता नदीजन्य पदार्थहरूको सङ्कलन तथा उत्खनन् कार्य गर्दा स्थानीय स्तरमा रोजगारी सृजना हुनेछ । वर्षायाममा खेती पातीमा सम्लग्न हुने तर हिउँदको समयमा कृषि भन्दा अन्य कामको खोजीमा हिँड्ने अर्धदक्ष तथा अदक्ष जनशक्तिहरूले स्थानीय स्तरमै ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा जस्ता नदीजन्य पदार्थहरूको सङ्कलन, उत्खनन् तथा ढुवानीमा काम गरी आफ्नो जीविकोपार्जन सहज बनाउने मौका पाउँछन् । यस कार्यमा महिला र पुरुष प्रत्यक्ष रूपमा नै सम्लग्न हुने र श्रमको मूल्य पनि भेदभाव विना बराबरी कै हिसावले प्राप्त हुँने हुँदा श्रमको मूल्यमा लैङ्गिक असमानताको पनि एक हिसावले अन्त्य हुन मद्दत पुग्नेछ ।

२. स्थानीयहरूको आयस्रोतमा बृद्धि:

स्थानीय खोला खोल्सी तथा खहरेहरूमा थुप्रीएको पदार्थ उत्खनन् पश्चात् स्थानीयको आयस्रोतमा बृद्धि हुन्छ । यसबाट निस्केको ग्राभेल सङ्कलन तथा उत्खननले स्थानीयलाई रोजगारी दिन्छ । स्थानीय स्तरमा हुने आयस्रोतका गतिविधिहरू मध्ये दिगो रूपमा संचालनमा ल्याउन सकिने नदीजन्य सामग्रीहरूको सङ्कलन, उत्खनन् तथा ढुवानीले स्थानीय कामदारहरूको आयस्रोतमा बृद्धि गर्न मद्दत पुग्दछ ।

S. P. J.

३. सरकारी राजश्वमा बृद्धि:

नदी, खोला, खहरेहरु (घमाहा, बौराहा, घोडाहा, आपगौरा खोला, सराङ्ग खोला, कञ्चन र त्रिशुली) को प्राकृतिक बहाव क्षेत्रमा थुप्रिएको ग्रेग्रानको निस्कासन कार्य सञ्चालन पश्चात् सरकारी राजश्व संकलनमा बृद्धि हुने भएकोले प्रदेश तथा जिल्ला स्तरमा विभिन्न विकास निर्माणका गतिविधिहरु सञ्चालनमा आवश्यक पर्ने रकम प्राप्त हुने र यसले जिल्लालाई आत्म निर्भरता तर्फ अगाडी बढ्न मद्दत पुग्ने अपेक्षा गर्न सकिन्छ । नदी खोला खोल्सा तथा खहरेहरुको वातावरण मैत्री उत्खनन् कार्यबाट निस्केको नदी जन्य पदार्थ बिक्री हुँदा स्थानिय स्तरमा मात्र नभएर राष्ट्रिय स्तरमा नै ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा लगायतका सामग्रीहरुको आपूर्तिमा सहयोग पुग्नेछ । यस प्रस्तावित क्षेत्रबाट नदीजन्य पदार्थहरु जस्तै ढुङ्गा, बालुवा सङ्कलन तथा व्यवस्थापनबाट बार्षिक रुपमा करीब रु ५,३७,४९,१००.७४ (लुम्बिनी प्रदेश आर्थिक ऐन २०७७ को अनुसुची ६ अनुसार) राजश्व प्राप्त हुने अनुमान गरीएको छ ।

४. सडक सञ्जालको विकास तथा यातायातको सुविधा:

प्रस्तावित क्षेत्रमा रहेका नदी जन्य पदार्थ जस्तै ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा भएको सबै जसो ठाउँहरु पहुँचमार्ग नजीकै भएता पनि स्थाइ रुपमा पक्की सडक सञ्जालसँग जोडिएका छैनन् । त्यसैले नदी जन्य पदार्थहरु संकलन गर्न प्रस्ताव गरीएको क्षेत्र सम्म सबै मौषममा पुग्न सकिने पहुँच मार्ग छैन । प्राय सबै स्थानहरुमा हिउँदको समयमा मात्र पुग्न सकिने र त्यसको लागि अस्थाई तथा धुले सडक प्रयोग गर्नु पर्ने अवस्था रहेको छ । स्थानीय बासिन्दाहरुको राय अनुसार नदीजन्य पदार्थहरुको उत्खनन् र प्रयोग गर्दा स्थानीय समुदायहरुको आवश्यकतालाई पहिलो प्राथमिकता दिईनु पर्दछ ।

५. विकास तथा निर्माण सामग्रीको उपलब्धता:

यी नदी खोला खोल्सी तथा खहरेहरुबाट संकलित ढुङ्गा, गिट्टी र बालुवाको सहज उपलब्धता भएमा त्यस क्षेत्रका मानिसहरुले पनि निजी तथा अन्य विकास निर्माणका कार्यहरु समयमै संपन्न गरी उचित लाभ लिन सक्दछन् । यसले मूलतः विकासको गतिविधिहरु अघि बढाउन सहज हुनेछ ।

S. P. J.

६. वस्ती कटान तथा बाढी नियन्त्रणमा सहजता:

नदी खोला तथा खहरेहरू (घमाहा, बौराहा, घोडाहा, आपगौरा खोला, सराङ्ग खोला, कञ्चन र त्रिशुली) को प्राकृतिक बहाव क्षेत्रमा थुप्रिएको गेग्रानको कारणले वर्षेनी वस्तीमा बाढी पसिरहेको र बाँध तथा अन्य नियन्त्रणका उपायहरूले काम नगरीरहेको अवस्थामा वातावरण मैत्री प्रविधि प्रयोग गरी केही मात्रामा प्राकृतिक बहावमा रहेका गेग्रानहरू निस्काशन गर्दा धेरै पानी प्राकृतिक बाटोमा नै अट्ने भएकोले वस्ती कटान र बाढी नियन्त्रणमा सहजता हुनेछ । तर वर्षेनी बाढिले बगाएर ल्याएको ढुंगा, गिट्टी, गेग्रान, काठ मुढा आदी नदीको सतहमा थुप्रिँदै गएर नदीको बहाव थुनिने अवस्था आएमा वा बाढी पहिरो तथा अन्य कुनै जल उत्पन्न प्रकोप आईपरेको खण्डमा प्रचलित नियमानुसार निर्णय गरि जमीनको सतह देखि औषतमा १.५ मीटर भन्दा बढी गहिराई नहुने गरी नदीजन्य पदार्थ संकलन तथा उत्खनन् गर्न जस्तो सुकै मेसिनरी औजार तथा उपकरण प्रयोग गर्न बाधा पुग्ने छैन ।

७. अवैध उत्खनन्मा नियन्त्रण:

वैधानिक रूपमा नै नदी खोला खोल्सी तथा खहरेहरू (घमाहा, बौराहा, घोडाहा, आपगौरा खोला, सराङ्ग खोला, कञ्चन र त्रिशुली) मा थुप्रिएको गेग्रानहरू संकलन तथा व्यवस्थापन हुने र नियमित रूपमा त्यसको अनुगमन हुने भएकोले अवैध तथा अनधिकृत रूपमा हुँदै आइरहेका नदी जन्य पदार्थहरूको दोहनलाई रोकी व्यवस्थित रूपमा नदी जन्य सामग्रीहरूको प्रयोग हुने अपेक्षा गरीएको छ ।

प्रतिकूल प्रभाव

१. स्वास्थ्य, पेशागत स्वास्थ्य तथा सुरक्षा:

घमाहा, बौराहा, घोडाहा, आपगौरा खोला, सराङ्ग खोला, कञ्चन र त्रिशुली खोलाका संकलन तथा व्यवस्थापन स्थल सम्म पुग्न कच्ची रूपमा बनाइने पहुँच मार्ग र त्यहाँ आवतजावत गर्ने नदीजन्य सामग्रीहरू बोक्ने सवारी साधनले उडाउने धुलोको कणहरूले गर्दा त्यहाँ काम गर्ने मजदुरहरू र वरपरका बासिन्दाहरूको स्वास्थ्यमा प्रतिकूल असर पर्न सक्दछ । त्यसै गरी नदीजन्य पदार्थहरूको सङ्कलन, उत्खनन् तथा ढुवानी गर्ने क्रममा प्रयोग हुने औजारहरूले कामदारहरूलाई चोटपटक लाग्ने तथा अङ्गभङ्ग हुने सम्भावना पनि रहन्छ । कहिलेकाँही आकस्मिक सवारी दुर्घटनाको कारणले मजदुर र वरपरका बासिन्दा र मुख्य गरी बालबालिकाहरू बढी असुरक्षित हुन सक्दछन् ।

S.A.S.

२. धर्म, संस्कृति र परम्परामा प्रभावः

नदीजन्य सामाग्रीहरूको उत्खनन् तथा सङ्कलन कार्यमा बाह्य मानिसहरूलाई रोजगारमा खटाउँदा त्यस क्षेत्रको धार्मिक र साँस्कृतिक पक्षहरूमा पनि प्रभाव पर्न सक्दछ । विभिन्न धर्ममा आस्था राख्ने भिन्दा भिन्दै संस्कृति भएका मानिसहरूले आफ्नो कार्यक्षेत्रमा पनि उनीहरूकै परम्परालाई बढवा दिँदा स्थानिय मानिसहरूलाई अपहेलित महसुस हुन सक्छ जसले स्थानिय र कामदारबीच झैं झगडा र अन्य सामाजिक समस्याहरू निम्त्याउन सक्छ । यस विषयमा संबन्धित ठेकेदार वा ठेकेदार कम्पनीलाई जवाफदेही बनाउनु जरुरी हुन्छ र यस विषयमा डिभिजन वन कार्यालय वा मातहतका सब डिभिजन वन कार्यालय बाट आवश्यक निर्देशन हुनेछ ।

३. धार्मिक, साँस्कृतिक एवं ऐतिहासिक स्थलमा प्रभावः

प्रस्तावित आयोजना क्षेत्र नजिक कुलपुजा, धार्मिक महत्वका स्थलहरू, मन्दिरका लागि प्रयोगमा ल्याइएको स्थल, घाट तथा कुनै तिर्थस्थल नरहेकोले नदीजन्य सामाग्रीहरूको सङ्कलन तथा उत्खनन् गर्दा त्यस्ता धार्मिक तथा साँस्कृतिक धरोहरहरूमा कुनै पनि दखल पुग्नजाने र बिबाद सृजना हुने अवस्था छैन ।

४. बाल मजदुर बढ्न सक्नेः

नदीजन्य सामाग्रीहरूको सङ्कलनलाई बेरोजगार परिवार तथा सदस्यहरू धेरैले छोटो समयको लागि आकर्षक पेशाका रूपमा लिन सक्छन् । यसले गर्दा निम्न आर्थिक स्तर भएका परिवारहरू यस्ता पेशामा बढी सक्रिय देखिन्छन् । बालबालिकाहरू पनि केही पैसा कमाउने लोभमा होस् या आफ्नो परिवारलाई सघाउने आशमा, यो पेशा अँगाल्न थाल्दछन् । यसले गर्दा प्रस्तावित क्षेत्रमा बाल मजदुरी बढ्ने र स्कूल जाने विद्यार्थीको संख्या घट्न सक्ने अवस्था आउन सक्दछ । यसले मूलतः त्यस क्षेत्रको शैक्षिक विकासमै नकारात्मक प्रभाव पार्ने संभावना रहन्छ ।

५. कामदारहरू बीच झैं—झगडाः

निर्माण सामाग्रीको सङ्कलन र उत्खननमा समाजका न्यून आय भएका मानिसहरू आकर्षित हुन्छन् । यसमा गरिने दैनिकको शारीरिक श्रमले मानिसलाई शारीरिक र मानसिक रूपमै थकाइसकेको हुन्छ । यस क्रममा कुनै एकको सानो गल्तीवश हुने कार्यले अर्को कामदारलाई असह्य हुने स्थिति आउन सक्छ । जसले कामदारहरूबिच सानोतिनो झैं—झगडा मात्र नभएर ठूला घटना नै घटाउन सक्ने वातावरण पनि सृजना हुन सक्दछ । प्रायजसो यस्ता क्षेत्रमा काम गर्ने

S. P. J.

मानिसहरूले आफ्नो शारीरिक थकानलाई हटाउनको निमित्त जाँड रक्सी सेवन गर्ने गर्दछन् । दिनको समयमा भएको सानोतिनो झै—झगडाले रातको समयमा गरिने मध्यपानको क्रममा ठूलो हिंसाको रूप लिन सक्ने सम्भावना पनि रहन्छ । यस तर्फ प्रस्तावक सर्तक तथा चनाखो हुन जरूरी देखिन्छ ।

६. सामाजिक अपराधका घटनामा बृद्धि:

नदी जन्य पदार्थ सङ्कलन, उत्खनन् तथा ढुवानी कार्यको लागि स्थानीय मात्र नभएर बाह्य ठाउँहरूबाट आएका मानिसहरूले पनि काम गर्छन् । यस क्रममा विशेषगरी बाह्य ठाउँहरूबाट आउने कामदारहरूले रातमा मध्यपान गरी होहल्ला गर्ने, चोरी डकैती जस्ता कार्यहरूमा सक्रिय हुने र वेश्यावृत्ति वा यौनजन्य गतिविधिहरूलाई बढवा दिन सक्ने संभावना पनि हुन्छ । तसर्थ यस्ता सामाजिक कुकार्य र अपराधको घटनाहरूमा बृद्धि हुने सम्भावना पनि धेरै रहन्छ । तसर्थ कार्य सञ्चालकको तर्फबाट कामदारहरूलाई गर्नहुने र गर्न नहुने कार्यहरूको सुची नै तयार गरि समय समयमा प्रशिक्षण दिने व्यवस्था मिलाउन आवश्यक हुन्छ ।

७. कामदार माथि शोषण:

ढुङ्गा, गिट्टी, तथा बालुवा तथा नदीजन्य सामग्रीहरूको सङ्कलनलाई बेरोजगार तथा विपन्न परिवारका सदस्यहरू वाध्यतावस यस पेशामा संलग्न हुने र धेरैले छोटो समयको लागि आकर्षक पेशाका रूपमा लिन सक्छन् । यसले गर्दा निम्न आर्थिक स्तर भएका परिवारहरू यस्ता पेशामा बढी सक्रिय देखिन्छन् । यसरी निम्न आय भएका निराक्षर, अदक्ष कामदार तथा वाध्यता वश आकर्षित भएका श्रमीक हुने हुँदा कामदार माथि शोषणको सम्भावना रहन्छ ।

८. जग्गा स्वामित्वको विवाद

घमाहा, बौराहा, घोडाहा, आपगौरा खोला, सराङ्ग खोला, कञ्चन र त्रिशुली खोलाहरूमा नदीजन्य पदार्थहरूको संकलन, उत्खनन कार्य गर्दा यस क्षेत्र संग सिमाना जोडीएका वा किनारमा रहेको व्यक्तीगत खेती योग्य जमीन वा सधियाराहरूको जमिनलाई कुनै नोक्सान नपुगोस भनी बडो सर्तकताका साथ संकलन तथा उत्खननको कार्य गर्नु जरूरी छ ।

९. पालिकाहरू तथा वन कार्यालय बिचको स्वामित्वको विवाद

पालिका तथा वन कार्यालयमा रहेको प्राकृतिक स्रोत विशेष गरी नदी जन्य सामग्रीहरू माथिको स्वामित्व विवादले नदी उत्खनन् तथा राजस्व वाँडफाडमा विवाद सृजना भइ कार्य सम्पादनमा

S. P. J.

समस्या सृजना हुन सक्दछ । वन क्षेत्र भित्ररहेको नदी जन्य पदार्थ मात्र संकलन र व्यवस्थापन यस प्रस्तावले समेट्ने भएकोले सोही अनुसार गरेमा विवाद कम गर्न सकिने छ ।

५.१.२ जैविक प्रभाव:

सकारात्मक प्रभाव

१. वन क्षेत्र कटानमा नियन्त्रण

वन क्षेत्र भई वगेका घमाहा, बौराहा, घोडाहा, आपगौरा खोला, सराङ्ग खोला, कञ्चन र त्रिशुली नदीको प्राकृतिक वहाव क्षेत्रमा थुप्रीएको नदीजन्य सामाग्री तथा गेग्रानहरूको निस्कासन गरीने भएकोले नदी खोलाले आफ्नो बाटो छाडी वन क्षेत्रमा बाढी पसेर वन क्षेत्र कटान र बाढी ले गर्ने क्षति कम गर्न सकिनेछ ।

२. रुख कटानमा गिरावट

नदीजन्य सामाग्रीहरूको सहज उपलब्धताले खम्बाको रूपमा प्रयोग भैरहेका काठलाई गिट्टी, बालुवा, सिमेन्ट तथा रडले बनेका पिल्लरले प्रतिस्थापन गर्न सक्ने छन् जसले गर्दा रुख कटानमा कमी आउन सक्नेछ । प्रस्तावित क्षेत्र नदी खोलाको प्राकृतिक वहाव क्षेत्रमा पर्ने भएकोले नदीजन्य सामाग्रीहरू तथा गेग्रानहरूको संकलन, उत्खनन कार्य गर्दा रुख तथा कुनैपनि किसिमका वोट वृक्षहरू कटान गर्नुपर्ने अवस्था रहँदैन । काष्ठजन्य सामाग्रीहरूको प्रयोग पनि खासै नहुने हुँदा काष्ठजन्य सामाग्रीमा न्युन चाप पर्न जाने देखिन्छ । यसले गर्दा न्यून रूपमा नै भएपनि निर्माणको लागि गरिने रुख कटानमा गिरावट आउन सक्ने आँकलन गर्न सकिन्छ ।

प्रतिकूल प्रभाव

१. माछा एवं अन्य जलचरमा पर्ने प्रभाव:

यस प्रस्तावको कार्यान्वयन गर्दा घमाहा, बौराहा, घोडाहा, आपगौरा खोला, सराङ्ग खोला, कञ्चन र त्रिशुली खोलाको प्राकृतिक वहाव क्षेत्रमा नै उन्खनन् गरीने भएता पनि हिउँदयाममा नदी जन्य सामाग्री संकलन तथा व्यवस्थापन हुने हुँदा प्राय सबै खोलाहरू सुख्खा हुने भएकोले नदी खोलामा रहेका माछा तथा अन्य जलचरहरूको प्राकृतिक बासस्थानमा नकारात्मक असर पर्ने अवस्था ज्यादै न्यून छ ।

S.A.S.

२. वन जंगलमा पर्ने असर:

नदीजन्य सामाग्रीहरू संकलन, उत्खनन् तथा नदी ब्यवस्थापन गर्न प्रस्तावित क्षेत्र (घमाहा, बौराहा, घोडाहा, आपगौरा खोला, सराङ्ग खोला, कञ्चन र त्रिशुली नदीको केही भाग) मा पहुँच मार्गको रूपमा वन जंगलको प्रयोग पनि हुन सक्ने भएकोले नदी खोलामा रहेका गेग्रानहरू वातावरण मैत्री तवरबाट निस्काशन गरीदा तथा ढुवानीको क्रममा वन क्षेत्रमा पोखिदा तथा लगातारको मानिस तथा यातायातका साधनहरूको ध्वनी प्रदुषणको कारणले वन्य जन्तुमा नकरात्मक असर पर्न सक्दछ। ढुङ्गा र बालुवा लगायतका निर्माण सामाग्रीहरूको सङ्कलन उत्खनन् तथा ढुवानी गर्ने काममा लागेका कामदारहरूले वनजंगलमा वन्यजन्तु एवं अन्य वन पैदावारको गैरकानुनी तवरले अनुचित लाभ लिन लुकि छिपी गैरकानुनी काममा सम्लग्न हुने र जसका कारण वन्य जन्तु तथा वनमा नकरात्मक असर पर्न सक्दछ।

३. वन्यजन्तुको गैरकानुनी शिकार:

नदीजन्य सामाग्रीहरूको सङ्कलन, उत्खनन् र ढुवानीमा काम गर्ने कामदारहरूबाट त्यस क्षेत्रको वरिपरी पाईने वन्यजन्तुको गैरकानुनी रूपमा शिकार गर्न सक्छन्। यस्ता शिकार माशुको लागी मात्र नभएर विभिन्न संरक्षित जनावरको शरीर तथा शरीरको अंगहरूको गैरकानुनी व्यापारको लागी पनि हुनसक्छ।

४. वन्यजन्तुको प्राकृतिक विचरणमा पर्ने प्रभाव:

पहुँच मार्गको मर्मत संभार देखि लिएर, निर्माण सामाग्रीको ढुवानी र त्यसबाट हुने ध्वनि प्रदुषणले वन्यजन्तुको प्राकृतिक विचरण तथा वासस्थानमा प्रभाव पार्छ।

५.१.३ भौतिक प्रभाव:

सकरात्मक प्रभाव

१. किनारा कटान तथा बाढी प्रकोप न्यूनीकरण:

ढुङ्गा, गिट्टी तथा बालुवा लगायतका नदीजन्य सामाग्रीहरू थुप्रिएर वा संग्रह भएर रहेको कारण घमाहा, बौराहा, घोडाहा, आपगौरा खोला, सराङ्ग खोला, कञ्चन र त्रिशुली खोलाको बहाव क्षेत्र कम भइ किनारा कटान तथा बस्ती तथा खेती योग्य जमीनको विनास भइ रहेको अवस्थामा प्राकृतिक बहाव क्षेत्रमा थुप्रिएको गेग्रानहरू उत्खनन् तथा ब्यवस्थापन गरीदा पानी बग्ने प्रशस्त ठाउँ पाएर नदी किनारा कटान एवं क्षयीकरण हुने संभावना कम भएर जानेछ।

S. P. J.

२. निर्माण सामाग्रीको वैधानिक रूपमा उपलब्धतामा बृद्धि:

घमाहा, बौराहा, घोडाहा, आपगौरा खोला, सराङ्ग खोला, कञ्चन र त्रिशुली खोलामा थुप्रिएको ग्रेग्रानलाई वातावरण मैत्री र वैधानिक रूपमा नै उत्खनन् गरिदा आवश्यकता भएको नदीजन्य सामाग्रीहरूको सहज र वैधानिक रूपमा नै स्थानीय स्तरमा निर्माण सामाग्री उपलब्ध हुनेछन्

प्रतिकूल प्रभाव

१. बाढी एवं अन्य जल उत्पन्न प्रकोप:

ढुङ्गा, गिट्टी तथा बालुवाको अव्यवस्थित तथा जथाभावी सङ्कलन तथा उत्खनन गर्ने र प्रतिबेदनमा सङ्ग्रहित गर्न सकिने भनी तोकिएको परिमाण भन्दा बढी हुन गएमा यसले विभिन्न समस्या वा विवाद उत्पन्न हुनसक्दछ । अव्यवस्थित सङ्कलन तथा उत्खनन वरीपरीको क्षेत्रमा, किनारा कटान र पहिरोको जोखिम बढाउन सक्छ । त्यसै गरी नदीजन्य सामाग्रीहरूको जथाभावी सङ्कलन तथा उत्खनन् गर्दा बाढीको जोखिम बढ्न सक्छ ।

२. भिरालोपन बढ्ने संभावना:

नदीजन्य सामाग्रीहरूको सङ्कलन तथा उत्खनन् गर्दा किनारा कटान तथा भिरालोपन बढ्ने गरी कार्य गरेमा किनारा कटानको सम्भावना रहन्छ ।

३. भौतिक संरचनामा हुने असर:

नदीजन्य सामाग्रीहरूको सङ्कलन तथा उत्खनन् र व्यवस्थापन गर्दा त्यस नजिक रहेको भौतिक संरचनामा पनि असर पुर्‍याउन सक्दछ । समतल भागमा रहेको कारण सडक मार्ग तथा अन्य भौतिक संरचनामा खासै असर पर्ने देखिदैन ।

४. धुलो एवं ध्वनी प्रदुषण:

यस प्रस्तावको कार्यान्वयन गर्दा मुख्य गरी सुख्खा याममा ढुवानी गर्ने सवारी साधनहरूले निम्त्याउने धुलो र धुँवाले वरपरको वातावरणमा वायु प्रदुषणको सम्भावना देखिन्छ । यस बाहेक ती सवारी साधनहरूबाट निस्कने ध्वनी प्रदुषण र कोलाहलले वरपरको समुदायहरूको एकान्त वातावरणलाई असर गर्ने देखिन्छ । यस किसिमको असरलाई कम गर्न सम्बन्धित स्थानीय तह, डिभिजन वन कार्यालय र लुम्बिनी प्रदेश उद्योग, वन तथा वातावरण मन्त्रालयबाट समय समयमा अनुगमन हुन जरुरी देखिन्छ ।

S. P. S.

५. नदीजन्य सामाग्रीहरूको भण्डारणको प्रभाव:

सङ्कलन तथा उत्खनन् सामाग्रीहरू लामो समयसम्म भण्डार गर्दा यसले वरपरको वातावरणलाई कुरूप बनाउने गर्छ । व्यवस्थित रूपमा भण्डारण नगरिदा यसले नकरात्मक परिणाम सृजना गर्न सक्दछ । यस बाहेक पनि भण्डारण क्षेत्रको अभावमा सङ्कलन तथा उत्खनन् गरिएका सामाग्रीहरूलाई बाटोको छेउमा राख्दा यसले अरु सवारी साधनको आवागमनलाई पनि असर गर्न सक्छ ।

६. फोहोर मैला एवं खेरजाने सामाग्रीको प्रभाव:

ईन्गुरिया, घमाहा, बौराहा, जवइ, घोडाहा, आपगौरा खोला, भलुही खोला, सराङ्ग खोला, कञ्चन, खोरमोर, त्रिशुली खोलाका नदीजन्य पदार्थ संकलन तथा व्यवस्थापन स्थल वरपरका मानिसहरूको घर घरमा धुलोको कणहरू जम्मा हुँदै जान्छ । कामदारहरूको बासस्थानबाट निस्कने फोहोर मैला एवं खेरजाने पदार्थहरूको मात्रामा पनि वृद्धि हुँदै जान सक्दछ । फोहोर मैलाको व्यवस्थापन गर्न उचित कार्यविधि र ठाउँ नहुने कारणले गर्दा ति पदार्थहरू बस्ती वरिपरी जथाभावि फालिदिदा प्रदूषण बढ्न सक्दछ ।

७. सडक संजालमा पर्ने प्रभाव

सङ्कलन तथा उत्खनन् गरिएका सामाग्रीहरू ढुवानीले विद्यमान सडक संजालमा क्षति पुर्याउन सक्छ । ठुलो संख्यामा ढुवानीका साधन गुड्दा सडकमा चाप बढ्ने तथा मापदण्ड भन्दा बढी भार बोक्दा सडकमा क्षति पर्ने पुर्याउन सक्छ । यस स्थानबाट नदीजन्य सामाग्रीहरू ढुङ्गा, गिट्टी तथा बालुवाको संकलन, उत्खनन् एवं ढुवानीबाट कुनै पनि रणनीतिक सडक संजालमा प्रभाव पर्ने देखिदैन ।

८. जल प्रदूषण

नदीजन्य सामाग्रीहरूको सङ्कलन र उत्खनन गर्ने क्रममा कामदारहरूबाट बसोबास क्षेत्रको वरिपरी शौच गर्ने, खानेकुराहरू फाल्ने, पोख्रे, प्लास्टिकहरू यत्रतत्र छर्ने सम्भावना हुन्छ जसको कारणले फोहोर सिर्जना हुन्छ र वातावरणमा प्रदूषण तथा जल प्रदूषण बढ्न सक्दछ ।

S.A.P.

९. धुवाँ र धुलोले गर्ने वायु प्रदूषण

नदीजन्य सामाग्रीहरूको सङ्कलन तथा निकासीले सडक किनाराको बजार क्षेत्र एवं वसोवास क्षेत्र, नदीको किनार र सडकको छेउछाउमा धूवा र धूलोको मात्रा केही हदसम्म बढ्ने सम्भावना हुन्छ । निर्माण सामाग्रीहरूको ढुवानी गर्ने सवारी साधनको कारण ध्वनी प्रदूषण पनि बढ्छ ।

५.२ प्रभावहरूको तहगत वर्गीकरण

पाँचौँ अध्यायको पहिलो खण्डमा व्याख्या गरिएका प्रभावहरू प्रस्तावित ७ वटा खोला तथा खहरेहरूबाट नदी जन्य पदार्थको संकलन तथा व्यवस्थापनबाट पर्न सक्ने प्रभावहरू हुन् । पहिचान भएका प्रभावहरूको परिमाण (धेरै, मध्यम, थोरै) सिमावधी (क्षेत्रीय, स्थानीय, र स्थलगत) समयावधि (अल्पकालिन, मध्यावधि र दिर्घकालिन) र प्रकृति (प्रत्यक्ष र अप्रत्यक्ष) एकै समान नहुने हुँदा यी प्रभावहरूको प्रवलता पनि फरक फरक गुण र प्रकृतिका हुन्छन् । यस आधारमा उल्लेखनीय प्रभावहरूको वर्गीकरण गरि उक्त प्रभावहरूको समयानुकूल न्यूनीकरणका उपायहरू तोकिएको छ । राष्ट्रिय वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन निर्देशिका २०५० को आधारमा प्रभावहरूको पूर्वानुमान र उल्लेखनीय प्रभावहरूको पहिचान गरिनुका साथै परिमाण (Magnitude) प्रभावहरूको तीव्रता (Severity) को आधारमा परिमाण निर्धारण गरिएको छ । प्रस्तावित खोला तथा नदीहरूबाट नदी जन्य पदार्थहरूको संकलन तथा व्यवस्थापन गर्दा पर्न सक्ने असरलाई पुर्णतया न्यूनीकरण गर्न नसकिने स्थिति देखिएमा उक्त प्रभावलाई धेरै परिमाणमा हुने प्रभावको रूपमा वर्गीकरण गरिएको छ । त्यसैगरि केहि असरहरू सरल उपायद्वारा सजिलै न्यूनीकरण गर्न सकिने देखिएको हुदा थोरै परिमाणका प्रभावको रूपमा निर्धारण गरिएको छ । साथै केहि असरहरू सजिलै न्यूनीकरण गर्न नसकिएता पनि उक्त असरहरूको न्यूनीकरणका उपायहरू अपनाउन सकिने किसिमका प्रभावहरूलाई मध्यम परिमाणका प्रभावको रूपमा वर्गीकरण गरिएको छ ।

सिमा क्षेत्र/फैलावट (Extent):

प्रस्तावित आयोजनाको क्रियाकलापहरूले असर पुर्याउन सक्ने सम्भावित क्षेत्रको आधारमा प्रभावहरूको सिमा क्षेत्र/फैलावट निर्धारण गरिएको छ । उक्त प्रभावित क्षेत्रलाई ३ क्षेत्रमा वर्गीकरण गरिएको छ: क्षेत्रीय, स्थानीय र स्थलगत ।

समयावधि (Duration) :

प्रस्तावित क्रियाकलापहरूद्वारा प्रभावित क्षेत्रमा पर्न गएको असरहरू लामो समयसम्म रहि रहने हुनाले उक्त असरहरूको समयावधिको आधारमा सम्बन्धित प्रभावहरूको समयावधि निर्धारण गरिएको छ । तसर्थ माथि उल्लेखित परिमाण, सिमा क्षेत्र र समयावधिको आधारमा प्रस्तावित

S.A.P.

आयोजना कार्यान्वयनबाट पर्न जाने सम्पूर्ण प्रभावहरूको लेखाजोखा तथा तहगत बर्गीकरण गरिएको छ। प्रस्तावित कृयाकलाप कार्यान्वयनबाट पर्न जाने सकारात्मक तथा नकारात्मक प्रभावहरूलाई माथि उल्लेखित पक्षहरूको आधारमा लेखाजोखा सहित तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ। प्रभावहरूको उल्लेखनीयताको तहगत बर्गीकरण विज्ञहरूको ज्ञान तथा बुझाईको आधारमा गरिएका छन भने मूल्याङ्कनका लागी निम्न उल्लेखित आधारहरू तय गरिएको छ।

तालिका २४ प्रभाव पहिचान, अनुमान एवं मुल्यांकन म्याट्रिक्स

क्र.स.	प्रभाव	प्रभावको प्रकार				कुल योगफल
		प्रकृति	आकार	सिमा	अवधि	
१ भौतिक वातावरण						
१.१ सकारात्मक प्रभावहरू						
(१)	किनारा कटान तथा बाढी प्रकोप न्यूनीकरण	प्रत्यक्ष	मध्यम (२०)	स्थानीय (२०)	दिर्घकालिन (२०)	महत्वपूर्ण (६०)
(२)	निर्माण सामाग्रीको वैधानिक रुपमा उपलब्धतामा वृद्धि	प्रत्यक्ष	मध्यम (२०)	स्थानीय (२०)	अल्पकालिन (५)	महत्वपूर्ण (४५)
१.२ नकारात्मक प्रभाव						
(१)	भौतिक संरचनामा हुने असर	प्रत्यक्ष	मध्यम (२०)	स्थानविशेष (१०)	दिर्घकालिन (२०)	महत्वपूर्ण (५०)
(२)	बाढी एवं अन्य जल उत्पन्न प्रकोप	प्रत्यक्ष	उच्च (६०)	स्थानीय (२०)	दिर्घकालिन (२०)	अत्यधिक महत्वपूर्ण (१००)
(३)	भिरालोपना वढ्ने सम्भावना	प्रत्यक्ष	मध्यम (२०)	स्थानविशेष (१०)	अल्पकालीन (५)	नगण्य (३५)

S. P. J.

(४)	धुलो एवं ध्वनि प्रदुषण	प्रत्यक्ष	मध्यम (२०)	स्थानविशेष (१०)	अल्पकालीन (५)	नगण्य (३५)
(५)	फोहोर मैला एवं खेरजाने सामाग्री	प्रत्यक्ष	मध्यम (२०)	स्थानविशेष (१०)	अल्पकालीन (५)	नगण्य (३५)
(६)	नदी जन्य सामाग्री सङ्कलन तथा उत्खनन सामाग्री भण्डारणको प्रभाव	प्रत्यक्ष	मध्यम (१०)	स्थानविशेष (१०)	अल्पकालीन (५)	नगण्य (२५)
(७)	सडक संजालमा पर्ने प्रभाव	प्रत्यक्ष	मध्यम (२०)	स्थान विशेष (१०)	अल्पकालीन (५)	नगण्य (३५)
(८)	जल प्रदूषण	प्रत्यक्ष	मध्यम (२०)	स्थान विशेष (१०)	अल्पकालीन (५)	नगण्य (३५)
(८)	धुलो एवं धुवा उत्सर्जन	प्रत्यक्ष	मध्यम (२०)	स्थानविशेष (१०)	अल्पकालीन (५)	नगण्य (३५)
(९)	इन्धन लुब्रिकेन्टस अम्ल तथा अन्य सामानहरुको चुहावट	प्रत्यक्ष	न्यून (१०)	स्थानविशेष (१०)	अल्पकालीन (५)	नगण्य (२५)
२ जैविक वातावरण						
२.१ सकारात्मक प्रभावहरु						
(१)	वन क्षेत्र कटानमा नियन्त्रण	प्रत्यक्ष	उच्च (६०)	स्थानीय (२०)	दिर्घकालीन (२०)	अत्याधिक महत्वपूर्ण (१००)

S.A.J.

(२)	रुख कटानमा गिरावट	अप्रत्यक्ष	मध्यम (२०)	स्थानीय (२०)	दिर्घकालीन (२०)	महत्वपूर्ण (६०)
२.२ नकरात्मक प्रभावहरू						
(१)	माछा तथा जलचरमा पर्ने प्रभावहरू	प्रत्यक्ष	न्यून (१०)	स्थानविशेष (१०)	अल्पकालिन (५)	नगण्य (२५)
(२)	वन जंगलमा पर्ने असर	प्रत्यक्ष	मध्यम (२०)	स्थानविशेष (१०)	अल्पकालीन (५)	महत्वपूर्ण (३५)
(३)	वन्यजन्तुको बासस्थानमा पर्ने प्रभाव	प्रत्यक्ष	उच्च (६०)	स्थानविशेष (१०)	अल्पकालीन (५)	महत्वपूर्ण (७५)
(४)	वन पैदावरको गैर कानूनी व्यापार एवं सिकार	प्रत्यक्ष	उच्च (६०)	स्थानविशेष (१०)	दिर्घकालीन (२०)	अत्याधिक महत्वपूर्ण (९०)
३ सामाजिक, आर्थिक तथा सांस्कृतिक वातावरण						
३.१ सकारात्मक प्रभावहरू						
(१)	रोजगारीको अवसर	प्रत्यक्ष	उच्च (६०)	स्थानीय (२०)	मध्यमकालीन (१०)	अत्याधिक महत्वपूर्ण (९०)
(२)	जनताको आयस्रोत तथा जनसहभागितामा वृद्धि	प्रत्यक्ष	उच्च (६०)	स्थानीय (२०)	मध्यमकालीन (१०)	अत्याधिक महत्वपूर्ण (९०)
(३)	सरकारी राजश्वको वृद्धि	प्रत्यक्ष	उच्च (६०)	स्थानीय (२०)	मध्यमकालीन (१०)	अत्याधिक महत्वपूर्ण (९०)

S.A.J.

(४)	सडक सञ्जालको विकास तथा यातायातको सुविधा	अप्रत्यक्ष	मध्यम (२०)	स्थानीय (२०)	अल्पकालीन (५)	मध्यम महत्वपूर्ण (४५)
(५)	विकास निर्माण सामाग्रीको उपलब्धता	प्रत्यक्ष	उच्च (६०)	स्थानीय (२०)	दीर्घकालीन (२०)	अत्याधिक महत्वपूर्ण (१००)
(६)	वस्ती कटानमा कमि हुने तथा बाढी नियन्त्रणमा सहजता	प्रत्यक्ष	उच्च (६०)	स्थानीय (२०)	दीर्घकालीन (२०)	अत्याधिक महत्वपूर्ण (१००)
(७)	अवैध उत्खननमा नियन्त्रण	अप्रत्यक्ष	उच्च (६०)	स्थानीय (२०)	मध्यमकालीन (१०)	अत्याधिक महत्वपूर्ण (९०)

३.२ नकारात्मक प्रभावहरु

(१)	नदीको वरिपरि अस्थाइ वस्ती विस्तार एवं नदी अतिक्रमण	प्रत्यक्ष	उच्च (६०)	स्थानविशेष (१०)	दीर्घकालिन (२०)	अत्यधिक महत्वपूर्ण (९०)
(२)	पेशागत स्वास्थ्य तथा सुरक्षा	प्रत्यक्ष	उच्च (६०)	स्थानविशेष (१०)	दीर्घकालिन (२०)	अत्यधिक महत्वपूर्ण (९०)
(३)	धर्म संस्कृति तथा परम्परामा प्रभाव	प्रत्यक्ष	न्यून (१०)	स्थानविशेष (१०)	अल्पकालीन (५)	नगण्य (२५)
(४)	कामदारहरु बीच झैँ-झगडा	प्रत्यक्ष	उच्च (६०)	स्थान विशेष (१०)	अल्पकालीन (५)	महत्वपूर्ण (७५)

S. P. S.

(५)	धार्मिक, साँस्कृतिक एवं ऐतिहासिक स्थलमा प्रभाव	प्रत्यक्ष	न्यून (१०)	स्थानविशेष (१०)	अल्पकालीन (५)	नगण्य (२५)
(६)	बाल मजदुर बढ्न सक्ने	प्रत्यक्ष	उच्च (६०)	स्थानीय (२०)	अल्पकालीन (५)	महत्वपूर्ण (८५)
(७)	सामाजिक अपराधमा वृद्धि	अप्रत्यक्ष	उच्च (६०)	स्थान विशेष (१०)	अल्पकालीन (५)	महत्वपूर्ण (७५)
(८)	कामदार माथि शोषण	प्रत्यक्ष	उच्च (६०)	स्थान विशेष (१०)	अल्पकालीन (५)	महत्वपूर्ण (७५)
(९)	जग्गा स्वामित्वको विवाद	प्रत्यक्ष	मध्यम (२०)	स्थानीय (२०)	अल्पकालीन (५)	मध्यम महत्वपूर्ण (४५)
(१०)	पालिकाहरु तथा वन कार्यालय विचको स्वामित्वको विवाद	प्रत्यक्ष	मध्यम (२०)	स्थानीय (२०)	अल्पकालीन (५)	मध्यम महत्वपूर्ण (४५)

S.A.S.

परिच्छेद: छ

प्रभाव कार्यान्वयनका विकल्प:

विकल्प विश्लेषण वातावरणीय प्रभाव अध्ययनको एउटा महत्वपूर्ण अंगको रूपमा लिइन्छ । प्राविधिक/आर्थिक संभाव्यता एवं वातावरणीय स्वीकार्यता जस्ता बिषयमा केन्द्रित रहि निम्न बुदांहरूको समीक्षा गर्नु नै यस अध्यायको मुख्य उद्देश्य हो । नदीजन्य सामाग्रीहरूको संकलन तथा व्यवस्थापन गर्दा संकलन क्षेत्र वरीपरी रहेको सार्वजनिक क्षेत्रमा कुनै किसिमको हानी नोक्सानी नपारी तथा वातावरणीय अवस्थामा कुनै नकारात्मक प्रभाव नपर्ने गरी संकलन गर्ने व्यवस्था गरिनेछ । संकलन कार्यबाट वातावरणमा असर नगर्ने परम्परागत तथा आधुनिक साधनको प्रयोग गरिनेछ । प्रस्तावीत क्षेत्रमा रहेको मानव बस्ति र जमिनको संरक्षणमा ध्यान दिई निर्धारित स्थानमा मात्र प्रस्ताव कार्यान्वयन हुने र यो प्रस्तावले वातावरणलाई क्षति नपुर्याई संकलन गर्ने व्यवस्था मिलाइनेछ । वातावरण संरक्षण नियमावली २०७७ को अनुसूची ११ बमोजिमको प्रतिवेदनको ढाँचामा उल्लेख भए अनुसार विश्लेषण गर्नुपर्ने विकल्पहरूमध्ये (कच्चा पदार्थको विकल्प नरहेकाले हटाइएको छ) यस प्रस्तावको संभावित विकल्प निम्नानुसार रहेको छ:

६.१ प्रस्तावको विकल्प बिप्लेशण

विकल्प विश्लेषण वातावरणीय प्रभाव अध्ययनको महत्वपूर्ण अंगको रूपमा लिईएको छ । लुम्बिनी प्रदेश वातावरण संरक्षण नियमावली २०७७ नियम ५ मा उल्लेख भए अनुसार विश्लेषण गर्नुपर्ने विकल्पहरू मध्ये कच्चा पदार्थको विकल्प नरहेको, ईन्धन आवश्यक नपर्ने तथा श्रोत संकलनमा डिजाईन असम्बन्धित रहेकोले हटाइएको छ । यस प्रस्तावको सम्भावित विकल्प निम्नानुसार रहेका छन्:

विकल्प १ : प्रस्ताव कार्यान्वयन नै नगर्ने ।

विकल्प २ : परम्परागत विधिलाई अनुशरण गरेर मात्र प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्ने ।

विकल्प ३ : प्रारम्भिक वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन प्रतिवेदनले सुझाएका मापदण्डहरूलाई पूर्णरूपमा पालना गरेर वैज्ञानिक व्यवस्थापन प्रणाली अनुसार प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्ने ।

S.A.P.

६.२ विकल्पहरू

विकल्प १ : प्रस्ताव कार्यान्वयन नगर्ने

प्रस्तावित क्षेत्र (ईन्गुरिया, घमाहा, बौराहा, जवइ, घोडाहा, आपगैरा खोला, भलुही खोला, सराङ्ग खोला, कञ्चन, खोरमोर, त्रिशुली खोलाका केही भाग) सरकारी स्वामित्वमा रहेकोले यस प्रकारको विकल्पलाई रोज्नु सान्दर्भिक देखिदैन र ब्यवहारीक पनि हुँदैन । प्रस्तावित क्षेत्र खोलाको प्राकृतिक वहाव क्षेत्र भएकोले सो स्थानमा रहेको ढुंगा, गिट्टी, र बालुवा सङ्कलन तथा उत्खनन गरी पानी तथा बाढीकोलागि वगने ठाउँ धेरै बनाइ बाढीलाइ नियन्त्रण गर्नु यस प्रस्तावनाको मनसाय रहेको छ । यस विकल्पले भौतिक संरचना निर्माणमा आवश्यक नदीजन्य सामाग्रीहरूको (ढुंगा, गिट्टी, बालुवा आदि) संकलन तथा उत्खननका लागि नदी खोला तथा खोल्सीको प्राकृतिक बहावलाई छेक्ने गरि थुप्रिएर रहेको गेग्रानलाई निस्कासन गर्ने कार्यलाई प्रोत्साहन गर्दछ । यस विकल्पलाई प्रोत्साहन गर्दा प्रारम्भिक वातावरणीय परिक्षण नै नगरी यथास्थिति मा जसरी जथाभावि रुपमा ढुंगा, गिट्टी, र बालुवा सङ्कलन तथा उत्खनन् भएको छ र नदी कटान अनि भूक्षय जस्ता प्रकृतिक प्रकोपका घटनाहरू यथावत रहने छन् । त्यसकारण यस विकल्पलाई अस्वीकृत गरिएको छ ।

विकल्प २ : परम्परागत विधिलाई अनुशरण गरेर मात्र प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्ने ।

परम्परागत विधिद्वारा नदीजन्य सामाग्रीहरूको सङ्कलन तथा उत्खनन् गर्ने कार्य राम्रो भए पनि श्रोतहरूको अवैज्ञानिक र अनियन्त्रित रुपबाट सङ्कलन तथा बिक्री वितरण हुने, अदक्ष मानिसहरूबाट समय सिमा नराखि कुनै पनि बखत श्रोत सङ्कलन गर्ने र व्यावसायीक रुपमा काम गर्ने व्यक्तिहरूलाई बिक्री गर्ने कार्यलाई बढावा दिन्छन् । श्रोत संलकन गर्ने मानिसहरूलाई सो को महत्व, मुल्य, सङ्कलन विधि लगायतका कुनै कुराको पनि जानकारी नहुने र जथाभावि कुनै ज्ञान बिना श्रोत सङ्कलन गर्दा यसबाट पर्यावरण तथा पारिस्थितिकीय प्रणालीमा नराम्रो प्रभाव पर्नुका साथै यस कार्यलाई ब्यबस्थित र नियमन गर्ने, स्रोत माथि नियमानुसार कर लगाउने स्थानीय पालिकाको कानून प्रदत्त अधिकारको प्रयोगमा असर पर्ने तथा जनताको आर्थिक उन्नति समेतमा बाधा पुग्ने हुदा यस विकल्पलाई पनि अस्वीकृत गरिएको छ ।

S.A.S.

विकल्प ३ : प्रारम्भिक वातावरणीय परिक्षण प्रतिवेदनले सुझाएका मापदण्डहरूलाई पूर्णरूपमा पालना गरेर वैज्ञानिक ब्यबस्थापन प्रणाली अनुसार प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्ने ।

अवैज्ञानिक र अब्यवस्थित विधिद्वारा नदीजन्य सामाग्रीहरूको उत्खनन तथा संकलन गर्दा त्यस्ता श्रोतहरूको निरन्तरता नहुने, हैसियतमा हास आउने भएकोले त्यसको वैज्ञानिक व्यवस्थापनका साथै सङ्कलन विधिमा सुधार ल्याई यस्ता श्रोतको प्रयोग गर्न यो विकल्प प्रस्ताव प्रस्तुत गरिएको हो । नदीजन्य सामाग्रीहरूको सङ्कलन गर्ने स्थान वन क्षेत्र भएकोले सङ्कलन क्षेत्रमा कुनै किसिमको हानी नोक्सानी नपारी तथा वातावरणीय क्षेत्रमा नकारात्मक प्रभाव पर्ने वा कम पर्ने गरी सङ्कलन गर्ने व्यवस्था मिलाउनु जरुरी छ । यसको लागि नियमानुसार प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण गराई IEE प्रतिवेदनमा सुझाईए अनुसार नियमित अनुगमन गर्ने व्यवस्था मिलाउने । नदीजन्य सामाग्रीहरूको लागि आश्विन देखि बैशाख मसान्तसम्म सङ्कलन गर्ने समय तोक्ने । सङ्कलन कार्यबाट वातावरणमा असर पर्ने गरी नियन्त्रीत आधुनिक साधनको मात्र प्रयोग गर्ने । जैविक विविधताको संरक्षणलाई ध्यानमा राखी निर्धारित स्थानमा मात्र प्रस्ताव कार्यान्वयन हुने र यो प्रस्तावले वातावरणलाई क्षति नपुर्याई प्रस्तावमा उल्लेखित श्रोत सर्भेक्षणबाट निर्धारित भए बमोजिमको परिमाण मात्र सङ्कलन गर्ने व्यवस्था मिलाउदा श्रोतहरूको उचित व्यवस्थापन मात्र नभई स्थानीय तह अन्तर्गत संचालित भौतिक पूर्वाधार निर्माणमा ठोश योगदान पुगि समयमै योजना संपन्नहुनुको साथै राज्यको आयश्रोतमा बृद्धि हुने देखिएकोले यो विकल्प लाई रोजिएको छ ।

६.३ विकल्प अनुसार प्रभावहरूको तुलनात्मक विश्लेषण

प्रस्ताव कार्यान्वयनका तीनवटा विकल्पहरूलाई तालिकामा तुलनात्मक रूपमा अनुकूल र प्रतिकूल वातावरणीय प्रभावको छोटो तथा संक्षिप्तमा Qualitative approach बाट विश्लेषण गरिएको छ । Qualitative approach विकल्प छनौट गर्ने वैज्ञानिक र सहज उयाय हो ।

तालिका २५ विकल्पहरूका अनुकूल र प्रतिकूल प्रभावहरूको विवरण

विकल्पहरू	क्र सं	अनुकूल वातावरणीय प्रभावहरू	प्रतिकूल वातावरणीय प्रभावहरू
विकल्प १	१	स्रोतको मौज्जातमा बृद्धि ।	राजश्व नउठ्दा अर्थतन्त्रमा प्रतिकूल असर पर्ने, ढुंगा, गिट्टी, बालुवा माटो आदी उत्खनन् तथा सङ्कलन नगर्दा

S.A.J.

विकल्पहरु	क्र सं	अनुकूल वातावरणीय प्रभावहरु	प्रतिकूल वातावरणीय प्रभावहरु
प्रस्ताव कार्यान्वयन नगर्ने			नदि कटान एवं जलउत्पन्न प्रकोपका घटना बढ्दैजाने, थप वातावरणीय लाभ प्राप्त गर्न पनि नसकिने ।
	२	वायु तथा ध्वनि प्रदुषण नहुने तथा वातावरणमा सन्तुलन ।	वातावरणमा सन्तुलन भएको भान भए पनि भौतिक विकासमा टेवा नपुग्ने ।
	३	प्राकृतिक रूपमा रहेका श्रोतहरु (ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा) को पूर्णतया संरक्षण हुने ।	जमीनको प्राकृतिक स्वरूपमा परिवर्तन हुने ।
	४	श्रोतको चोरीमा कमी आउने ।	सङ्कलन नहुदा श्रोतको सदुपयोग नभई खेर जाने तथा रोजगारीको अवसर गुम्ने ।
	५	किट, पतङ्ग तथा जलचर र उनीहरुको बासस्थानको पूर्णतया संरक्षण हुने ।	बाढीको कारणले वन तथा वस्तीमा पसेर विभिन्न जिव जन्तुको बिनास हुने ।
	६	जैविक विविधता र पारिस्थिकीय प्रणालीको संरक्षण ।	जैविक विविधता र पारिस्थितिकीय प्रणालीको संरक्षणले मात्र पुर्बाधार विकास र संबृदिको चाहना पुरा हुन नसक्ने ।
विकल्प २ परम्परागत विधिबाट	१	दक्ष जनशक्ति आवश्यक नपर्ने ।	ढुंगा, गिट्टी, माटो, बालुवा जस्ता निर्माण सामग्रीको दुरुपयोग हुनसक्ने ।

S.A.P.

विकल्पहरु	क्र सं	अनुकूल वातावरणीय प्रभावहरु	प्रतिकूल वातावरणीय प्रभावहरु
प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्ने	२	नीति नियमको परीधि भित्र नआउने ।	राजस्व समेत प्राप्त नहुने ।
	३	छोटो समयको अन्तरालमा एकै पटक अत्याधिक परिमाणमा श्रोत सङ्कलन हुने ।	श्रोतको दिगो आपूर्ती हुन नसक्ने स्थानीय निकायलाई प्राप्त हुने राजस्वमा कमी आउने ।
	४	संकलनको बैज्ञानिक प्रकृयाका वारेमा जानकारी आवश्यक नपर्ने ।	वातावरण विनासका प्रभावहरु देखिने ।
	५	कुनै सीप र प्रविधिको आवश्यक नपर्ने ।	नियमित रूपमा निर्माण सामग्री प्राप्त नहुने ।
	६	स्वतन्त्र रूपमा जुन कुनै समयमा सङ्कलन गर्न सकिने ।	संलग्न जनशक्ति विस्थापित हुने ।
	६	कम लागतमा श्रोत सङ्कलन हुने ।	रोजगारी र अन्य आयआर्जनका अवसरहरु घट्टै जाने स्थानीय स्तरमा गरिवी निवारणका लागी निजी क्षेत्रको संलग्नतामा कमी आउने
	७	भौतिक संरचनाको लागी निर्माण सामग्री प्राप्त हुने	अव्यवस्थित तरिकाले ढुंगा, गिट्टी, बालुवा आदि सङ्कलनगर्दा जमिन नदी किनारा संरक्षण नहुने ।
विकल्प नं ३: वैज्ञानिक	१	ढुंगा, गिट्टी बालुवा जस्ता नदीजन्य श्रोतको दिगो	प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्न दक्ष जनशक्तिको आवश्यकता पर्ने ।

S.A.J.

विकल्पहरू	क्र सं	अनुकूल वातावरणीय प्रभावहरू	प्रतिकूल वातावरणीय प्रभावहरू
व्यवस्थापन प्रणाली अनुसार प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्ने		व्यवस्थापन हुने र विकासका साथै स्थानीय तहमा प्रविधि हस्तान्तरण हुने ।	वातावरणमा पर्न सक्ने नकारात्मक प्रभावहरूको यथोचित संबोधन हुने ।
	२	स्थानीय तहमा कच्चा पदार्थ स्थायी र दिगो रूपमा प्राप्त हुने ।	निर्माण सामग्रीहरूको आपूर्ति सहज र भरपर्दो हुन सक्ने ।
	३	स्थानीय स्तरमा थप रोजगारीका अवसर सिर्जना भई आर्थिक तथा सामाजिक बिकासमा टेवा पुग्ने	गरिविको रेखामुनि रहेको तथा बेरोजगार जनशक्ति परिचालन हुने र उनीहरूको जीविकोपार्जन सहज हुने ।
	४	स्थानीय समुदायबाट वातावरण संरक्षणमा सकारात्मक प्रभाव पर्ने तथा जनसहभागितामा बृद्धि हुने ।	जीवजन्तुहरूमा मानवीय प्रभाव बाट हुने खतरा कम गर्न सकिने।
	५	जैविक विविधता र पारिस्थितिकीय प्रणालीको संरक्षण हुने ।	वातावरणमा नकारात्मक प्रभाव न्यूनीकरणका उपायहरू अपनाइने।
	६	जैविक वंशाणु श्रोत संरक्षणमा मद्दत मिल्ने ।	
	७	वातावरणीय प्रतिकूल प्रभाव घट्न गई सकारात्मक प्रभाव बढ्दै जाने ।	

S.A.S.

विकल्पहरु	क्र सं	अनुकूल वातावरणीय प्रभावहरु	प्रतिकूल वातावरणीय प्रभावहरु
	८	नदी जन्य पदार्थ बाट राजश्व प्राप्त भई स्थानीय आयमा बृद्धि हुने ।	
	९	व्यवस्थित तरिकाले ढुंगा, गिट्टी, बालुवा आदि सङ्कलन गर्दा जमिनको कुनै क्षति नहुने ।	स्थानीय समुदायलाई कुनै जोखिम नहुने ।
	१०	प्रस्ताव कार्यान्वयन क्षेत्र वरपरको भौतिक पूर्वाधारहरुको निर्माणमा टेवा पुग्ने । स्थानीय समुदायको सकारात्मक सहयोग पालिकाहरुलाई प्राप्त भै रहने ।	
	११	माग र आपूर्तिको स्थिति विश्लेषण गरी सञ्चिती समेत गर्न सकिने । निर्माण सामग्रीको आपूर्ति वर्षा याममा पनि नियमित हुने ।	

S.A.S.

Qualitative approach का आधारमा प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण प्रतिवेदन अध्ययनको क्रममा फिल्ड निरीक्षण गर्दा स्थानीय वासी, प्रमुख सुचनादाता संगको छलफल, प्रत्यक्ष अवलोकन र सरोकारवाला सँगको छलफलका आधारमा प्रस्तावको विकल्पहरूको विश्लेषण गर्दा प्रस्ताव कार्यान्वयनका विकल्पहरू मध्ये विकल्प न ३ नदी खोला खोल्सी तथा खहरेहरूमा थुप्रिएको गेग्रान (ढुंगा, गिटी, बालुवा) उत्खननका लागि बैज्ञानिक तरिकाले उत्खनन् तथा सङ्कलन गर्ने विकल्पको अनूकूल र प्रतिकूल वातावरणीय प्रभावहरूका आधारमा यस विकल्पबाट वातावरणमा सबैभन्दा कम असर पर्ने, उत्खनन् कार्य वातावरणमैत्री हुने, स्थानीय स्रोतको सहि सदुपयोग हुने, स्थानीयस्तरमा थप रोजगारीका अवसर सृजना भई आर्थिक तथा सामाजिक बिकासमा टेवा पुग्ने, नदी खोला तथा खहरेहरूमा वस्ती तथा खेतीबारीमा थुप्रिएको गेग्रान हटाई वस्ती सुरक्षित हुने तथा निस्कासन गर्दा सो क्षेत्रबाट राजश्व प्राप्त भई सरकारको बार्षिक आयमा बृद्धि हुने, विभिन्न पालिका तथा जिल्ला अन्तर्गत निर्माणाधिन सबै भौतिक पूर्वाधारहरू समयमै संपादन हुने जस्ता कारणले गर्दा यो विकल्प नै उचित ठहरिएका कारण डिभिजन वन कार्यालय रुपन्देहीलाई प्रस्ताव कार्यान्वयनका लागि यही विकल्प सिफारिस गरिएको छ ।

S.A.S.

परिच्छेद: सात

वातावरणीय व्यवस्थापन योजनाको खाका

प्रस्तावित आयोजनाको कार्यान्वयनबाट प्रभावित क्षेत्रको वातावरण जोगाउँन र स्थानीय समुदायहरूलाई पर्ने सकारात्मक प्रभावको बढोत्तरी र नकारात्मक प्रभावहरूको न्यूनीकरणका उपायहरूको पहिचान गर्नु नै यस अध्यायको मुख्य उद्देश्य हो। प्रस्तावित आयोजनाबाट श्रृजित सकारात्मक प्रभावहरूको अभिवृद्धिका साथै नकारात्मक प्रभावहरूको न्यूनीकरण गर्ने वातावरणीय संरक्षणका उपायहरू निर्धारण गरि ती उपायहरू कार्यान्वयन गर्न लाग्ने खर्च समेत यस अध्यायमा उल्लेख गरिएको छ। वातावरण संरक्षणका लागि प्रचलनमा रहेका मुख्य ३ किसिमका उपायहरू निम्न अनुसार प्रस्तुत गरिएको छ।

१. प्रतिवाधक उपाय (Preventive Measure)

प्रस्तावित आयोजनाको कार्यान्वयनबाट हुन सक्ने सम्भावित नकारात्मक प्रभावहरूको असर देखिनु पूर्व विभिन्न किसिमका उपायहरू जस्तै: प्रभाव नै पर्न नदिने उपयुक्त विकल्पहरूको छनौट गरी योजना बनाउने र त्यसको कार्यान्वयन गर्ने जस्ता कार्यहरू प्रतिवाधक उपाय भित्र पर्दछन् ।

२. सुधारात्मक उपाय (Corrective Measure)

प्रस्तावित आयोजनाको कार्यान्वयनबाट हुन जाने प्रभावहरूलाई उपयुक्त प्रविधि तथा औजारको प्रयोग गरि नकारात्मक प्रभावहरूलाई स्विकार गर्न सकिने अवस्थामा पुर्‍याउनु नै सुधारात्मक उपायको मुख्य उद्देश्य हो ।

३. क्षतिपुर्तिदायक उपाय (Compensatory Measures)

प्रस्तावित आयोजनाको कार्यान्वयनबाट हुन जाने क्षतिहरूको प्रतिवाधक उपाय र सुधारात्मक उपाय वाट संबोधन गर्न नसकिएको सन्दर्भमा रकम तथा अन्य उपयुक्त माध्यमहरूको प्रयोग गरि विभिन्न किसिमका क्षतिहरूको न्यूनीकरण गर्नु नै क्षतिपुर्तिदायक उपाय भित्र पर्दछ । यी उपायहरू प्रभाव बढोत्तरीकरण एवं न्यूनीकरण उपायहरूको तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

७.१ सकारात्मक प्रभाव बढोत्तरीका उपायहरू:

७.१.१ सामाजिक आर्थिक एवं सांस्कृतिक वातावरणमा प्रभाव

S.A.S.

१. रोजगारीको अवसर

कृष्याकलाप कार्यान्वयन क्षेत्र (घमाहा, बौराहा, घोडाहा, आपगौरा खोला, सराङ्ग खोला, कञ्चन र, त्रिशुली नदीका केही भाग) वरपरका स्थानीय बासीन्दाहरूलाई आयोजनाबाट श्रृजना हुने रोजगारीमा ग्राह्यता दिईनेछ । स्थानीय स्तरमा जनशक्ति निर्माण हेतु सीपमुलक तालिम उपलब्ध गराई उनीहरूलाई नै रोजगारीको अवसर प्रदान गरिनेछ । महिलाहरूलाई पनि रोजगारीमा प्राथमिकता दिई लैङ्गिक विभेद लाई कम गर्न समान कामका लागी समान ज्यालाको अवधारणाको सिद्धान्तलाई ब्यवहारमा लागु गरिनेछ ।

२. स्थानीयहरूको आयआर्जनमा बृद्धि

घमाहा, बौराहा, घोडाहा, आपगौरा खोला, सराङ्ग खोला, कञ्चन र त्रिशुली खोलाका वरपरका वस्तीमा रहेका आर्थिक रूपले विपन्न परिवार तथा दक्ष, अदक्ष तथा अर्धदक्ष बेरोजगार युवाहरूलाई दक्षता अनुसारको रोजगारमा संलग्न हुन प्रोत्साहन गरिनेछ । रोजगारीबाट आउने प्रत्यक्ष आय बाहेक पनि स्थानीय आयआर्जनका क्षेत्रमा सचेत गराउने तालिमको व्यवस्था गरिनेछ ।

३ . राज्यको आयस्रोतमा बृद्धि:

प्रस्तावक निकायले आफुले गरेको यस IEE अध्ययनको आधारमा देखिएको दिगो रूपमा नदी जन्य पदार्थ सङ्कलन, उत्खनन् तथा ब्यवस्थापन गर्न सकिने क्षेत्रहरूलाई वा नदीजन्य निर्माण सामग्रीको स्रोतको उपयोगबाट प्राप्त हुने राजश्वको लेखा जोखा राख्ने काम गरिनेछ । यसबाहेक मालवाहक सवारी साधनहरूको ढुवानी कर बाट सम्बन्धित पालिकाहरूले पनि नियमानुसार आफ्नो आयस्रोतमा बृद्धि गर्न सक्नेछन् ।

४. सडक संजालको विकास तथा यातायातको सुविधा

यस प्रस्तावको कार्यान्वयन बाट प्राप्त राजश्व रकम मध्येको निश्चित प्रतिशत सम्बन्धित क्षेत्र तथा वडाहरूको सडक सञ्जालको विकास तथा यातायातको सुविधा निमित्त नियमानुसार खर्च गर्ने गरी योजना बनाउनु उचित हुन्छ ।

५. निर्माण सामग्रीको उपलब्धता तथा स्थानीय क्षेत्रको बिकास:

नदीजन्य सामग्रीहरूको उपलब्धतामा सहजता आओस् भन्ने हेतुले निर्माण सामग्रीहरूको उपयोग गर्दा स्थानीय बासिन्दाहरूलाई प्राथमिकता दिईनेछ । राजश्व बापत प्राप्त रकम

S.A.S.

मध्येको निश्चित प्रतिशत सम्बन्धित क्षेत्र तथा प्रभावित वडाहरूको भौतिक विकास तथा पुर्वाधार निर्माणमा खर्च गर्नु सान्दर्भिक हुनेछ।

७.१.२ भौतिक वातावरण

१. नदी किनारा कटान तथा बाढी प्रकोप न्यूनीकरण

नदी खोला तथा खहरेहरू (घमाहा, बौराहा, घोडाहा, आपगौरा खोला, सराङ्ग खोला, कञ्चन र त्रिशुली) मा थुप्रीएको गेग्रानहरू उत्खनन् तथा निकासी गरेपछि आवश्यक परेको स्थानमा नदि किनार संरक्षणको निम्ति बाँस रोपण एवं अन्य बायोइन्जिनियरीङ्ग प्रविधि प्रयोग गरी नदी किनार संरक्षण तथा नदी कटान रोकथामको लागि तटवन्ध/बाँध लगाइने छ जस्ले गर्दा नदी किनारा कटान एवं बाढीको प्रकोप न्यूनीकरणमा योगदान पुग्ने छ ।

२. निर्माण सामग्रीको उत्पादनमा बृद्धि:

प्रस्तावित क्षेत्र (घमाहा, बौराहा, घोडाहा, आपगौरा खोला, सराङ्ग खोला, कञ्चन र त्रिशुली), जहाँ निर्माण सामग्रीको सञ्चितीकरण ज्यादा भएको छ, त्यस प्रकारका ठाँउहरूमा व्यवस्थित वातावरण मैत्री तरिका अपनाई सङ्कलन तथा उत्खनन् गरिनेछ जस्लाइ व्यवस्थित गराउन वैज्ञानिक प्रणाली र नियमित अनुगमन गरीनेछ ।

३. भेल बाढीलाई पुनर्भरणमा उपयोग गर्ने (Under ground taming of Floods)

नदीको खोलाको माथिल्लो तह अर्थात् चुरे फेदी तथा भावर क्षेत्रमा कन्टुर रेखा पर्ने गरी २ देखी ३ मिटर गहिराइ वा उचाइका ट्रेन्च तथा वण्डहरू तथा उपयुक्तता अनुसार विभिन्न आकारका संरक्षण पोखरी निर्माण गरि वर्षादको पानी तथा भेल बाढीलाई जमिन मुनि पानी पुनर्भरणमा उपयोग गरेमा नदीमा गेग्रान थुप्रीन पनि कम हुने र नदी, खोला- खोल्सामा पानी तथा बाढीको आयतनमा कमी ल्याउन सकिनेछ । त्यसैले सबै जसो नदी खोलाको माथिल्लो तटीय क्षेत्रमा यस्ता संरचनाहरू निर्माण गरीनेछ ।

७.१.३ जैविक वातावरण

१. तटवन्ध निर्माण तथा नदी किनारमा वृक्षारोपण

घमाहा खोला, बौराहा खोला, आपगौरा खोला, घोडाहा खोला, सराङ्ग खोला, कञ्चन र त्रिशुली खोलाका प्राकृतिक वहाव क्षेत्रमा थुप्रीएर रहेको गेग्रानहरूको संकलन तथा ब्यवस्थापन गरीने

S. P. J.

भएकोले नदी खोलाले आफ्नो बाटो छाडी वन क्षेत्रमा बाढी पसेर वन क्षेत्र कटान र बाढीले गर्ने क्षतिलाई कम गर्न सकिने छ। यस्तै गरी बायोइन्जीनियरीङ्ग प्रविधिको प्रयोग गरी नदी खोला खहरे नियन्त्रणको प्रयास गरिनेछ । सम्बन्धित पालिकाहरु सँगको समन्वय, सहकार्य तथा आपसि सहयोगमा नदी खोला तथा खहरेहरुको किनारामा तटवन्ध निर्माण तथा बृक्षारोपण गरिनेछ जस्ले नदी खोला नियन्त्रणमा सघाउ पुराउनेछ । यसका साथ साथै पालिकाहरुको समन्वयमा खोला तथा खहरेहरुका दुवै किनारामा हरीत वेल्ड निर्माण गरी सुन्दरताको साथै नदी किनारा संरक्षण गरिनेछ ।

२. वैकल्पिक पदार्थको प्रयोग गरी संरचना निर्माणका लागि सचेतना:

आवास तथा अन्य भौतिक संरचना बनाउन काष्ठजन्य सामग्रीहरु भन्दा स्थानीय रुपमा उपलब्ध निर्माण सामग्रीहरुको प्रयोग गर्दा हुने फाइदाको बारेमा सबै स्थानीय बासिन्दाहरुलाई सचेत गराइनेछ । स्थानीय बासिन्दाहरुलाई निर्माण सामग्री सहजै उपलब्ध गराउन सकेमा काठको प्रयोगमा गीरावट आउनेहुँदा यसको प्रत्यक्ष र सिधा फाइदा वातावरण संरक्षणमा पर्न जानेछ ।

वातावरणीय व्यवस्थापन योजना
सकारात्मक प्रभाव अभिवृद्धिका क्रियाकलाप

तालिका २६ सकारात्मक प्रभाव अभिवृद्धिका क्रियाकलापहरू

वातावरणीय प्रभाव	सकारात्मक प्रभाव वढोत्तरी	के गर्ने	कहाँ गर्ने (स्थान)	कसरी गर्ने (संचालन प्रक्रिया)	कहिले गर्ने (समय)	अनुमानित स्रोत	कस्ले गर्ने (जिम्मेवारी)	अनुगमनको तथा मुल्याङ्कन
क. भौतिक वातावरण								
१	आयोजना स्थल सम्मको पहुँच मार्गको सुधार	पहुँच मार्गको मर्मत सुधार		सम्बन्धित पालिका तथा डिभिजन वन कार्यालयको सहकार्यमा यस क्षेत्रका जनताहरूको सहयोगमा	उत्खनन् कार्य गरीनु भन्दा अगावै	सम्बन्धित पालिका सहित साझेदारको रूपमा सम्बन्धित पालिका वाट रु ५०००००	डिभिजन वन कार्यालय तथा मातहतका सब डिभिजन वन कार्यालय	प्रत्यक्ष अवलोकन

S. P. S.

वातावरणीय प्रभाव	सकरात्मक प्रभाव वढोत्तरी	के गर्ने	कहाँ गर्ने (स्थान)	कसरी गर्ने (संचालन प्रक्रिया)	कहिले गर्ने (समय)	अनुमानित स्रोत	कस्ले गर्ने (जिम्मेवारी)	अनुगमनको तथा मुल्याङ्कन
२.	नदी खोलाको प्राकृतिक वहाव क्षेत्रबाट वातावरण मैत्री र वैज्ञानिक तरिका अपनाई सङ्कलन तथा उत्खनन् गर्न सकिने भनी तोकिएका ढुंगा,गिट्टी,बालुवा आदि निर्माण सामाग्रीहरुको परिमाण मात्र	ढुंगा,गिट्टी,बालुवा आदि नदी जन्य सामाग्रीहरुको उत्खनन् र संकलन	तोकिएका ७ वटा खोला तथा नदिहरुमा	वातावरण मैत्री तरिका वाट मानावीय तथा सामान्य मेशिनरिाको प्रयोग गरेर कार्पेट माईनिङ्गको तरिका अपनाएर सतहमा रहेका नदि जन्य सामाग्री संकलन गर्ने	असौज देखि जेठ सम्म	रु ५०००००	डिभिजन वन कार्यालय तथा मातहतका सब डिभिजन वन कार्यालयहरु	प्रत्यक्ष अवलोकन

सुप

वातावरणीय प्रभाव	सकरात्मक प्रभाव वढोत्तरी	के गर्ने	कहाँ गर्ने (स्थान)	कसरी गर्ने (संचालन प्रक्रिया)	कहिले गर्ने (समय)	अनुमानित स्रोत	कस्ले गर्ने (जिम्मेवारी)	अनुगमनको तथा मुल्याङ्कन
	संकलन गर्ने ।							
३	निर्माण सामाग्रीको सहज उपलब्धता	निर्माण सामाग्रीको आपूर्ती	तोकिएका नदी घमाहा, बौराहा, आँपगौरा, घोडाहा, सराङ्ग, त्रीशुली र कञ्चन खोला हरुमा	सम्बन्धित स्थानीय तह तथा रुपन्देही जिल्लामा बन्दैगरेका संरचनाहरुको आवश्यकता तथा स्थानीय क्षेत्रलाई प्राथमिकतामा राखि वितरण गरीने	असोज देखि जेठ सम्म	रु ११०००००	डिभिजन वन कार्यालय रुपन्देही एवं मातहतका सब डिभिजन वन कार्यालय	प्रत्यक्ष अवलोकन तथा जानाकारहरु सँगको सोधपूछ
४.	नदी किनारा कटान तथा	नदी खोलामा बाँध तथा	तोकिएका नदी	स्थानीय जनता स्थानीय तह तथा	बर्षे भरी	रु ५००००००	डिभिजन वन कार्यालय	प्रत्यक्ष अवलोकन

S. P. S.

वातावरणीय प्रभाव	सकरात्मक प्रभाव वढोत्तरी	के गर्ने	कहाँ गर्ने (स्थान)	कसरी गर्ने (संचालन प्रक्रिया)	कहिले गर्ने (समय)	अनुमानित स्रोत	कस्ले गर्ने (जिम्मेवारी)	अनुगमनको तथा मुल्याङ्कन
	बाढी प्रकोप न्यूनीकरण	तटवन्ध निर्माण गर्ने र वृक्षारोपण गरी हरीत वेल्ड निर्माण तथा बायोईन्जिनियरीङ्ग विधि अपनाईने	घमाहा, बौराहा, आँपगौरा, घोडाहा, सराङ्ग, त्रीशुली र कञ्चन खोला हरुमा	डिभिजन वन कार्यालयको सहकार्य तथा समन्वयमा			रुपन्देही तथा मातहतका सब डिभिजन वन कार्यालयहरु	
५.	भेल बाढी नियन्त्रण तथा पानीको पुनर्भरण	नदी खोला तथा खहरेको माथिल्लो क्षेत्र भावर तथा चुरे फेदी क्षेत्रमा कन्टुर लाइनमा	तोकिएका नदी घमाहा, आँपगौरा, घोडाहा, सराङ्ग,	स्थानीय तह/र जनता तथा डिभिजन वन कार्यालयको सहकार्यमा	कार्य सञ्चालन शुरुभएको प्रथम वर्ष देखि	रु ११०००००	डिभिजन वन कार्यालय रुपन्देही तथा मातहतका सब डिभिजन	प्रत्यक्ष अवलोकन

S.A.S.

वातावरणीय प्रभाव	सकरात्मक प्रभाव वढोत्तरी	के गर्ने	कहाँ गर्ने (स्थान)	कसरी गर्ने (संचालन प्रक्रिया)	कहिले गर्ने (समय)	अनुमानित स्रोत	कस्ले गर्ने (जिम्मेवारी)	अनुगमनको तथा मुल्याङ्कन
		ट्रेन्च वा बण्ड र पोखरी निर्माण गरी पानी पुनर्भरण तथा भल रोक्ने कार्य गर्ने	बौराहा, त्रीशुली र कञ्चन खोला हरूमा				वन कार्यालयहरु	
ख. जैविक वातावरण								
१.	वैकल्पिक पदार्थहरुको प्रयोग गरी संरचना निर्माणका लागि सचेतना	काठको विकल्पको रूपमा रड सिमेन्ट तथा कन्क्रीटको प्रयोग गरी संरचना निर्माण	तोकिएका नदी घमाहा, बौराहा, आँपगौरा, घोडाहा, सराङ्ग,	तालिम गोष्ठी को विधि प्रयोग गर्ने । स्थानिय तह र डिभिजन वन कार्यालयको सहकार्यमा	कार्य सञ्चालन शुरु गरे पश्चात	डिभिजन वन कार्यालय रु १०००००	डिभिजन वन कार्यालय रुपन्देही तथा मातहतका सब डिभिजन वन कार्यालयहरु	जानाकार हरु सँगको अन्तर्क्रिया

S.A.S.

वातावरणीय प्रभाव	सकरात्मक प्रभाव वढोत्तरी	के गर्ने	कहाँ गर्ने (स्थान)	कसरी गर्ने (संचालन प्रक्रिया)	कहिले गर्ने (समय)	अनुमानित स्रोत	कस्ले गर्ने (जिम्मेवारी)	अनुगमनको तथा मुल्याङ्कन
		गर्न प्रोत्साहन गर्ने	त्रीशुली र कञ्चन खोलाहरु को आसपास का क्षेत्रमा					
२.	बोटविरुवाहरुको विविधतामा वृद्धि	बाँस तथा अन्य वायोइन्जीनियरीङ्ग मा सहयोगी विरुवाहरु नदी खोला तथा खहरेको किनारामा रोपि हरीत वेल्टको बिकास गर्ने	तोकिएका नदी घमाहा, बौराहा, आँपगौरा, घोडाहा, सराङ्ग, त्रीशुली, र	नदी खोला तथा खहरेको किनारामा विभिन्न जातका बोटविरुवा रोप्ने	नदी खोला तथा खहरे व्यवस्थापन को समयमा	रु १०००००	डिभिजन वन कार्यालय रुपन्देही तथा मातहतका सब डिभिजन वन कार्यालयहरु	प्रत्यक्ष अवलोकन

S.A.S.

वातावरणीय प्रभाव	सकरात्मक प्रभाव वढोत्तरी	के गर्ने	कहाँ गर्ने (स्थान)	कसरी गर्ने (संचालन प्रक्रिया)	कहिले गर्ने (समय)	अनुमानित स्रोत	कस्ले गर्ने (जिम्मेवारी)	अनुगमनको तथा मुल्याङ्कन
			र कञ्चन हरुमा					
ग. सामाजिक आर्थिक								
१.	राज्यको आय स्रोतमा बृद्धि	नदीजन्य सामाग्रीहरुको उचित व्यवस्थापन तथा बिक्रीको राजश्व संकलन	लुम्बिनी प्रदेश	दिगो र वातावरण मैत्री तरिकाले नदी जन्य पदार्थ संकलन र व्यवस्थापन गर्ने । नियमानुसार राजश्व संकलन गरी बिक्री वितरण गर्ने	असोज देखि जेठ सम्म		डिभिजन वन कार्यालय रुपन्देही तथा मातहतका सब डिभिजन वन कार्यालयहरु	राजश्व संकलन तथा वाँडफाँडको लगत अवलोकन

S.A.S.

वातावरणीय प्रभाव	सकरात्मक प्रभाव वढोत्तरी	के गर्ने	कहाँ गर्ने (स्थान)	कसरी गर्ने (संचालन प्रक्रिया)	कहिले गर्ने (समय)	अनुमानित स्रोत	कस्ले गर्ने (जिम्मेवारी)	अनुगमनको तथा मुल्याङ्कन
२	सडक सञ्जालको विकास तथा यातायातको सुविधा	स्थानीय स्तरबाट प्राप्त राजश्व स्थानीय स्तरको विकासमा नै लगानी गरीने	प्रस्तावना कार्यान्वयनबाट पर्ने प्रभाव क्षेत्रहरूमा	आयोजना क्षेत्र वरीपरी का पहुंचमार्ग को मर्मत संभार गर्ने र राजश्व बापत प्राप्त रकम मध्येको निश्चित प्रतिशत संबन्धित क्षेत्र तथा वडाको सडक सञ्जालको विकास मा खर्च गर्ने ।	असोज देखि जेठ सम्म	रु २००००००	डिभिजन वन कार्यालय रुपन्देही तथा मातहतका सब डिभिजन वन कार्यालय	प्रत्यक्ष अवलोकन र स्थानीय तहहरू सँगको छलफल
२.	स्थानीयहरू बासिन्दाहरूको	दक्षता अनुसारको रोजगारमा	प्रस्तावना को प्रभाव क्षेत्रहरूमा	आयोजना क्षेत्रमा बसोबास गर्ने आर्थिक रूपमा	असोज देखि जेठ सम्म	रु ५०००	डिभिजन वन कार्यालय रुपन्देही तथा	स्थानीय हरु सँगको छलफल

S.A.S.

वातावरणीय प्रभाव	सकरात्मक प्रभाव वढोत्तरी	के गर्ने	कहाँ गर्ने (स्थान)	कसरी गर्ने (संचालन प्रक्रिया)	कहिले गर्ने (समय)	अनुमानित स्रोत	कस्ले गर्ने (जिम्मेवारी)	अनुगमनको तथा मुल्याङ्कन
	आयस्रोतमा वृद्धि	संलग्न हुन प्रोत्साहन गरीने		विपन्न परिवार तथा दक्ष, अदक्ष र अर्धदक्ष बेरोजगार युवाहरुलाई उनीहरुको सीप तथा दक्षता अनुसारको रोजगारमा संलग्न हुन प्रोत्साहन गर्ने ।			मातहतका सब डिभिजन वन कार्यालय	
३.	रोजगारीको अवसरमा वृद्धि हुने	स्थानीय वासिन्दालाई विभेद नगरी सीपअनुसारका	प्रस्ताव कार्यान्वयन क्षेत्रमा	आयोजना क्षेत्रमा बसोबास गर्ने आर्थिक रुपमा विपन्न परिवार	कार्य सञ्चालन भएका सबै महिनामा	रु २००००	डिभिजन वन कार्यालय रुपन्देही तथा मातहतका	स्थानीयहरु सँगको छलफल

S. P. S.

वातावरणीय प्रभाव	सकरात्मक प्रभाव वढोत्तरी	के गर्ने	कहाँ गर्ने (स्थान)	कसरी गर्ने (संचालन प्रक्रिया)	कहिले गर्ने (समय)	अनुमानित स्रोत	कस्ले गर्ने (जिम्मेवारी)	अनुगमनको तथा मुल्याङ्कन
		कार्यमा समावेश गराई रोजगारी प्रदन गर्ने		तथा दक्ष, अदक्ष र अर्धदक्ष बेरोजगार युवाहरुलाई दक्षता अनुसारको रोजगारमा संलग्न हुन प्रोत्साहन गर्ने ।			सब डिभिजन वन कार्यालयहरु	
५	स्थानीय क्षेत्रको बिकास	निर्माण सामाग्रीको सहज उपलब्धता र खोला ब्यवस्थापन	प्रस्तावित ७ वटा खोला तथा नदिहरुमा	राजस्व बापत प्राप्त रकम मध्येको निश्चित प्रतिशत सम्बन्धित क्षेत्र तथा प्रभावित वडाहरुमा भौतिक विकासका	प्रस्तावना कार्यान्वयन शुरु भए पश्चात्	रु ५००००००	डिभिजन वन कार्यालय र स्थानीय तह हरूसँग सहकार्यमा	पालिका हरूसँगको सोधपूछ

सुभा

वातावरणीय प्रभाव	सकरात्मक प्रभाव बढोत्तरी	के गर्ने	कहाँ गर्ने (स्थान)	कसरी गर्ने (संचालन प्रक्रिया)	कहिले गर्ने (समय)	अनुमानित स्रोत	कस्ले गर्ने (जिम्मेवारी)	अनुगमनको तथा मुल्याङ्कन
				पुर्वाधारहरुको निर्माणमा खर्च गर्ने र खोला तथा खहरेहरुलाई उचित व्यवस्थापन गरेर				

सकरात्मक प्रभाव बढाउनेका लागि रु १,५४,२५,०००.०० मात्र र अक्षरमा रुपैया एक करोड चौबन्न लाख पच्चीस हजार मात्र अनुमान गरीएको छ ।

७.२ नकरात्मक प्रभाव न्यूनीकरणका उपायहरु:

७.२.१ सामाजिक आर्थिक एवं सांस्कृतिक वातावरणमा प्रभाव

१. स्वास्थ्य, पेशागत स्वास्थ्य तथा सुरक्षा:

कामदारहरुलाई स्वास्थ्य तथा सुरक्षाका आधारभूत तालिम, सुरक्षा सामाग्रीहरु जस्तै मास्क, बुट, पञ्जा, हेलमेट र औषधी उपचारको लागि प्राथमिक उपचारका सामाग्रीहरु उपलब्ध गराउने र ढुवानी साधनलाई बिस्तारै चलाउन निर्देशन दिईनेछ । संक्रामक रोगहरुबाट बच्न नेपाल सरकारबाट प्राप्त निर्देशन बमोजिम स्वास्थ्य मापदण्डहरु पालना गराईनेछ तथा गरीनेछ । प्रस्तावक निकाय मार्फत् काम गर्ने व्यक्ति सस्था तथा कम्पनीलाई जिम्मेवार बनाइनेछ । जिम्मेवार निकायमार्फत् अनुगमन तिव्र बनाउनु पर्दछ ।

२. धर्म, संस्कृति र परम्परामा प्रभाव:

भिन्दा भिन्दै, स्थान, संस्कृति तथा धर्ममा आस्था राख्ने मानिसहरुले आफ्नो कार्यक्षेत्रमा पनि उनीहरुकै परम्परालाई बढवा दिँदा स्थानिय मानिसहरुलाई अपहेलित महसुस हुन सक्छ जसले स्थानिय र कामदारबीच झै झगडा र अन्य सामाजिक समस्याहरु निम्त्याउँन सक्छ । यस विषयमा संबन्धीत कम्पनी लाई जवाफदेहि बनाउनु जरुरी हुन्छ ।

३. धार्मिक, साँस्कृतिक एवं ऐतिहासिक स्थलमा प्रभाव:

उत्खनन् तथा नदी ब्यवस्थापन गर्ने स्थान वरपर रहेका धार्मिक, साँस्कृतिक एवं ऐतिहासिक स्थानहरुमा कुनै पनि असर पारीने छैन र कामदार तथा तोकिएको कम्पनीलाई यस्ता स्थानहरुमा कुनै पनि हानि नोक्सानी पुर्‍याउन दिईने छैन ।

४. बाल मजदुर बढ्न सक्ने:

ईन्गुरिया, घमाहा, बौराहा, जवइ, घोडाहा, आपगौरा खोला, भलुही खोला, सराङ्ग खोला, कञ्चन, खोरमोर, त्रिशुली खोलामा नदी जन्य पदार्थ संकलन तथा व्यवस्थापन गरीने क्षेत्रमा बाल मजदुरी बढ्ने र स्कूल जाने विद्यार्थीको संख्या घट्न सक्ने अवस्था आउँन नदिन जिम्मेवार भइनेछ । बालमजदुरी जस्ता कार्यले त्यस क्षेत्रको शैक्षिक विकासमै नकारात्मक प्रभाव पार्ने संभावना रहन्छ । तसर्थ यस तर्फ प्रस्तावक निकाय सर्तक तथा चनाखो भइनेछ । तोकिएको कम्पनीलाई बालमजदुर समावेश नगर्न जिम्मेवार बनाइनेछ । राज्यले अंगिकार गरेको निती, नियम र कानूनको अक्षरस परिपालना गर्ने गराइनेछ ।

S. P. J.

५. कामदारहरु बीच झैँ-झगडा:

प्रायजसो यस्ता गैर कृषिकार्य तथा बढी शारीरिक श्रम लाग्ने क्षेत्रमा काम गर्ने मानिसहरुले आफ्नो शारीरिक थकानलाई हटाउनको निमित्त जाँड रक्सी सेवन गर्ने कार्यलाई प्राथमिकतामा राख्दछन् । दिनको समयमा भएको सानोतिनो झैँ-झगडाले रातको समयमा गरिने मध्यपानको क्रममा ठूलो हिंसाको रूप लिन सक्ने सम्भावना पनि रहन्छ । त्यसकारण कार्यस्थलमा मध्यपान निषेध गरिनेछ ।

६. सामाजिक अपराधमा बृद्धि:

कानूनद्वारा निषेध गरिएका कुनै पनि गतिविधि गर्न दिइनेछैन । बाह्य ठाउँहरुबाट आउने कामदारहरुले रातमा मध्यपान गरी होहल्ला गर्ने, चोरी डकैती जस्ता कार्यहरुमा सक्रिय हुने र वेश्यावृत्ति र यौनजन्य गतिविधिहरुलाई बढावा दिन सक्ने संभावना पनि हुन्छ । तसर्थ यस्ता सामाजिक कुकार्य र अपराधको घटनाहरुमा बृद्धि हुने सम्भावना पनि धेरै रहन्छ । सम्भव भए सम्म स्थानीयहरुलाई यस नदी जन्य पदार्थहरु संकलनको कार्यमा समावेश गराइनेछ । कामदारहरुलाई गर्नहुने र गर्न नहुने कार्यहरुको सुची नै तयार गरि समय समयमा प्रशिक्षण दिने व्यवस्था मिलाइनेछ ।

७. कामदार माथि शोषण:

निम्न आय भएका निरक्षर, अदक्ष कामदार आकर्षित हुने यस कार्यमा कामदार माथी शोषणको सम्भावना रहन्छ । तसर्थ दक्ष तथा अदक्ष कामदारहरुलाई स्थानीय सरकारी दररेट अनुसार नै पारीश्रमिक प्रदान गरीने सुनिश्चितता हुनेछ । यसका साथै आराम गर्ने समय समेत प्रदान गरीनेछ । जिम्मेवार निकायबाट नियमित रूपमा अनुगमन गर्ने गराउने व्यवस्था मिलाइनेछ ।

८. पालिकाहरु तथा वन कार्यालय विचको स्वामित्वको विवाद

स्थानीय तह र डिभिजन वन कार्यालय विचको प्राकृतिक स्रोत माथिको स्वामित्व विवादले कार्य सञ्चालन गर्न अप्ठेरो नपारोस भनि स्थानीय तहहरुसँग समन्वय गरि जिम्मेवारको बाँडफाँड बाट कार्य सञ्चालन गरीनेछ । स्थानीय तहहरुसँगको विवाद नहोस् भन्नका लागि डिभिजन वन कार्यालयको स्वामित्वमा रहेको तथा वन क्षेत्र सँग जोडिएको नदी, खोला तथा खहरेहरुमा मात्र नदी जन्य पदार्थ संकलन तथा व्यवस्थापन गरीनेछ ।

S.A.S.

७.२.२ जैविक वातावरणमा प्रभाव

१. माछा एवं अन्य जलचरमा पर्ने प्रभाव:

ईन्गुरिया, घमाहा, बौराहा, जवइ, घोडाहा, आपगौरा खोला, भलुही खोला, सराङ्ग खोला, कञ्चन, खोरमोर, त्रिशुली नदी तथा खोलाको प्राकृतिक बहाव क्षेत्रमा थुप्रीएका गोग्रान निस्कासन तथा नदी खोला व्यवस्थापन गर्दा जलचरहरूमा असर पर्ने गरी सुख्खा समयमा गरिनेछ । पानी बगिरहेको स्थानमा उत्खनन् गरीनेछैन । स्थानीय तथा कामदारहरूलाई जलचरहरूको महत्व तथा संरक्षणको बारेमा जनचेतना कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।

२. वन जंगलमा पर्ने असर:

नदीजन्य पदार्थ ढुवानी तथा नदी खोला व्यवस्थापन गर्दा वन जंगलमा असर नपरोस भनि विशेष सतर्कता अपनाइनेछ । त्यसैले वन संरक्षण तथा व्यवस्थापन सम्बन्धी जनचेतना कार्यक्रम, वन, वाटो तथा नदी खोला वरीपरी बृक्षारोपण कार्य तथा वायोईन्जीनियरीङ्ग कार्य सञ्चालन गरिनेछ ।

३. वन्यजन्तुको गैरकानुनी शिकार:

कामदारहरूलाई संरक्षण सम्बन्धि जनचेतनामुलक कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ । यदि निषेध गरीएका कार्यमा संलग्न रहेको पत्ता लागेमा नियमानुसार कारवाही गरिनेछ ।

७.२.३ भौतिक तथा रासायनिक वातावरणमा प्रभाव

१. बाढी एवं अन्य जल उत्पन्न प्रकोप:

अनुगमन फितलो भइ बाढी तथा जल उत्पन्न प्रकोप बढ्न सक्ने भएकोले निम्नानुसारका कार्यहरू गरिनेछ ।

- नदी खोला किनारामा तटबन्ध निर्माण गरिनेछ ।

- माथिल्लो क्षेत्रमा ड्याम निर्माण गरिनेछ ।

- नदी किनारामा बृक्षारोपण गरिनेछ ।

चुरे फेदी तथा भावर क्षेत्रमा कन्टुर लाइनमा २ देखि ३ मीटर गहिरो वा उचाइका ट्रेन्च तथा बण्ड एवं संरक्षण पोखरीहरू निर्माण गरिनेछ जसले नदी खोलामा आउने पानीको आयतन कम गराउने र अन्डर ग्राउण्ड पानी पुनर्भरण समेत गर्नेछ । यसरी बनाइएका ट्रेन्च तथा

S. P. J.

बण्डहरुलाई थप बलियो र प्रभावकारी बनाउन ट्रेन्च तथा बण्डको तल्लो तर्फ तथा पोखरीको किनारामा घाँस तथा विरुवाहरु रोपि बायोइन्जीनियरीङ्गको अभ्यास गरिनेछ ।

- बाढी तथा जलउत्पन्न प्रकोप नियन्त्रण सम्बन्धी तालिम सञ्चालन गरिनेछ ।

२. भौतिक संरचनामा हुने असर:

नियम विपरीत भौतिक संरचनाको वरीपरी उत्खनन् गर्दा पुलहरुमा क्षति पुग्ने भएकोले त्यस्ता संरचनाको ५०० मीटर वरपर उत्खनन् कार्य गरीने छैन तर पुल तथा अन्य संरचनालाई बिगार्ने गरी थुप्रिएको अवस्थामा निश्चित मापदण्ड अपनाएर संकलन तथा गेग्रान व्यवस्थापन गरिनेछ । अनुगमनलाई नियमित र कडाइका साथ परिचालन गरिनेछ । तल्लो तहमा अनावश्यक रुपमा गेग्रान थुप्रिन नदीनकोलागि माथिल्लो तहमा चेकड्याम निर्माण गरीनेछ र वर्षेनी ड्याम सफा गरीनेछ ।

३. सङ्कलन तथा उत्खनन् सामाग्रीको भण्डारणको प्रभाव:

नदी खोला तथा खहरेहरु (ईन्गुरिया, घमाहा, बौराहा, जवइ, घोडाहा, आपगौरा खोला, भलुही खोला, सराङ्ग खोला, कञ्चन, खोरमोर, त्रिशुली का केही भागमा) का प्राकृतिक बहाव क्षेत्रमा थुप्रिएका गेग्रानहरुको व्यवस्थापन गर्दा उत्खनन् गरीएका ढुङ्गा, गिट्टी, वालुवा लाई निश्चित ठाउँमा नराख्दा नकारात्मक प्रभावहरु पर्न सक्दछ । त्यसैले संकलन गरीएका सामाग्रीहरुको उचित व्यवस्थापन गरिनेछ । संकलन तथा उत्खनन् गरीएका सामग्रीहरुको तोकिएको घाटगद्दी स्थल मा मात्र राखे वा भण्डारण गर्ने तथा तत्कालै विक्री/वितरण गर्न निर्देशन गरिनेछ ।

४. फोहोर मैला एवं खेरजाने सामाग्रीको प्रभाव:

कामदारहरुले गर्ने फोहोर, ढुवानी साधनहरुवाट निस्केको फोहोर आदिले नदी खोला तथा खहरेका आसपासका क्षेत्रहरु दुर्गन्धित हुने सम्भावना रहने भएकोले फोहोरको उचित व्यवस्थापन गर्ने तथा कामदारहरुको लागि फोहोर व्यवस्थापन सम्बन्धी सचेतना प्रदान गरिनेछ ।

- सुपरिवेक्षक र निर्माण ब्यवसायीको उपस्थितिमा विषाक्त तथा हानिकारक रसायनहरुको प्रयोग र हेण्डलिङ्गको अनुगमन गरिनेछ ।
- इन्धन, लुब्रिकेन्टस, अम्ल तथा अन्य रसायनहरुको चुहावटलाई रोक्न बन्द भाँडोको प्रयोग गरिनेछ ।

S.A.S.

- प्रयोग भएका प्लाष्टिकहरु खालि ड्रममा व्यवस्थापन गरिनेछ ।

५. सडक संजालमा पर्ने प्रभाव

उत्खनन् गरीएका नदीजन्य सामाग्रीहरुको ढुवानी गर्दा सडक सञ्जालहरुमा क्षति पुग्ने भएकोले सके सम्म कम कच्ची वाटोमा ढुवानीका साधनहरु गुडाउन निर्देशन दिइनेछ । पालिकाहरूसँग समन्वय गरि मर्मतका कार्यहरु समेत गरिनेछ ।

६. जल प्रदूषण

नदी खोला तथा खहरेहरु (ईन्गुरिया, घमाहा, बौराहा, जवइ, घोडाहा, आपगौरा खोला, भलुही खोला, सराङ्ग खोला, कञ्चन, खोरमोर, त्रिशुली का केही भागमा) का प्राकृतिक बहाव क्षेत्रमा थुप्रिएका गेग्रानहरुको व्यवस्थापन गर्दा उत्खनन् गरीएका ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा लाई उक्त स्थानबाट उत्खनन् गर्दा नदी खोला को पानी धमीलेने तथा उपकरणका इन्धनहरु चुहिने तथा अन्य रासायनिक पदार्थको मिश्रण पानीमा परि जल प्रदूषण हुने सम्भावना हुने भएकोले जल प्रदूषण हुन सक्दछ । त्यसैले खहरे खोला तथा नदीमा पानी नभएको वा सुख्खा समयमा संकलन तथा व्यवस्थापन गरिनेछ । पानी नभएको स्थानमा भण्डारण तथा पानीलाई अन्यत्र तर्काएर गेग्रानहरु व्यवस्थापन गरिनेछ । रासायनिक पदार्थ तथा ईन्धनलाई उचित तरीकाले व्यवस्थापन गरिनेछ ।

- सुपरिवेक्षक र ब्यवसायीको उपस्थितिमा विषाक्त तथा हानिकारक रसायनहरुको प्रयोग र हेण्डलिङ्गको अनुगन गरिनेछ ।
- इन्धन, लुब्रिकेन्टस, अम्ल तथा अन्य रसायनहरुको चुहावटलाई रोक्न बन्द भाँडोको प्रयोग गरिनेछ ।
- प्रयोग भएका प्लाष्टिकहरु खालि ड्रममा व्यवस्थापन गरिनेछ ।

७. ध्वनि तथा धुवाँ र धुलोले गर्ने प्रदूषण

नदी जन्य सामाग्रीहरु बोकेका मालबाहक सवारी साधनबाट हुने ध्वनी प्रदूषण र सुख्खा याममा त्यस्ता सवारी साधनले उडाउने धुलोले हुने वायु प्रदूषण हुने भएकोले टिपर तथा टेक्टर तथा ट्रक लाई निश्चित मापदण्ड (सामाग्रीहरु छोपेर ढुवानी गर्ने, प्रेशर हर्न निशेध गर्ने, गति सिमित गर्ने, नियमित मर्मत गर्ने, क्षमता भन्दा बढि ढुवानी नगर्ने आदि) अपनाएर ढुवानी गर्न लगाइनेछ । प्रेशर हर्न निषेध अंकीत बोर्ड र ढुवानी साधनहरुको गति सिमित गर्ने सूचना सहितको बोर्ड राख्ने । कच्ची वाटोमा दैनिक पानी छर्कने तथा निर्माण सामाग्री ढुवानी गर्दा छोपेर गर्ने निर्देशन दिइनेछ । सो बिषय प्रस्ट रूपमा सम्झौतामा उल्लेख गरीनेछ ।

S.A.S.

द. नदी तथा खोलाको सतहमा भिरालोपना वढ्ने

ईन्गुरिया, घमाहा, बौराहा, जवइ, घोडाहा, आपगौरा खोला, भलुही खोला, सराङ्ग, कञ्चन, खोरमोर, त्रिशुली खोला हरुमा थुप्रीएको गेग्रान ब्यवस्थापन गर्दा भिरालो पना नबढ्ने गरी नदीजन्य पदार्थ संकलन तथा ब्यवस्थापन गरीनेछ र नियमित अनुगमन गरिनेछ । र आवश्यकता अनुसार किनारामा तटवन्ध र चेक ड्याम निर्माण गर्न नदी तटीय क्षेत्रको संरक्षण को योजना तयार गरी कार्यान्वयन गरीनेछ ।

वातावरणीय व्यवस्थापन योजना
नकारात्मक प्रभाव न्यूनीकरणका क्रियाकलाप

तालिका २७ नकारात्मक प्रभावहरू न्यूनीकरणका उपायहरू

वातावरणीय प्रभाव	नकारात्मक प्रभाव	न्यूनीकरणको लागि गरिने कार्य	कहाँ (स्थान)	कसरी (संचालन प्रक्रिया)	कहिले गर्ने (समय)	अनुमानित स्रोत	कस्ले गर्ने (जिम्मेवारी)	अनुगमनको तथा मुल्याङ्कन
क. भौतिक तथा रासायनिक वातावरण								
१.	बाढी एवं जल उत्पन्न प्रकोप	नदी खोला किनारामा तटवन्ध निर्माण गर्ने	तोकिएका ७ वटा नदी खोलाका जोखिम युक्त स्थानमा	नदी खोलाका जोखिम युक्त स्थानको पहिचान गरि किनाराहरूमा तटवन्ध निर्माण गर्ने	कार्य सञ्चालन शुरू भए पश्चात्	डिभिजन वन कार्यालय र स्थानीय तहबाट गरी जम्मा रु ११००००००	डिभिजन वन कार्यालय तथा लुम्बिनी प्रदेश उद्योग, वन	प्रत्यक्ष अवलोकन

S. P. S.

वातावरणीय प्रभाव	नकरात्मक प्रभाव	न्यूनीकरणको लागि गरिने कार्य	कहाँ (स्थान)	कसरी (संचालन प्रक्रिया)	कहिले गर्ने (समय)	अनुमानित स्रोत	कस्ले गर्ने (जिम्मेवारी)	अनुगमनको तथा मुल्याङ्कन
							तथा वातावरण मन्त्रालय	
२.	बाढी एवं जल उत्पन्न प्रकोप	माथिल्लो क्षेत्रमा (upstream side) मा चेक ड्याम तथा चुरे भावरमा संरक्षण पोखरीहरू निर्माण गर्ने	तोकिएका ७ वटा नदी खोलाको माथिल्लो क्षेत्रमा वस्ती तथा वन क्षेत्रमा असर नपार्ने गरि	नदीखोलाको वहावलाइ नियन्त्रण तथा भएको लोड कम गराउने गरि र वर्षेनी चेक ड्याम स्थल तथा संरक्षण पोखरीहरू सफा गरीनेछ ।	कार्य सञ्चालन शुरु भए पश्चात्	रु ११००००००	डिभिजन वन कार्यालय रुपन्देही तथा प्रदेश उद्योग, वन तथा वातावरण मन्त्रालय	प्रत्यक्ष अवलोकन

S. P. S.

वातावरणीय प्रभाव	नकरात्मक प्रभाव	न्यूनीकरणको लागि गरिने कार्य	कहाँ (स्थान)	कसरी (संचालन प्रक्रिया)	कहिले गर्ने (समय)	अनुमानित स्रोत	कस्ले गर्ने (जिम्मेवारी)	अनुगमनको तथा मुल्याङ्कन
३		नदी खोलाका दुवै किनारामा बृक्षारोपण गरी हरीत वेल्ड बिकास गर्ने	आयोजना क्षेत्रमा	प्रस्तावित ७ वटा नदी खोलका किनाराहरूमा स्नीयहरूसँगको सहकार्यमा	कार्य सञ्चालन शुरुभए पश्चात्	रु ११०००००	डिभिजन वन कार्यालय	प्रत्यक्ष अवलोकन
४		बाढी तथा जलउत्पन्न प्रकोप नियन्त्रण सम्बन्धी तालिम सञ्चालन	आयोजना प्रभावित क्षेत्रका जनताहरूमा	जलउत्पन्न प्रकोप का प्रकृति तथा यसवाट वँच्ने तरीकाहरूका बारेमा प्रयोगात्मक तथा सैद्धान्तिक तालिम	कार्य सञ्चालन शुरुभए पश्चात	रु १०००००	डिभिजन वन कार्यालय रुपन्देही तथा मातहतका सब डिभिजन	जानाकार हरु सँगको अन्तर्क्रिया

S.A.S.

वातावरणीय प्रभाव	नकरात्मक प्रभाव	न्यूनीकरणको लागि गरिने कार्य	कहाँ (स्थान)	कसरी (संचालन प्रक्रिया)	कहिले गर्ने (समय)	अनुमानित स्रोत	कस्ले गर्ने (जिम्मेवारी)	अनुगमनको तथा मुल्याङ्कन
							वन कार्यालय हरु	
५	धुवाँ र धुलोले गर्ने वायु तथा ध्वनि प्रदुषण	मालबाहक सवारी साधनबाट हुने ध्वनी प्रदुषण र सुख्खा याममा त्यस्ता सवारी साधनले उडाउने धुलोले हुने वायु प्रदुषण	रुपन्देही जिल्ला	ढुवानी गर्ने सवारी साधनहरु सकेसम्म नयाँ चलाउने, इन्धनहरुको प्रयोग हुने श्रोत साधनहरुबाट हुन सक्ने चुहावट रोक्न यी साधनहरुको नियमित मर्मत		रु १५०००	डिभिजन वन कार्यालय रुपन्देही	प्रत्यक्ष अवलोकन

S.A.S.

वातावरणीय प्रभाव	नकरात्मक प्रभाव	न्यूनीकरणको लागि गरिने कार्य	कहाँ (स्थान)	कसरी (संचालन प्रक्रिया)	कहिले गर्ने (समय)	अनुमानित स्रोत	कस्ले गर्ने (जिम्मेवारी)	अनुगमनको तथा मुल्याङ्कन
		तथा ध्वनि प्रदुषण नियन्त्रणका कार्यहरू गर्ने		गर्ने ढुवानीका साधन गुड्ने कच्ची सडकमा नियमित पानी छर्कने व्यवस्था मिलाउने तथा ढुवानीका साधनको गति १० कि मि प्रति घण्टामा सिमित गर्ने।				
३.	सङ्कलन तथा उत्खनन्	संकलन गरीएका सामाग्रीहरूको	तोकिएका ७ वटा नदी खोला तथा	कामदारहरूलाई भण्डारण गरीने स्थानको तथा	असोज देखि जेठ सम्म	रु २००००	डिभिजन वन कार्यालय	प्रत्यक्ष अवलोकन

S.A.S.

वातावरणीय प्रभाव	नकरात्मक प्रभाव	न्यूनीकरणको लागि गरिने कार्य	कहाँ (स्थान)	कसरी (संचालन प्रक्रिया)	कहिले गर्ने (समय)	अनुमानित स्रोत	कस्ले गर्ने (जिम्मेवारी)	अनुगमनको तथा मुल्याङ्कन
	सामाग्रीको भण्डारणको प्रभाव	उचित व्यवस्थापन गरीनेछ । संकलन तथा उत्खनन् गरीएका सामग्रीहरुको तोकिएको घाटगद्दी स्थल मा मात्र राख्ने वा भण्डारण गर्ने तथा तत्कालै	खहरेहरुका सुरक्षित स्थानमा	भण्डारण प्रक्रीयाको वारेमा जानाकारी गराउने र टेण्डर प्रकृया वाट बिक्री गर्ने			रुपन्देही तथा मातहतका सब डिभिजन वन कार्यालय हरु	

S.A.S.

वातावरणीय प्रभाव	नकरात्मक प्रभाव	न्यूनीकरणको लागि गरिने कार्य	कहाँ (स्थान)	कसरी (संचालन प्रक्रिया)	कहिले गर्ने (समय)	अनुमानित स्रोत	कस्ले गर्ने (जिम्मेवारी)	अनुगमनको तथा मुल्याङ्कन
		विक्री/वितरण गरिनेछ						
	जथाभावि दिशा पिसाव तथा अन्य फोहोर मैला	कामदारहरु लाइ सचेतना प्रदान गर्ने तथा अस्थाइ चर्पीको ब्यवस्था गर्ने	आयोजना क्षेत्रमा	स्थानीय जनताको सहकार्यमा आयोजना क्षेत्रमा सौचालयको व्यवस्था गर्ने तथा कामदारहरुको लागि फोहोर व्यवस्थापन सम्बन्धी सचेतना प्रदान गर्ने	आयोजना सञ्चालन भैरहेको समयमा	रु ५०००	डिभिजन वन कार्यालय रुपन्देही तथा मातहतका सब डिभिना वन कार्यालय हरू	प्रत्यक्ष अवलोकन

S.A.S.

वातावरणीय प्रभाव	नकरात्मक प्रभाव	न्यूनीकरणको लागि गरिने कार्य	कहाँ (स्थान)	कसरी (संचालन प्रक्रिया)	कहिले गर्ने (समय)	अनुमानित स्रोत	कस्ले गर्ने (जिम्मेवारी)	अनुगमनको तथा मुल्याङ्कन
	सडक सञ्जालमा पर्ने प्रभाव	कम से कम कच्ची वाटोको प्रयोग गर्ने र पालिकाहरु सँग समन्वयगारि मर्मतका कार्यहरु समेत गरिनेछ ।	तोकिएका ७ वटा नदी खोला तथा खहरेहरुमा जाने आउने बाटोहरुमा	स्थानीय तह सँगको समन्वय गरेर नियमित रुपमा मर्मत कार्य गरीनेछ ।	प्रस्तावना कार्यान्वयन भइरहेको समयमा	रु ५००००	डिभिजन वन कार्यालय	प्रत्यक्ष अवलोकन
	जल प्रदुषण	कामदार तथा स्थानीयलाई जलचरको महत्वको	प्रस्तावनाको प्रभावित क्षेत्रका वासिन्दा	स्थानीय जनता तथा स्थानीय तह सँगको सहकार्यमा	प्रस्तावना कार्यान्वयन भएको समयमा	रु ५००००	डिभिजन वन कार्यालय रुपन्देही	स्थानीय सँगको अन्तर्क्रिया

S.A.S.

वातावरणीय प्रभाव	नकरात्मक प्रभाव	न्यूनीकरणको लागि गरिने कार्य	कहाँ (स्थान)	कसरी (संचालन प्रक्रिया)	कहिले गर्ने (समय)	अनुमानित स्रोत	कस्ले गर्ने (जिम्मेवारी)	अनुगमनको तथा मुल्याङ्कन
		वारेमा सचेतना प्रदान गर्ने	तथा कामदारहरू लाई				तथा मातहतका सब डिभिजन वन कार्यालय हरु	
	जल प्रदुषण	नदी जन्य पदार्थ संकलन तथा नदी खोला किनार व्यवस्थापन कार्य गर्दा सुख्खा तथा	प्रस्तावित ७ वटा खोला तथा नदीहरूमा	पानी नभएको स्थानमा भण्डारण तथा पानीलाई अन्यत्र तर्काएर गेग्रानहरू व्यवस्थापन गरिनेछ । नदी	कार्य सञ्चालनको समयमा	-	डिभिजन वन कार्यालय रुपन्देही तथा मातहतका सब	प्रत्यक्ष अवलोकन

S.A.S.

वातावरणीय प्रभाव	नकरात्मक प्रभाव	न्यूनीकरणको लागि गरिने कार्य	कहाँ (स्थान)	कसरी (संचालन प्रक्रिया)	कहिले गर्ने (समय)	अनुमानित स्रोत	कस्ले गर्ने (जिम्मेवारी)	अनुगमनको तथा मुल्याङ्कन
		पानी तर्काएर गर्ने		किनारमा तटवन्ध लगाउँदा पानी दुषित हुने गरी कार्य सञ्चालन गरीनेछ । रासायनिक पदार्थ तथा ईन्धनलाई उचित तरीकाले व्यवस्थापन गरिनेछ ।			डिभिजन वन कार्यालय हरू	
	नदी तथा खोलाको सतहमा	भिरालो पना नबढ्ने गरी उत्खनन् गर्ने नियमित	प्रस्तावना कार्यान्वयन हुने स्थानहरुमा	नियमित अनुगमन तथा कामदारहरुलाई उचित समयमा	प्रस्तावना कार्यान्वयन को समयमा	-	डिभिजन वन कार्यालय रुपन्देही	प्रत्यक्ष अवलोकन

S.A.S.

वातावरणीय प्रभाव	नकरात्मक प्रभाव	न्यूनीकरणको लागि गरिने कार्य	कहाँ (स्थान)	कसरी (संचालन प्रक्रिया)	कहिले गर्ने (समय)	अनुमानित स्रोत	कस्ले गर्ने (जिम्मेवारी)	अनुगमनको तथा मुल्याङ्कन
	भिरालोपना बढ्ने	अनुगमन गर्ने तथा आवश्यकता अनुसार किनारामा तटबन्ध र ड्याम निर्माण गर्ने		उचित ज्ञान प्रदान गरेर	असोज देखी जेठ सम्म		तथा मातहतका सब डिभिजन वन कार्यालय हरु	
जैविक वातावरण	माछा एवं अन्य जलचरमा पर्ने प्रभाव	नदी खोला सुख्खा रहेको समयमा व्यवस्थापन कार्य गर्ने ।	प्रस्तावना कार्यान्वयन गर्ने ७ वटा नदी खोला तथा खहरेहरुमा	नदी तथा खोलाको प्राकृतिक बहाव क्षेत्रमा थुप्रीएका गेग्रान निस्कासन तथा नदी खोला	कार्य सञ्चालन भैरहेको समयमा असोज देखि जेठ सम्म	रु ५००००	डिभिजन वन कार्यालय रुपन्देही तथा मातहतका	प्रत्यक्ष अवलोकन

S. P. S.

वातावरणीय प्रभाव	नकरात्मक प्रभाव	न्यूनीकरणको लागि गरिने कार्य	कहाँ (स्थान)	कसरी (संचालन प्रक्रिया)	कहिले गर्ने (समय)	अनुमानित स्रोत	कस्ले गर्ने (जिम्मेवारी)	अनुगमनको तथा मुल्याङ्कन
		जनचेतना प्रदान गर्ने		ब्यवस्थापन गर्दा जलचरहरुमा असर नपर्ने गरी सुख्खा समयमा गरिनेछ । पानीवागिरहेको स्थानलाइ सके सम्म उत्खनन् गरीनेछैन । स्थानीय तथा कामदारहरुलाई जलचरहरुको महत्व तथा संरक्षणको बारेमा जनचेतना			सब डिभिजन वन कार्यालय हरू	

सुभा

वातावरणीय प्रभाव	नकरात्मक प्रभाव	न्यूनीकरणको लागि गरिने कार्य	कहाँ (स्थान)	कसरी (संचालन प्रक्रिया)	कहिले गर्ने (समय)	अनुमानित स्रोत	कस्ले गर्ने (जिम्मेवारी)	अनुगमनको तथा मुल्याङ्कन
				कार्यक्रम सञ्चालन गरीनेछ				
२.	वन जंगलमा पर्ने प्रभाव	ढुवानी कार्यमा वन क्षेत्रको प्रयोग नगर्ने । वन संरक्षण तथा व्यवस्थापन सम्बन्धी जनचेतना कार्यक्रम, वन, वाटो तथा नदी खोला वरीपरी	प्रस्तावना को प्रभाव क्षेत्रमा	विशेष सतर्कताका साथ कम भन्दा कम वन क्षेत्रको प्रयोग गरी वन जंगलमा असर नपरोस भनि विशेष सतर्कता अपनाइ कार्य सञ्चालन गरीनेछ । स्थानीय सँगको सहकार्यमा बायोइनजिनियरीङ्ग	कार्य सञ्चालन भएको समयमा		डिभिजन वन कार्यालय रुपन्देही तथा मातहतका सब डिभिजन वन कार्यालय हरू	प्रत्यक्ष अवलोकन

S.A.S.

वातावरणीय प्रभाव	नकरात्मक प्रभाव	न्यूनीकरणको लागि गरिने कार्य	कहाँ (स्थान)	कसरी (संचालन प्रक्रिया)	कहिले गर्ने (समय)	अनुमानित स्रोत	कस्ले गर्ने (जिम्मेवारी)	अनुगमनको तथा मुल्याङ्कन
		बृक्षारोपण कार्य तथा वायोईन्जीनियरी कार्य सञ्चालन गरीनेछ		तथा बृक्षारोपण कार्य गरीनेछ ।				
३.	वन्यजन्तुको गैरकानुनी शिकार	कामदारहरुलाई संरक्षण सम्बन्धी सचेतना प्रदान गर्ने	प्रस्तावनाको प्रभावित क्षेत्रहरुमा	कामदारहरुलाई संरक्षण सम्बन्धी जनचेतनामुलक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।	सवै समयमा	रु ५०००	डिभिजन वन कार्यालय रुपन्देही तथा मातहतका कार्यालयहरु	स्थानीय सँगको अन्तर्क्रिया

S.A.S.

वातावरणीय प्रभाव	नकरात्मक प्रभाव	न्यूनीकरणको लागि गरिने कार्य	कहाँ (स्थान)	कसरी (संचालन प्रक्रिया)	कहिले गर्ने (समय)	अनुमानित स्रोत	कस्ले गर्ने (जिम्मेवारी)	अनुगमनको तथा मुल्याङ्कन
ग. सामाजिक आर्थिक तथा साँस्कृतिक								
१	धर्म, संस्कृति र परम्परामा प्रभाव	सम्झौतामा धर्म संस्कृतिमा खलल् पुर्न्याउन नपाइने भन्ने वुँदा राखी कम्पनी तथा कामदारहरु	प्रसताव कार्यान्वयन स्थलमा	स्थानीय तह साँगको सहकार्य तथा कामदार परिचालन गर्ने कम्पनीलाई जिम्मेवार बनाएर	कार्य सञ्चालन गर्ने समयमा		डिभिजन वन कार्यालय रुपन्देही	स्थानीय साँगको सोधपूछ

S. P. J.

वातावरणीय प्रभाव	नकरात्मक प्रभाव	न्यूनीकरणको लागि गरिने कार्य	कहाँ (स्थान)	कसरी (संचालन प्रक्रिया)	कहिले गर्ने (समय)	अनुमानित स्रोत	कस्ले गर्ने (जिम्मेवारी)	अनुगमनको तथा मुल्याङ्कन
		सँग सम्झौता गर्ने						
	सामाजिक शान्ति सुरक्षामा खलल् तथा अपराधमा बृद्धि	स्थानीय कानुन तथा नियमहरूको जानाकारी गराउने	आयोजना स्थलमा	कानूनद्वारा निषेध गरिएका कुनै पनि गतिविधि गर्न नदिने ।	काम चलिरहेको अवस्थामा		डिभिजन वन कार्यालय रुपन्देही तथा मातहतका कार्यालय हरू	प्रत्यक्ष अवलोकन
७	कामदारको स्वास्थ्य, पेशागत	कामदारहरूको सुरक्षा सामाग्री खरिद तथा	आयोजना स्थल	कामदारहरूलाई स्वास्थ्य तथा सुरक्षाका आधारभूत तालिम,	काम चलिरहेको अवस्थामा	रु ५०००	डिभिजन वन कार्यालय रुपन्देही	प्रत्यक्ष अवलोकन

S.A.S.

वातावरणीय प्रभाव	नकरात्मक प्रभाव	न्यूनीकरणको लागि गरिने कार्य	कहाँ (स्थान)	कसरी (संचालन प्रक्रिया)	कहिले गर्ने (समय)	अनुमानित स्रोत	कस्ले गर्ने (जिम्मेवारी)	अनुगमनको तथा मुल्याङ्कन
	स्वास्थ्य तथा सुरक्षा	सचेतना तालिम		सुरक्षा सामाग्रीहरु जस्तै मास्क, बुट, पञ्जा, हेलमेट र औषधी उपचारको लागि प्राथमिक उपचारका सामाग्रीहरु उपलब्ध गराउने र ढुवानी साधनलाई बिस्तारै चलाउन निर्देशन दिने ।			तथा मातहतका सब डिभिजन वन कार्यलय हरु	

S.A.S.

वातावरणीय प्रभाव	नकरात्मक प्रभाव	न्यूनीकरणको लागि गरिने कार्य	कहाँ (स्थान)	कसरी (संचालन प्रक्रिया)	कहिले गर्ने (समय)	अनुमानित स्रोत	कस्ले गर्ने (जिम्मेवारी)	अनुगमनको तथा मुल्याङ्कन
३.	कामदारहरूको सुरक्षा	पेशागत स्वास्थ्य र सुरक्षाका आधारभूत तालिम	प्रस्ताव कार्यान्वयन हुने स्थानमा	कामदारहरूलाई स्वास्थ्य तथा सुरक्षाका आधारभूत तालिम, सुरक्षा सामाग्रीहरू जस्तै मास्क, बुट, पञ्जा, हेलमेट र औषधी उपचारको लागि प्राथमिक उपचारका सामाग्रीहरू उपलब्ध गराउने र ढुवानी साधनलाई विस्तारै	कार्य सञ्चालनको समयमा	रु २००००	डिभिजन वन कार्यालय रुपन्देही तथा मातहतका सब डिभिजन वन कार्यालयहरू	कामदारहरूसँगको अन्तर्क्रिया

Subj.

वातावरणीय प्रभाव	नकरात्मक प्रभाव	न्यूनीकरणको लागि गरिने कार्य	कहाँ (स्थान)	कसरी (संचालन प्रक्रिया)	कहिले गर्ने (समय)	अनुमानित स्रोत	कस्ले गर्ने (जिम्मेवारी)	अनुगमनको तथा मुल्याङ्कन
				चलाउन निर्देशन दिने ।				
	वालमजदुर बढ्ने	कामदार परिचालन गर्ने कम्पनीलाइ वाल मजदुर राख निषेध गर्ने	प्रस्ताव कार्यान्वयन स्थलमा	सम्झौतामा वालमजदुर समावेश गर्न नपाइने भनि बूँदा राखे र नियमित अनसगमन गर्ने	कार्यसञ्चालन को समयमा	-	सम्बन्धित ठेकेदार कम्पनी र डिभिजन वन कार्यालय रुपन्देही मातहतका कार्यालय हरू	प्रत्यक्ष अवलोकन तथा कामदारहरु सँगको सोधपुछ

Subj

वातावरणीय प्रभाव	नकरात्मक प्रभाव	न्यूनीकरणको लागि गरिने कार्य	कहाँ (स्थान)	कसरी (संचालन प्रक्रिया)	कहिले गर्ने (समय)	अनुमानित स्रोत	कस्ले गर्ने (जिम्मेवारी)	अनुगमनको तथा मुल्याङ्कन
	कामदार विच झै झगडा	कामदार विच आपसी समझदारी बनाइ राख्ने	प्रस्ताव कार्यान्वयन स्थलमा	कानूनको पालना गर्न लगाएर	कार्य सञ्चालनको समयमा	-	सम्बन्धित ठेकेदार कम्पनी र डिभिजन वन कार्यालय रुपन्देही मातहतका कार्यालयहरू	कामदारसँ गको सोधपूछ
	सामाजिक अपराधमा वृद्धि	कानूनद्वारा निषेध गरिएका गतिविधि गर्न	प्रस्ताव कार्यान्वयन स्थलमा	कामदारहरूलाई गर्नहुने र गर्न नहुने कार्यहरूको सुची नै तयार	कार्य सञ्चालनको समयमा	-	डिभिजन वन कार्यालय रुपन्देही	कामदारसँ गको सोधपूछ

S. P. S.

वातावरणीय प्रभाव	नकरात्मक प्रभाव	न्यूनीकरणको लागि गरिने कार्य	कहाँ (स्थान)	कसरी (संचालन प्रक्रिया)	कहिले गर्ने (समय)	अनुमानित स्रोत	कस्ले गर्ने (जिम्मेवारी)	अनुगमनको तथा मुल्याङ्कन
		नदिने । सम्भव भए सम्म स्थानीय कामदारहरुलाइ प्रयोग गर्ने		गरि समय समयमा प्रशिक्षण दिने ।			तथा मातहतका कार्यालय हरु	
	कामदार माथि शोषण	दक्ष तथा अदक्ष कामदारहरुलाइ स्थानीय सरकारी दररेट अनुसार नै पारीश्रमिक प्रदान गर्ने । आराम गर्ने	प्रस्ताव कार्यान्वयन स्थलमा	कामदार परिचालन गर्ने कम्पनीलाइ सम्झौता गर्दा नै यस्ता बूँदामा सम्झौता गर्ने र नियमित अनुगमन गर्ने	कार्य सञ्चालनको समयमा	-	सम्बन्धित ठेकेदार कम्पनी र डिभिजन वन कार्यालय रुपन्देही मातहतका	कामदारहरु सँगको अन्तर्क्रिया

सुभा

वातावरणीय प्रभाव	नकरात्मक प्रभाव	न्यूनीकरणको लागि गरिने कार्य	कहाँ (स्थान)	कसरी (संचालन प्रक्रिया)	कहिले गर्ने (समय)	अनुमानित स्रोत	कस्ले गर्ने (जिम्मेवारी)	अनुगमनको तथा मुल्याङ्कन
		समय प्रदान गर्ने					कार्यालय हरू	
	पालिकाहरू तथा वन कार्यालय विचको स्वामित्वको विवाद	स्थानीय तह र डिभिजन वन कार्यालय वीचको समन्वय र विश्वासको वातावरण विकास गर्ने	प्रस्ताव कार्यान्वयन हुने स्थानीय तह मा	स्थानीय तह हरूसँग समन्वय तथा नियमानुसार आ आफ्नो स्वामित्वको क्षेत्रमा नदी जन्य पदार्थ संकलन तथा व्यवस्थापन गर्ने ।	कार्य सञ्चालन हुनु पूर्व	रु ५५०००	डिभिजन वन कार्यालय रुपन्देही, प्रदेश उद्योग वन तथा वातावरण मन्त्रालय	स्थानीय तह सँगको सोधपूछ ।

नकरात्मक प्रभावहरु न्यूनिकरणका लागि जम्मा रु २,३४,७५,००० र अक्षरमा दुई करोड चौतिस लाख पचहत्तर हजार मात्र अनुमान गरीएको छ ।

परिच्छेद: आठ

वातावरणीय प्रस्ताव कार्यान्वयन अनुगमन

लुम्बिनी प्रदेश वातावरण संरक्षण नियमावली २०७७ मा उल्लेख भए अनुसार वातावरण संरक्षणका उपायहरू कार्यान्वयन गर्न वातावरण व्यवस्थापन योजना तयार गरिएको हो । यस वातावरण व्यवस्थापन योजनाले प्रस्तावकलाई प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्नका लागि सहजता प्रदान गर्दछ । तसर्थ वातावरणीय व्यवस्थापन योजनाका उद्देश्यहरू निम्न अनुसार तय गरिएको छः

- प्रस्तावना कार्यान्वयनका विभिन्न कार्यहरूलाई मार्गनिर्देशन गर्ने ।
- वातावरण अनुगमनको लागि सम्बन्धित आवश्यक निकायहरूको पहिचान गर्ने ।
- प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्दा पर्न जाने नकारात्मक प्रभावहरू न्यूनीकरण तथा सकारात्मक प्रभावहरूको अभिवृद्धि गर्न IEE प्रतिवेदनमा सुझाइएका क्रियाकलापहरूको सफलता पूर्वक कार्यान्वयन गर्ने ।
- अनुगमन तथा परिक्षण (Monitoring and Auditing) कार्य सम्बन्धी रूपरेखा तयार गर्ने ।

प्रस्ताव कार्यान्वयनबाट हुन सक्ने वातावरणीय प्रभावहरूको आँकलन अनुसार वातावरण संरक्षणका उपायहरूको चेक जाँच तथा आयोजनाको प्रत्यक्ष अनुगमन मूल्याङ्कन आदि कार्यहरू वातावरणीय व्यवस्थापन योजनामा समेटिएको छ । यस योजनामा आयोजनाको विभिन्न चरणमा अपनाइने विधि र आयोजनाको जिम्मेवार निकायहरू सम्बन्धी विवरण समेत उल्लेख गरिएको छ । यस प्रस्तावना कार्यान्वयन सँग सम्बन्धित निकायहरूलाई अनुगमन गरी समयमै उचित निर्णय लिन यस वातावरणीय प्रस्ताव कार्यान्वयन योजनाले सहयोग पुऱ्याउने छ ।

८.१ अनुगमन प्रगति अभिलेखीकरण

प्रत्येक क्रियाकलापको नियमित अनुगमन पश्चात त्यसबाट प्राप्त सूचनाहरूको अभिलेखीकरण हुन जरुरी र उत्तिकै महत्वपूर्ण हुन्छ । अनुगमनबाट प्राप्त सूचनाहरूले डिभिजन वन कार्यालय र सब डिभिजन वन कार्यालय एवं संबन्धित निकायहरूलाई योजना तर्जुमा गर्न सघाउँदछन् । अनुगमन प्रतिवेदनमा उल्लेखित सुधार गर्नु पर्ने पक्षहरूले नयाँ र प्रभावकारी योजना तर्जुमा गर्न सूचना प्रवाह गर्दछन् । सामान्यतया प्रस्तावनाका क्रियाकलापहरूको मूल्याङ्कन गर्नको लागि आधाररेखा अनुगमन, पालना अनुगमन र प्रभाव अनुगमन महत्वपूर्ण मानिन्छन् ।

S.A.P.

८.१.१ आधार रेखा अनुगमन (Baseline Monitoring)

आधार—रेखा अनुगमन प्रस्ताव कार्यान्वयन भन्दा अगाडि गरिने अनुगमन विधि हो । प्रस्ताव कार्यान्वयन हुने क्षेत्रको विद्यमान भौतिक, सामाजिक—आर्थिक तथा सांस्कृतिक, जैविक आदि सुचनाहरूको अभिलेखीकरण गर्नु पर्दछ । यस किसिमको अनुगमनको विधिले आयोजनाको कार्यान्वयन पछि देखा पर्ने परिवर्तनहरू तुलना गर्न मद्दत पुग्दछ ।

८.१.२ पालना अनुगमन (Compliance Monitoring)

पालना अनुगमनमा आयोजना कार्यान्वयन हुनु अगाडि प्रतिवेदनमा सुझाइएका प्रभाव न्युनीकरणका उपायहरूको लिखित प्रतिबद्धता समावेश छ कि छैन हेरीनु पर्दछ । त्यसैगरी प्रतिवेदनमा सुझाइएका कार्यविधिहरू, वातावरण मैत्री उपायहरू, सङ्कलन/उत्खनन् कार्य र त्यसका मापदण्डहरू, तोकिएको स्थानबाट सामग्री सङ्कलन गर्ने प्रतिबद्धता प्रष्ट छ कि छैन र प्रस्ताव कार्यान्वयन हुंदा प्रतिबद्धतामा उल्लेखित बुंदाहरूको अनुसरण भएको छ कि छैन स्थलगत रूपमा अवलोकन गर्न यस प्रकारको अनुगमनले मद्दत गर्दछ ।

८.१.३ प्रभाव अनुगमन (Impact Monitoring)

प्रस्ताव कार्यान्वयन पश्चात त्यसबाट उत्पन्न वास्तविक प्रभावहरूको अध्ययन गर्नु नै वास्तवमा प्रभाव अनुगमन हो । प्रभाव अनुगमनले आयोजना कार्यान्वयन पछि के कस्तो प्रभाव पर्छो, प्रभाव सकारात्मक छ की नकारात्मक जाँचन सहयोग पुग्दछ । यदी नकारात्मक प्रभाव देखियो भने कसरी त्यसलाई न्युनीकरण गर्न सकिन्छ र अझ प्रभावकारी कसरी बनाउन सकिन्छ भन्ने कुरालाई निर्देशन गर्दछ ।

८.२ अनुगमन तथा वातावरणीय ब्यवस्थापन योजना र समय तालिका

प्रस्ताव कार्यान्वयन पछि यसका प्रतिकुल प्रभाव न्युनीकरण गर्न र अनुकूल प्रभावलाई बढावा दिनका लागि स्थान अनुसार क्रियाकलापहरू छनौट गरीएको छ । प्रस्ताव कार्यान्वयनबाट हुनसक्ने भौतिक, सामाजिक, आर्थिक तथा सांस्कृतिक वातावरणीय प्रभावका सूचकहरू निर्धारण गरी सोहि सूचकहरूका आधारमा मासिक, चौमासिक र वार्षिक रूपमा अनुगमनको प्रस्ताव समेत गरिएको छ । अनुगमन कार्यक्रमको कार्यान्वयन सम्बन्धी विवरण तल तालिका नम्बर २८ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका २७ अनुगमन तालिका

अनुगमन को प्रकार	अनुगमनको सूचक	अनुगमनको विधि	अनुगमनको स्थान	अनुगमनको समय आवृत्ति	अनुमानित रकम	अनुगमन गर्ने निकाय
१. प्रारम्भिक अनुगमन	नदी जन्य पदार्थ संकलन तथा व्यवस्थापन	स्थलगत निरिक्षण	घमाहा, बौराहा, घोडाहा, भलुही खोला, आपगौरा खोला, सराङ्ग, कञ्चन र त्रिशुली गरी मुख्यतया ७ वटा खोला तथा केही खहरेहरू	आयोजना शुरू हुनु भन्दा पहिला	रु ५०००	लुम्बिनी प्रदेश उद्योग, वन तथा वातावरण मन्त्रालय
	नदीजन्य पदार्थ संकलन तथा व्यवस्थापन स्थल वरिपरिको जनताको वसोवासको अवस्था	स्थलगत निरिक्षण तथा छलफल	प्रस्तावनाको प्रभाव स्थलहरूमा	वार्षिक	रु १००००	लुम्बिनी प्रदेश उद्योग, वन तथा वातावरण मन्त्रालय

S. P. S.

	लुम्बिनी प्रदेश तथा स्थानीयतहहरुको नियम तथा कानुनको पालना	स्थलगत अनुगमन	नदी जन्य पदार्थ संकलन तथा व्यवस्थापन स्थल	प्रत्येक ६ महिनामा	रु ५००००	लुम्बिनी प्रदेश उद्योग, वन तथा वातावरण मन्त्रालय र स्थानीयतहहरु
२. प्रभाव अनुगमन	खोला तथा खहरेहरुको अवस्था तथा खोलाको भिरालो पना वा ग्रेडियन्टको अवस्था	स्थलगत निरिक्षण	तोकिएका खोला तथा खहरेहरुमा	प्रत्येक ३ महिनामा	रु १५०००	लुम्बिनी प्रदेश उद्योग, वन तथा वातावरण मन्त्रालय
	भौतिक संरचनाको अवस्था	स्थानीय संगको छलफल तथा स्थलगत निरिक्षण	तोकिएका खोला तथा खहरेहरुमा	वर्षमा २ पटक	रु १००००	लुम्बिनी प्रदेश उद्योग, वन तथा वातावरण मन्त्रालय
	वायु धुलो ध्वनि वाट भएको प्रदुषण	स्थलगत निरिक्षण तथा स्थानीयसंगको छलफल	तोकिएका खोला तथा खहरेहरुमा	वर्षमा २ पटक	रु १००००	लुम्बिनी प्रदेश उद्योग, वन तथा वातावरण मन्त्रालय

S. P. J.

	वन तथा वन्य जन्तुको अवस्था	स्थलगत निक्षण तथा स्थानीय संगको छलफल	तोकिएका खोला तथा खहरेहरुमा	आवश्यकता अनुसार	रु १००००	लुम्बिनी प्रदेश उद्योग, वन तथा वातावरण मन्त्रालय
	स्थानीयको रोजगारको अवस्था	स्थानीय संगको छलफल	प्रस्ताव कार्यान्वयनको प्रभाव क्षेत्रमा	प्रत्येक ६ महिनामा	रु १००००	डिभिजन वन कार्यालय रुपन्देही तथा मातहतका कार्यालय
	सामाजिक सद्भावको अवस्था	स्थानीय संगको छलफल	प्रस्ताव कार्यान्वयनको प्रभाव क्षेत्रमा	प्रत्येक १ महिनामा	रु ५०००	डिभिजन वन कार्यालय रुपन्देही तथा मातहतका कार्यालय
३. नियम पालन अनुगमन	प्रारम्भिक वातावरणीय प्रतिवेदनमा उल्लेखित प्रभाव न्यूनीकरणका उपायहरुको कार्यान्वयन को अवस्था	प्रतिवेदन अध्ययन स्थलगत अनुगमन तथा स्थानीय हरूसंगको छलफल	प्रस्ताव कार्यान्वयनको प्रभाव क्षेत्रमा	कार्यान्वयन शुरु गर्दा र प्रत्येक ६ महिनामा	रु ५००००	लुम्बिनी प्रदेश उद्योग, वन, वातावरण मन्त्रालय र डिभिजन वन कार्यालय रुपन्देही

S.A.S.

नदी जन्य पदार्थ संकलन तथा व्यवस्थापन गरेको स्थान	तोकिएको स्थान मापदण्ड अनुसार भए नभएको बारे सोध पुछ तथा स्थलगत अनुगमन	प्रस्ताव कार्यान्वयनको प्रभाव क्षेत्रमा	प्रत्येक ६ महिनामा	रु ५०००	लुम्बिनी प्रदेश उद्योग, वन, वातावरण मन्त्रालय र डिभिजन वन कार्यालय रुपन्देही
उत्पादित नदी जन्य पदार्थको नियमानुसार संकलन तथा व्यवस्थापन गरे नगरेको	स्थलगत अनुगमन र स्थानीय सँगको छलफल	तोकिएका ७ वटा खोला तथा खहरेहरुमा	प्रत्येक महिनामा	रु १००००	डिभिजन वन कार्यालय रुपन्देही तथा तथा मातहतका कार्यालय र लुम्बिनी प्रदेश उद्योग वन तथा वातावरण मन्त्रालय
कामदारहरुलाई प्रदान गरीएको स्वास्थ्य तथा सुरक्षाको अवस्था	सोधपुछ	तोकिएका ७ वटा खोला तथा खहरेहरुमा	प्रत्येक ६ महिनामा	रु १००००	डिभिजन वन कार्यालय रुपन्देही तथा तथा मातहतका कार्यालय र लुम्बिनी प्रदेश उद्योग वन

S.A.S.

						तथा वातावरण मन्त्रालय
	कामदारहरुको इन्स्योरेन्स	कामदारहरुसँगको सोधपूछ	तोकिएका ७ वटा खोला तथा खहरेहरुमा	प्रत्यक ६ महिनामा	रु १००००००	डिभिजन वन कार्यालय रुपन्देही तथा तथा मातहतका कार्यालय र लुम्बिनी प्रदेश उद्योग वन तथा वातावरण मन्त्रालय
	मजदुरहरुको उमेर तथा बालमजदुरको प्रयोग	कामदारहरु सँगको सोधपूछ तथा स्थलगत अनुगमन	तोकिएका ७ वटा खोला तथा खहरेहरुमा	प्रत्येक ६ महिनामा	रु १००००	डिभिजन वन कार्यालय रुपन्देही तथा तथा मातहतका कार्यालय र लुम्बिनी प्रदेश उद्योग वन तथा वातावरण मन्त्रालय

S. P. S.

तोकिएको स्थान तथा मापदण्डमा खोला तथा खहरे व्यवस्थापन कार्य भए नभएको	स्थलगत अनुगमन	प्रस्तावित ७ वटा खोला तथा खहरेहरूमा	प्रत्यक ६ महिनामा	रु १००००	डिभिजन वन कार्यालय र लुम्बिनी प्रदेश उद्योग वन तथा वातावरण मन्त्रालय
स्थानीय तथा प्रादेशिक नियम तथा कानूनको पालाना	स्थलगत अनुमनन तथा सोधपुछ	प्रस्तावित ७ वटा खोला तथा खहरेहरूमा	प्रत्यक ६ महिनामा	रु १०००	लुम्बिनी प्रदेश उद्योग वन तथा वातावरण मन्त्रालय तथा स्थानीय तहहरू

प्रारम्भिक वातावरणीय परिक्षण (IEE) को उद्देश्य एवं मर्म अनुसार रुपन्देही जिल्लामा रहेका ११ वटा नदी खोला तथा खहरेहरूको प्राकृतिक बहाव क्षेत्रमा थुप्रिएका गेग्रानको संकलन तथा व्यवस्थापन गर्ने प्रयोजनको लागि यो प्रारम्भिक वातावरणीय परिक्षण प्रतिवेदन तयार गरीएको हो। समग्र रुपमा वातावरणीय अवस्थाको बस्तुगत अध्ययन एवं विश्लेषण पश्चात उल्लेखित नदी खोला तथा खहरेहरू मध्य ७ वटा नदी तथा खोलाहरूबाट मात्र निर्माण सामाग्रीको सङ्कलन तथा उत्खनन् गर्न सकिने निष्कर्षमा पुगिएको छ । यस संबन्धमा प्रस्तावित क्षेत्रहरूको विस्तृत जानकारी संकलन, उपलब्ध तथ्य—तथ्याङ्कहरूको विश्लेषण, विज्ञहरूद्वारा योजना स्थलको प्रत्यक्ष अवलोकन, स्थानीय समुदायसंगको अन्तर्क्रिया, GPS सर्भे, आयोजना स्थल एवं वरीपरीको वातावरणीय अवस्थाको अध्ययन नै निष्कर्षमा पुगनुका मुख्य आधारहरू हुन् । यसका अलावा वातावरणीय प्रभावहरूको पहिचान र त्यसको तहगत बर्गीकरण, विद्यमान ऐन, नियम, नीति, निर्देशिका एवं मापदण्डहरूको अनुशरण पनि निष्कर्षमा पुगनुका लागी थप बलिया आधारहरू हुन् ।

प्रारम्भिक वातावरणीय परिक्षण प्रतिवेदनमा वातावरणमा पर्ने वा पर्न सक्ने नकारात्मक प्रभावलाई शुन्य सहनसिलताको निती अनुरूप प्रभाव न्यूनीकरणका ब्यवहारीक उपायहरू सुझाईएको छ, स्थान छनौटको साथै निकाल्न सकिने नदीजन्य पदार्थको परीमाण समेत एकिन गरि बजेट सहितको वातावरणीय ब्यबस्थापन योजना र सूचक सहितको अनुगमन योजनाको खाका समेत प्रतिवेदामा समावेस गरिएको छ । प्रतिवेदनमा उल्लेखित सुझावहरूको अनुशरण गरी कार्य सञ्चालन भएमा नदीजन्य पदार्थको वातावरण मैत्री एवं दिगो सदुपयोगमा योगदान पुग्नेमा दुईमत छैन ।

प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्दा वातावरणमा ठुलो क्षति हुने वा प्रतिकूल प्रभावहरू पर्ने स्थिति पनि छैन । यस प्रस्तावनाको कार्यान्वयनको लागि प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण अध्ययन नै पर्याप्त छ । ढुंगा, गिट्टी, बालुवा जस्ता नदीजन्य पदार्थहरू उत्खनन्, सङ्कलन तथा ढुवानी गर्न यस प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण प्रतिवेदनमा सुझाईएका वातावरण ब्यबस्थापनका उपायहरूको पूर्ण रुपमा अनुसरण गरी प्रस्तावित ११ वटा खोलाहरू मध्ये ७ वटा खोलाहरूमा प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्न उपयुक्त देखिन्छ ।

यसरी घमाहा, बौराहा, घोडाहा, आपगौरा, सराङ्ग, कञ्चन र त्रिशुली गरी मुख्य ७ वटा खोलाहरूको प्राकृतिक बहाव क्षेत्रमा थुप्रिएको गेग्रानहरू जमिनको सतह देखि १.५ मीटर सम्म गहिराईबाट

S. P. J.

संकलन तथा ब्यवस्थापन गर्दा १९०२४९.६३ घन मीटर नदीजन्य पदार्थ संकलन गर्न सकिने हुँदा सोही अनुसार सिफारीस गरिएको छ । तर नदी जन्य पदार्थ बर्षेनी जम्मा हुँदै थपिदैजाने हुनाले प्रतेक बर्ष यसरी जम्मा भएको नदीजन्य पदार्थ जमिनको सतह देखि १.५ मीटर गहिराई कायम रहने गरी उत्खनन तथा संकलन गर्न सकिने छ । यसरी नदीको ब्यवस्थापन एवं नदीजन्य पदार्थको संकलन गर्दा साविकमा रहेको खोलाको भिरालोपना तथा ग्रेडियन्ट कायम रहने गरी कार्पेट माईनिङको सिद्धान्त अनुसार नदीजन्य पदार्थको संकलन र उल्लेखित मापदण्डलाई पालना गर्न गराउनको लागि नियामक निकायबाट नियमित अनुगमन अत्यान्त जरुरी हुनेछ ।

यो प्रारम्भिक वातावरणीय परिक्षण प्रतिवेदन लुम्बिनी प्रदेश सरकार उद्योग वन तथा वातावरण मन्त्रालयबाट स्वीकृत भएको मितिबाट तोकिएको स्थान र परिमाणको सिमा भित्र रहेर प्रस्ताव गरीएका वातावरणीय प्रभाव न्यूनीकरणका उपायहरूको अबलम्बन गर्दै कार्यान्वयन गर्नु सम्बन्धित कार्यालयको जिम्मेवारी हुनेछ ।

S.A.P.

परिच्छेद: नौ

अध्ययनको निष्कर्ष

९.१ निष्कर्ष

लुम्बिनी प्रदेश सरकार वातावरण संरक्षण ऐन २०७७ र नियमावलि २०७७ को अनुसूची ७ बमोजिमको ढाँचामा प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षणको कार्यसूचि तयार गरी स्वीकृत समेत भै सकेको र वातावरण संरक्षण नियमावली २०७७ को नियम ३ सँग सम्बन्धित अनुसूची २ (ग) (७) नदीनाला सतहबाट दैनिक १०० घन मीटर देखि ३०० घन मीटर सम्म बालुवा, ग्राभेल, गिर्खा निकाल्ने कार्य गर्ने प्रस्तावको हकमा प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण गर्नु पर्ने कानूनी ब्यवस्था रहेको हुँदा, प्रस्तावक निकाय श्री डिभिजन वन कार्यालय रुपन्देही द्वारा प्रस्ताव गरिएको नदी खोला तथा खहरेहरूको सतहमा रहेको नदीजन्य सामाग्री (ढुङ्गा, गिट्टी, र बालुवा) संकलन र नदी किनाराको संरक्षण तथा नदी कटान रोकथाम गर्ने उद्देश्यले लुम्बिनी प्रदेश सरकार वातावरण संरक्षण नियमावलि, २०७७ अनुसार यो प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण प्रतिवेदन तयार गरिएको हो ।

नदी खोला तथा खहरे ब्यवस्थापन एवं नदीजन्य पदार्थहरूको उत्खनन तथा संकलन हेतु प्रारम्भिक वातावरणीय अध्ययन गर्ने सन्दर्भमा अध्ययन टोलीले भौतिक, जैविक, सामाजिक, आर्थिक र सांस्कृतिक वातावरण सम्बन्धी सूचना संकलन गर्न मिति २०७७/१०/०५ देखि २०७८/१/१० सम्म विभिन्न समयमा स्थलगत सर्भेक्षण गरिएको थियो । स्थलगत रूपमा जानाकारी संकलनको क्रममा अध्ययन टोलीले स्थानीय सरोकारवालाहरू सँग परामर्श र समूह केन्द्रित छलफल तथा अन्तर्क्रिया गरिएको थियो । वातावरण संरक्षण नियमावलि ०७७ को नियम ४ को उपनियम १ बमोजिम प्रस्तावकले वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन तयारीको सिलसिलामा प्रस्तावको कार्यान्वयनबाट प्रभावित हुने क्षेत्रमा प्रस्तावको बारेमा सार्वजनिक सुनुवाईको आयोजना गरी राय सुझाव संकलन गर्नु पर्ने कानूनी ब्यवस्था भए बमोजिम स्थानीय व्यक्तिहरू र सरोकारवालाहरू बाट जानाकारी तथा सुझाव संकलनको लागि प्रभावित क्षेत्र देवदह सव डिभिजन वन कार्यालय शितलनगर र सैनामैना सव डिभिजन वन कार्यालय मुर्गियामा मिति २०७८/३/१८ गते सार्वजनिक सुनुवाईको कार्यक्रम आयोजना गरि जनस्तरबाट सुझावहरू संकलन गरिएको थियो । सार्वजनिक सुनुवाईको क्रममा प्राप्त सुझावहरूलाई यस प्रतिवेदनमा समावेस गरिएकोछ ।

S. P. J.

यसैगरी नियमावलीको नियम ४ को उपनियम ४ बमोजिम प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण प्रतिवेदन तयार गर्दा प्रस्तावकले प्रस्ताव कार्यान्वयन हुने नगरपालिका वा त्यस क्षेत्रको सम्बन्धित सरोकारवाला ब्यक्ति, संस्था तथा निकायलाई सो प्रस्तावको कार्यान्वयनबाट वातावरणमा पर्न सक्ने प्रभावको सम्बन्धमा ७ (सात) दिन भित्र लिखित सुझाव उपलब्ध गराउन "मेचिकाली राष्ट्रिय दैनिक पत्रिकामा मिति २०७८/१/२९ गते ७ (सात) दिने सूचना प्रकाशित भएकोमा कुनै पनि ब्यक्ति तथा निकायबाट लिखित सुझाव प्राप्त हुन नआएकोले प्रतिवेदनमा समावेश गर्न सकिएन।

यस प्रस्तावको कार्यान्वयन गर्दा प्राप्त हुन सक्ने रोजगारीलाई संख्यात्मक रूपमा प्रक्षेपण गरीएको छ। जसअनुसार दैनिक रूपमा जम्मा ६६ जना श्रमिकहरूलाई रोजगारीको अवसर प्राप्त हुने अनुमान गरीएको छ। प्रस्तावित आयोजनाको कार्यान्वयनबाट आयोजनामा कार्यरत श्रमिकहरूलाई पर्याप्त स्वास्थ्य सुरक्षाका साथै मास्क, हेलमेट, जुता, पञ्जा प्रदान गर्न आवश्यक छ। हुनसक्ने सम्भाव्य दुर्घटना कम गर्न सवारी साधनको गतिमा सिमित गर्ने सुरक्षा संकेतहरू, डेलिनेटरहरूको प्रबन्ध हुन जरुरी छ। प्रस्तावित आयोजना क्षेत्रको भौतिक वातावरणमा नकारात्मक प्रभावहरू पर्न नदिन श्रमिक शिविर र नदीजन्य पदार्थ ओसारपसारमा विशेष ध्यान दिन जरुरी छ भने रोजगारीको लागि स्थानीय जनतालाई पहिलो प्राथमिकता दिन आवश्यक छ।

प्रस्तावलाई वातावरण मैत्री रूपमा कार्यान्वयनमा लैजादा सकारात्मक प्रभावहरूलाई अभिवृद्धि गर्ने र नकारात्मक प्रभावहरूलाई नियन्त्रण वा न्यूनीकरण गर्ने उपायहरू प्रतिवेदनमा सुझाईएको छ। भूक्षय ग्रसित क्षेत्रहरू, नदी कटानको सम्भावना रहेको क्षेत्र र पानीको प्राकृतिक निकासको लागि प्रयास स्थान भएका र जमिनको सतह देखि १.५ मीटर भन्दा बढी गहिराई भएका खोलाहरूबाट नदीजन्य पदार्थ उत्खनन् एवं संकलन गर्न सिफारिस गरिएको छैन।

वातावरणीय अध्ययन गरिएका कुल ११ वटा खोलाहरू मध्य जमीनको सतह देखि औषत १.५ मीटर भन्दा बढी गहिराई भएका र पानीको प्रकृतिक निकास भएका ईन्गुरिया, जबई, भलुई र खोरमोर खोलामा नदीजन्य पदार्थको उत्खनन तथा संकलन सिफारिस गरिएको छैन भने औषत हिसावले १.५ मी भन्दा कम गहिराई भएका तथा नदीको सतहमा नदीजन्य पदार्थ थुप्रिएर पानीको प्रकृतिक निकासलाई रोक्ने छेक्ने वा अबरोध पुर्याउने संभावना भएका घमाहा, बौराहा, घोडाहा, आपगौरा, सराङ्ग, कञ्चन र त्रिशुली गरी ७ वटा खोलाहरूबाट मात्र वातावरण मैत्री ढङ्गले उल्लेखित मापदण्डहरूको अनुशरण गरी तोकिएको परिमाणमा नदीजन्य पदार्थहरू संकलन गर्न आवश्यक देखिएकोले सोही अनुसार परिमाण सिफारिस गरिएको छ। यसरी माथि उल्लेखित ७ वटा खोलाहरूबाट प्रति वर्ष जम्मा १९०२४९.६३ घन मीटर अर्थात् दैनिक रूपमा प्रति खोला

S. P. J.

औसतमा १०४.५३ घनमीटर नदीजन्य पदार्थहरू संकलन गर्न सकिने तथ्याङ्क प्रक्षेपण गरीएको छ। प्रस्तावको कार्यान्वयन सँगै साना तिना प्रतिकूल वातावरणीय प्रभावहरू देखिन सक्दछन तर ती सबै वातावरणीय प्रभावहरू नियन्त्रण भित्रका, स्थानीय रूपमा सीमित र व्यवस्थापन गर्न सकिने खालका हुनेछन।

यस प्रस्तावको कार्यान्वयनको कारण स्थायी रूपमा जमीनको भू आकृती तथा स्वरूपमा कुनै परिवर्तन आउने देखिदैन। नदी खोला तथा खहरे व्यवस्थापन एवं नदीजन्य पदार्थहरूको संकलन उत्खनन तथा ओसारपसार गर्दा आयोजना क्षेत्र वरीपरी बसोवास गर्ने कुनैपनि घरधुरी बिस्थापित हुने, क्षतिपूर्ती दिनुपर्ने वा बस्ती नै बिखण्डन हुने अवस्था पनि छैन। नदीजन्य सामग्रीहरूको सदुपयोगको कारण कुनै पनि वनस्पति, रुख तथा बोट बिरुवाहरू काटिने वा नोक्सान हुने छैनन र त्यस क्षेत्रमा वन्यजन्तु लाई हिँडडुल तथा बिचरणमा पनि कुनै बाधा पर्ने देखिदैन, तथापी प्रस्तावको कार्यान्वयन सँगै साना तिना प्रतिकूल वातावरणीय प्रभावहरू देखिन सक्दछन तर ती सबै वातावरणीय प्रभावहरू नियन्त्रण भित्रका, स्थानीय रूपमा सीमित र व्यवस्थापन गर्न सकिने खालका हुनेछन।

वातावरणीय अध्ययनको क्रममा आकलन नै गर्न नसकिएको वा पहिचान हुन नसकेको वातावरणीय समस्या आईपर्न सक्ने सम्भावनालाई भने नकार्न नसकिने हुँदा यस प्रारम्भिक वातावरणीय परिक्षण प्रतिवेदन स्वीकृत भएको वा प्रस्ताव कार्यान्वयन भएको मितिले वा २ वर्ष भुक्तान भएको मितिले ६ महिना भित्र प्रस्तावित आयोजनाको वातावरणीय परिक्षण गर्नु गराउनु प्रस्तावक निकायको जिम्मेवारी हुनेछ।

यसरी प्रस्तावक निकायद्वारा अगाडी सारीएको प्रस्तावको वातावरणीय अध्ययनको निष्कर्षको रूपमा के भन्न सकिन्छ भने प्रस्तावित कार्यक्रमको कार्यान्वयनबाट हुने फाइदाहरू बढी उल्लेखनीय, दीर्घकालीन प्रकृतीका र जलउत्पन्न प्रकोप घटाउनमा प्रत्यक्ष रूपमा सहयोग पुग्ने खालका भएको हुनाले प्रतिवेदनमा सुझाईएका वातावरण मैत्री उपायहरूको अवलम्बन गर्ने प्रतिबद्धताको साथ प्रस्तावक निकाय कार्यान्वयनमा गएको खण्डमा सबै प्रकारका प्रतिकूल प्रभावहरू सजिलै न्यूनीकरण गर्न सकिने देखिएकोले कार्यान्वयनमा जान सिफारीस गरिएको छ।

S. P. J.

अनुसूचि : १

डिभिजन वन कार्यालय बाट लुम्बिनी प्रदेश उद्योग, वन तथा वातावरण मन्त्रालय मुकाम बुटवललाई प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षणको कार्य सूचि स्वीकृतिको लागि पेश गरिएको पत्र

प्रदेश स्विकृत
प्रदेश नं. १

उद्योग, पर्यटन, वन तथा वातावरण मन्त्रालय
प्रदेश वन निर्देशनालय
डिभिजन वन कार्यालय
रुपन्देही

प.सं.- २०७३/०७८
च.नं. २३३८

मिति : २०७३/२/१८

विषय : कार्यसूची स्वीकृत सम्बन्धमा ।

श्री उद्योग, पर्यटन, वन तथा वातावरण मन्त्रालय,
लुम्बिनी प्रदेश, मुकाम बुटवल ।

उपर्युक्त सम्बन्धमा डिभिजन वन कार्यालय, रुपन्देही अन्तर्गत वन क्षेत्र भित्रका खोला/ खोल्सी व्यवस्थापन तथा नदीजन्य पदार्थ संकलन कार्यका लागि लुम्बिनी प्रदेश सरकारले स्वीकृत गरेको वातावरण संरक्षण नियमावली, २०७३ बमोजिम प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षणको लागि अनुसूची-७ को ढाँचामा कार्यसूची तयार गरी स्वीकृत गराउनु पर्ने व्यवस्था भए अनुरूप कार्यसूची तयार गरी यस्तै पत्र साथ संलग्न राखी पठाइएको व्यहोरा सादर अनुरोध छ ।

१९/१८
डिभिजन वन अधिकृत

बोधार्थः
श्री प्रदेश वन निर्देशनालय, लुम्बिनी प्रदेश, मुकाम भैरहवा : जानकारीको लागि अनुरोध छ ।

o/c

Sush

DATE:

~~...~~ तिला लहादुर् सुखुंड; (सर्वदिनिजन वनकर्जल सितनगर

~~...~~ लुहगर शा. व. उ. सं. आर्यपञ्च वेवदह - ५ घोडेस (नितमान क्षेत्र)

~~...~~ गंगा देवी पाण्डे प्रगती सामुदायिक क. स.)

~~...~~ गिता कुमारी गुकडु प्रगती सा. व. उ. सं. (का. स.)

~~...~~ विलणु गुकडु प्रगती सा. व. उ. सं. वन रक्षक

~~...~~ शहीद शम रवगल प्रगती खा. की डी. पु. राखरय

~~...~~ चानु वेडाडा भा. स. व. उ. सं. वेवदह (नितमान वन गुणवत्तम

~~...~~ श्री शंकर चौकरी (ववपद २)

~~...~~ कायिल गोहाम प्रगती सा. व. उ. सं. सतलाइकार

~~...~~ उमाशान विधिकारी प्रगती सा. व. उ. सं. वेवदह (का. स.)

~~...~~ श्री सतक थापा पाव्याकी क. व. उ. सं.

~~...~~ रेखा: गंधुगाथा बागा (वेवदह वन डिप्लोमा वन कार्यलय >

~~...~~ श्री वेवदह वन डिप्लोमा (गंड वन (नितमान वन गुणवत्तम

~~...~~ श्री वेवदह वन डिप्लोमा (गंड वन (नितमान वन गुणवत्तम

~~...~~ प्रदीप शिंदे: श्री विपुल महल (वेवदह वन डिप्लोमा)

~~...~~ प्रदीप शिंदे: श्री विपुल महल (वेवदह वन डिप्लोमा)

~~...~~ श्री अशोक शंभरी, (MFUC)

~~...~~ श्री ज्ञाना कुमाव वनवत (MFUC)

~~...~~ श्री विजयानंद पांडे (MFUC)

Suhas

DATE:

आज गिनि 2018 शान आस्था वर शानेडा दिन डिभिजन वर कार्यालय
 दुपणेदी ही बायीं ड कार्यालय आत्मगत दुपणेदी निम्नता गर वजे
 99 ओडा तरी, खरी, खोला व्यवस्थापन तथा तलेजन्म पदार्थ -
 संपन्न इ तपुपणेडा लागी प्रारंभित शानक समिप पटिजन (IEE)
 आस्थापना प्रारंभित प्रविष्टन इपर राय लुभाव संपन्नतडी लागी
 संपन्नता हव डिभिजन वर कार्यालयडी पयित संपन्नता इ दुपणेदी
 आ आवागे मीर शानक प्रारंभित खुनुनाई कार्यालयता हव लागी महानु
 आवच्छक उपस्थिती ।

उपस्थिती

- 1. ~~...~~ सडा आस्थापना संपन्नता - 2 * अत वहादुर पोडेन 5CXB02K52C
- 2. ~~...~~ जोगान आचार्य, अरुमडा पर्येन हा.व.ड.हा 5CXB095,562
- 3. ~~...~~ भातडी शाना, सचिव पर्येन हा.व.ड.हा 5CXB00555C
- 4. ~~...~~ गिरी थापा, दोषावडी पर्येन हा.व.ड.हा 5CXB22332C
- 5. ~~...~~ केरा व. राना, सह-सचिव पर्येन हा.व.ड.हा 5CXB0929992
- 6. ~~...~~ शिपनाम चौखरेन, इपावडी, इंगरीय हा.व.ड.हा 5CXB095C929
- 7. ~~...~~ अत प्रकाश ठाकु, अरुमडा, चायमान हा.व.ड.हा 5CXB0C1525
- 8. ~~...~~ लाल व. डाला शाना, अरुमडा, संपन्नता हा.व.ड.हा 5CXB02226C
- 9. ~~...~~ पूरन चौधरी संपन्नता इ पलेवान पर्येन हा.व.ड.हा इपुत्रोला
- 10. ~~...~~ निज विनीत काउन्ड संपन्नता हव डिभिजन वर कार्यालय मुगीया दुपणेदी
- 11. ~~...~~ युवराज पोखरेन इलेवर संपन्नता हव डिभिजन वर कार्यालय दुपणेदी
- 12. ~~...~~ अमिष्य रेग्नी (HFUC)
- 13. ~~...~~ शाना आर वरना (HFUC)
- 14. ~~...~~ लिलालाण फोडेन (HFCC)

सुभा

अनुसुचि : ३

प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण प्रतिवेदन सार्वजनिक सुनुवाइको लागि सुचना प्रकाशन तथा मुचुल्का

प्रदेश सरकार
सुम्बन्धी प्रदेश
उद्योग पर्यटन वन तथा वातावरण मन्त्रालय
वन निवेशनालय

डिभिजन वन कार्यालय, रुपन्देही

वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन सम्बन्धी सार्वजनिक सुचना

नियम ९ को उपनियम (१) बमि सम्बन्धित।
प्रकाशित मिति २०७८/०१/२९

रुपन्देही जिल्लाको वनक्षेत्र भएर बहने नदीहरूको संरक्षण एवम् नदीजन्य सामग्रीहरूको संकलन र सटुपयोग गर्ने हेतुले प्रारम्भिक वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन तयारीको सम्बन्धी सार्वजनिक सुचना

प्रस्तावकको नाम र ठेगाना	क) नाम : डिभिजन वन कार्यालय, बैरहवा, रुपन्देही ख) (ई-मेल) : dforupandehi@gmail.com वेबसाइट dforupandehi.gov.np ग) फोन नं. : ०७९-४२०२२२
प्रस्तावको ब्यहोरा	क) कार्यान्वयन हुने स्थान : सेनामैना, तिलोत्तमा, देवदह र कन्चन सब डि.ब.का अन्तर्गत पर्ने नदी तथा खोलाहरू। ख) चार किल्ला : पूर्वमा नवलपरासी (सुस्ता पश्चिम) जिल्ला, पश्चिममा कपिलवस्तु जिल्ला, उत्तरमा पाल्पा जिल्ला र दक्षिणमा पूर्व पश्चिम जोड भाग। ग) प्रस्तावभन्दा सामान्य जानकारी : रुपन्देही जिल्लाको वनक्षेत्रमा बहने इन्द्रिया, घमाहा, बीराहा, जवइ, धोडाहा, आपगैरा, भतुही, सरहन, कन्चन, खोरमौर, विशुली गरी मुकुलतया ११ वटा खोला तथा नदीहरूले बर्चैनी बगाएर ब्याउने नदीजन्य पदार्थहरूलाई विगो एवम् वातावरण मैत्री ढङ्गले जे कति परिमाणमा संकलन गर्ने सकिन्छ ? बाषिक रुपमा तिरुलान सकिने परिमाण पछिन गर्ने। घ) अनुमानित : रु. ४,९६,०७०.०० - अक्षरुपी चारलाख छयानब्बे हजार सततरी रुपैयाँ मात्र। ङ) सरकारीको किसिम : सरकारी च) अन्य सुलाउने : IEE को लागि प्रस्तावित ११ वटै खोला तथा नदीहरूको दीगो संरक्षण र उक्त नदीहरूले बगाएर ब्याउने नदीजन्य पदार्थहरूको संकलन तथा सटुपयोग गर्दा पर्यावरणमा पर्ने सम्बन्धित सकारात्मक र नकारात्मक असरहरूको पहिचान गरी असरहरूको न्यूनीकरण र अनुकुलनका उपायहरू प्रतिवेदनमा सुलाउने प्रयोजनको लागि यो अध्ययन गर्ने लागिएको हो।
प्रभाव पर्ने वा पर्नसक्ने जिल्ला न.पा./रा.पा.	रुपन्देही जिल्ला, सुदूरपश्चिम, सेनामैना न.पा., देवदह न.पा., तिलोत्तमा न.पा. र कन्चन रा.पा. आदि।

भाषि उल्लेखित प्रस्तावको IEE अध्ययन गर्ने क्रममा यस क्षेत्रको भौतिक पक्ष, जैविक पक्ष, रसायनिक पक्ष, सामाजिक पक्ष, सांस्कृतिक पक्ष र आर्थिक पक्षमा पर्ने प्रभाव पछिन गर्न न.पा. तथा त्यस क्षेत्रका विद्यालय, अस्पताल, स्वास्थ्य चौकी तथा सरकारीबाधा व्यक्ति वा संस्थाको लिखित राय सुझाव भए सो लिखित राय यो सार्वजनिक सुचना जारी गरिएको छ। यस सुचना प्रकाशित भएको मितिले ७ (सात) दिनभित्र सुचना टाँस भएको तिकाय वा उद्योग, वन तथा वातावरण मन्त्रालय, सुम्बन्धी प्रदेश वा निम्न ठेगानामा आई पुग्ने गरी लिखित राय सुझाव उपलब्ध गराई बिनु हुन सम्बन्धित सबैमा अनुरोध गरिन्छ।

राय सुझावको लागि बचाचार गर्ने ठेगानाहरू:

प्रस्तावकको नाम र ठेगाना	क) नाम : डिभिजन वन कार्यालय, बैरहवा, रुपन्देही ख) (ई-मेल) : dforupandehi@gmail.com वेबसाइट dforupandehi.gov.np ग) फोन नं. : ०७९-४२०२२२
परामर्शदाताको नाम र ठेगाना	क) नाम : ल्याण्डस् फेर योन्गरी कन्सल्टेसन प्रा.लि. काठमाडौं ख) (ई-मेल) : lilapaudyal@gmail.com, anjand.basnet@gmail.com ग) फोन नं. : ९८४१८६१२३४, ९८४७६२०२०७

Subj

प्रवेश सरकार
सुम्बिनी प्रदेश
उद्योग, पर्यटन, वन तथा वातावरण मन्त्रालय
वन विदेशालय

डिभिजन वन कार्यालय, रुपन्देही

प्रारम्भिक वातावरणीय परिदृश्य (I.E.E) अध्ययनको लागि आव्हान गरिएको सार्वजनिक सुन्वाई सम्बन्धी सूचना

(प्रकाशित मिति : २०७८/०३/१६)

सुम्बिनी प्रदेश, रुपन्देही जिल्ला अन्तर्गत डिभिजन वन कार्यालय, रुपन्देहीको कार्यक्षेत्र (वन क्षेत्र) हुने बटुने ११ वटा साना ठूला नदी खोला चहरेहल कमरा: इंगुरीया, घमाहा, बीरपा, जबई, घोडाहा, आपरीरा, भन्तरी, साराइ, कञ्चन, खोरभोर, चिगुली आदि छन्। उक्त नदी तथा खोलाहरूको संरक्षणको सुनिश्चितताको साथै नदीजन्य सामग्रीहरूको उचित एवं व्यवस्थित सवुपयोग गर्न अति आवश्यक भएको छ। अतः बापि उल्लेखित खोलाहरूबाट नदिजन्य सामग्रीहरूको उत्खनन, संकलन, आसारपसार र सवुपयोगको लागि प्रारम्भिक वातावरणीय परिदृश्य प्रतिवेदन तयारीको क्रममा छ।

वातावरण संरक्षण ऐन, २०७६ तथा नियमावली, २०७३ एवं सुम्बिनी प्रदेश सरकार वातावरण संरक्षण ऐन २०७७ तथा नियमावली २०७७ अनुसार उक्त प्रतिवेदन स्वीकृतिको लागि वातावरणीय श्रमालाभारे राय-सुझाव संकलन गर्नुपर्ने भएकाले स्थानीय जनता, संघ-संस्थाको प्रतिनिधिहरू तथा सरोकारवालाहरू र प्रस्तावक निकायको प्रतिनिधिहरू विच प्रारम्भिक वातावरणीय परिदृश्य प्रतिवेदन बारे सार्वजनिक सुन्वाई विम्वन मिति, समय र स्थानमा हुने भएकाले सम्बन्धित सबै सरोकारवाला महानुभावहरूको सहभागिताको लागि अनुरोध गरिन्छ।

आयोज्यकाली प्रस्ताव पत्रै सवली क्षेत्र :

देवदह न. पा. बडा न. १० मा पर्ने चिगुली, ऐ ऐ बडा न. ५ मा पर्ने आपरीरा, ऐ ऐ बडा न. ६ र ९ मा पर्ने साराइ, ऐ ऐ बडा न. ९ र १० मा पर्ने भन्तरी, ऐ ऐ बडा न. ६ र ७ मा पर्ने घोडाहा साथै तीनैमा न. पा. अन्तर्गत बडा न. १० र ११ मा पर्ने कञ्चन, ऐ ऐ बडा न. १ र २ मा पर्ने बीरपा, ऐ ऐ १० मा पर्ने खोरभोर, ऐ ऐ ६, ७ र ८ मा पर्ने इंगुरीया, ऐ ऐ २, ३ र ४ मा पर्ने घमाहा र बटवल उ.म.पा. बडा न. १३ मा पर्ने जबई खोला र त्यसको आसपासका क्षेत्र, डोल तथा बस्तीहरू।

देवदह न. पा. अन्तर्गत पत्रै खोलाहरूको सार्वजनिक सुन्वाई हुने मिति, समय र स्थान :

- मिति : २०७८/०३/१८ गते शुक्रवार
- समय : बिहानको ठिक ११:०० बजे
- स्थान : देवदह सब डिभिजन वन कार्यालय परिसर, शितलनगर, रुपन्देही।

सैनामैना न.पा. र बटवल उ.म.पा. अन्तर्गत पत्रै खोलाहरूको सार्वजनिक सुन्वाई हुने मिति, समय र स्थान :

- मिति : २०७८/०३/१८ गते शुक्रवार
- समय : बिहानको ठिक ३:०० बजे
- स्थान : सैनामैना सब डिभिजन वन कार्यालय परिसर, मुर्गिया, रुपन्देही।

प्रस्तावक	परामर्शदाता
डिभिजन वन कार्यालय, रुपन्देही फोन नं : ०३१-५२०२२२ ई-मेल : dforupandehi@gmail.com	हुपान्डस फर चीनरी काञ्चरभेसन प्रा.लि. कञ्चनगिरी, काठमाण्डौ फोन नं : ९८४१८६१२३४, ९८५७६२०२०३ ई-मेल : anjand.basnet@gmail.com/ lilapaudyal@gmail.com

१. मा बजेट
२. बजेटमा
३. माले
४.
५. बाहकका
६. सुपा
७. सामा
८. चतता,
९. कास गरिने
१०. त २०७८
११. को हुवा
१२. योभवमा
१३. लखरु
१४. ९०५
१५. टिकाउ
१६. सार्व
१७. वसना हु

S.P.A.

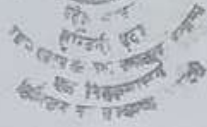

प्रदेश सरकार
लुम्बिनी प्रदेश
उद्योग, वन तथा वातावरण विभाग
वन विभाग

द्विभिजन वन कार्यलय, रूपन्देही

फोन नं ०७९-५२०२२२
मो नं : ९८५८०५८२९३

O/C

मिति : २०७८।०३।१६

प.सं : ०७७/०७८

च.नं : २८२५

विषय :- सूचना टाँस गरी जानकारी पठाई दिने बारे ।

श्री बुद्ध उपग्रहपालिका १२ नं. वडा कार्यालय
रूपन्देही ।

प्रस्तुत विषयमा लुम्बिनी प्रदेश रूपन्देही जिल्ला अन्तर्गत वन क्षेत्र हुँदै बहने ११ वटा साना ठूला नदी खोला खहरेहरु क्रमशः ईन्दुरीया, बगल, बौराहा, जवई, घोडाहा, आँपगैरा, मलुही, साराह, कन्वन, खोरमोर त्रिशुली आदिको व्यवस्थापन तथा उक्त खोलाहरुबाट नदीजन्य पदार्थ संकलन सम्बन्धी प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण प्रतिवेदन तयारीको क्रममा रहेको हुँदा वातावरण संरक्षण ऐन, २०७७ र वातावरण संरक्षण नियमावली, २०७७ बमोजिम प्रस्ताव कार्यान्वयनका लागि राय सुझाव संकलन गर्न सार्वजनिक सुनुवाई कार्यक्रम आयोजनाका लागि मिति २०७८।०३।१६ गतेको भेचीकाली राष्ट्रिय दैनिक पत्रिकामा प्रकाशित सूचना पाना १ यसै पत्रसाप संलग्न राखी पठाईएको हुँदा उक्त सूचना टाँस गरी सो को जानकारी यस कार्यालयमा उपलब्ध गराई दिनुहुन अनुरोध छ ।

बिष्णु राज सुलेवी
विभागीय अधिकारी

Subj.

श्री डिभिजन वन कार्यालय खपनेईको नं. २८३५ मिति २०७८/३/१६
 गैरको पत्रसाथ प्राप्त भौतिकाली शीर्षकको कृषि पत्रिकाको मिति:
 २०७८/३/१६ गैर प्रकाशित मासिक वार्षिकी पत्रिका (IEE)
 को प्रतिबदन तमा उभै मिलिदिनामा राम सुभाष खड्कालेको लागि धाक
 गरिएको कृषि पत्रिकाको वितरणको सूचना प्रसूतिका साथै
 पत्रिकाको वितरणको कृषि पत्रिकाको सूचना
तपाइाल

१) श्री बुढागाउँ सा. व. उ. स देवढे-५ रूपदेही

[Signature]

२) श्री प्रगती सामुदायिक व. उ. स देवढे-५ रूपदेही

३)

४) श्री जनश्रम सामुदायिक व. उ. स देवढे-५, १० रूपदेही

५) श्री पाहवाली सामुदायिक व. उ. स देवढे-५ रूपदेही

खपनेई सरदन कार्यालय व. उ. स

[Signature]

Subj.

सि डिभिजन वन कार्यालय, रुपन्देही - नं. २०२५ मिति २०७८/२३/१६
 गैरीको पत्रमाथ प्राप्त मासिकाली राष्ट्रिय ईन्ड पत्रिका मिति २०७८
 ०३/१६ गैरी प्रकाशित प्रारम्भिक वन्यजन्तु पालिका (IEE) को प्रतिक
 तमा गैरी सिलसिलामा राग-दुमाव लेकलको लागि आरक्षण गरीएको
 सिलसिलामा युनुवाई सभको सूचना गैरी कार्यालयको सूचना पत्रमा
 तौस गरीएको छत्रहास जानकारीको लागि अनुप्रेषण छ।

तपासिल

१. दिनेस वन्यजन्तु कार्यकारी इन्डकार्यालयका वन्यजन्तु -
 पालिका सूचना तौस गरिएको छत्रहास अनुप्रेषण छ।
२. दिनेस वन्यजन्तु डिभिजन वन कार्यालय, सिलसिलामा
 सूचना जारीमा सूचना तौस गरिएको छत्रहास अनुप्रेषण छ।

३. यसै पत्रको क्रममाथको १ प्रति सूचना तौस गरिएको छ।

४. यसै पत्रको क्रममाथको सूचना
 तौस गरिएको छत्रहास अनुप्रेषण छ।

५) यसै क्रममाथको १ प्रति सूचना तौस गरिएको छ।

६) यसै क्रममाथको १ प्रति सूचना प्राप्त
 गरी सूचना पत्रमा तौस गरिएको छत्रहास
 अनुप्रेषण छ।

७) यसै क्रममाथको १ प्रति सूचना प्राप्त
 गरी सूचना जारीमा तौस गरिएको छत्रहास
 तौस गरिएको छत्रहास अनुप्रेषण छ।

S.A.S.

प्रदेश सरकार
लुम्बिनी प्रदेश
उद्योग, वन तथा कृषि विभाग, रुपन्देही

डिभिजन वन कार्यालय, रुपन्देही

फोन नं ०७९-५२०२२२
मो नं : ९८४८०४८२९३

मिति : २०७८।०३।१६

प.सं : ०७७/०७८
च.नं. २८२५

विषय :- सूचना टाँस गरी जानकारी पठाई दिने बारे ।

श्री. ^{५५} ~~सनातनी...~~, नगरपालिका, ~~...~~ रुपन्देही ।

प्रस्तुत विषयमा लुम्बिनी प्रदेश रुपन्देही जिल्ला अन्तर्गत वन क्षेत्र हुँदै बहने ११ वटा साना ठूला नदी खोला खहरेहरु क्रमशः ईन्गुरीया, घमाहा, वीराहा, जवई, घोडाहा, औपगैरा, भलुही, साराङ्ग, कन्चन, खोरमोर त्रिशुली आदिको व्यवस्थापन तथा उक्त खोलाहरुबाट नदीजन्य पदार्थ संकलन सम्बन्धी प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण प्रतिवेदन तयारीको क्रममा रहेको हुँदा वातावरण संरक्षण ऐन, २०७७ र वातावरण संरक्षण नियमावली, २०७७ बमोजिम प्रस्ताव कार्यान्वयनका लागि राय सुझाव संकलन गर्ने सार्वजनिक सुनुवाई कार्यक्रम आयोजनाका लागि मिति २०७८।०३।१६ गतेको मेचीकाली राष्ट्रिय दैनिक पत्रिकामा प्रकाशित सूचना पाना १ यसै पत्रसाथ संलग्न राखी पठाईएको हुँदा उक्त सूचना टाँस गरी सो को जानकारी यस कार्यालयमा उपलब्ध गराई दिनहन अनुरोध छ ।

बोधराज सुवेदी
डिभिजन वन अधिकृत

Subj.

पुस्तकालय सेवा विभाग, पुस्तकालय, दिल्ली

१ प्रति फ़ ठुमि तिबुको

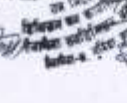

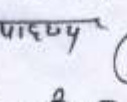
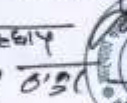
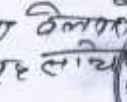

द्विनामना ठ.पा.
2067/3/98

Subj.

श्री विभागात्त वना कार्यालय, खमन, हरियाणा - पो. नं. १२२६ मिति २००८/०३/१६
 जेठो पत्र सभ्य प्राप्त मैत्रिकादि रीतिरूप दिनिदि पत्रिका मिति २००८/
 ०३/१६ गते प्रकाशित शासिक मागाजीय परिक्षण (JEE) की
 प्रतिकेदन तथा गने विनादिनामा राम सुभाष संकुलको लागि आह्वान
 गयेको, सविधानिक सुनुवाई लक्षको सुचना प्रस कार्यालयको सुचना
 पत्रमा बाबु गयेको सहाय्य जानकारी लागि अनुसूच्य की
तपश्चिन्त

१. पहिल पत्र वसतिपत्रको १ प्रति सुचना पुगी मिति लखिप १/१६/०८
२. पहिल पत्र अनुसूच्यो १ प्रति सुचना पुगी मिति सहाय्य गरी मिति १/१६/०८
३. पहिल पत्र वसतिपत्रको १ प्रति सुचना पुगी मिति सहाय्य गरी मिति १/१६/०८
४. पहिल पत्र वसतिपत्रको १ प्रति सुचना पुगी मिति सहाय्य गरी मिति १/१६/०८
५. पहिल पत्र वसतिपत्रको १ प्रति सुचना पुगी मिति सहाय्य गरी मिति १/१६/०८
६. पहिल पत्र वसतिपत्रको १ प्रति सुचना पुगी मिति सहाय्य गरी मिति १/१६/०८
७. पहिल पत्र वसतिपत्रको १ प्रति सुचना पुगी मिति सहाय्य गरी मिति १/१६/०८

Subj.

श्री डिप्टी कमिश्नर वन कार्यालय, लखनऊ की - नं. 2025 गित 206/03/9
 गैरको पत्रकारों द्वारा भोजपुरी रीट्रिम के लिए पत्रकारिता गित 20
 03/96 गैरको पत्रकारों द्वारा भोजपुरी रीट्रिम के लिए पत्रकारिता गित 20
 तमाम गैरको पत्रकारों द्वारा भोजपुरी रीट्रिम के लिए पत्रकारिता गित 20
 लखनऊ के मुख्य सचिव को भोजपुरी रीट्रिम के लिए पत्रकारिता गित 20
 गैरको पत्रकारों द्वारा भोजपुरी रीट्रिम के लिए पत्रकारिता गित 20

तपस्य

1) हरि चाली सा. व. उ. प्र. बुकलरी

2) अक्षय सा. व. उ. प्र. का

16.03.078
 96102106E

3) श्री अक्षय सा. व. उ. प्र.

4) श्री अक्षय सा. व. उ. प्र. के

5) बुद्ध सा. व. उ. प्र. की

0613196

SuP

अनुसुचि : ४

प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण प्रतिवेदन सार्वजनिक सुनुवाइको क्रममा खिचिएका केही तस्वीरहरू

क. देवदह सव डिभिजन वन कार्यालय परिसरमा गरीएको सार्वजनिक सुनुवाइका तस्वीरहरू

SAP

ख. सैनामैना सवडिभिजन वन कार्यालय परिसरमा गरीएको सार्वजनिक सुनुवाईका तस्वीरहरु

S.A.S.

अनुसुचि : ५

प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण प्रतिवेदन सार्वजनिक सुनुवाइ तथा सुचना पश्चात् प्राप्त सुचनाहरु तथा संकलित सुझावहरु

प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण सार्वजनिक सुनुवाईको प्राप्त सुझावहरु

देवदह सब डिभिजन वन कार्यालय

विष्णु प्रसाद भट्टराई,

- मानव वन्यजन्तु द्वन्द्व नियन्त्रण गर्नु पर्ने ।
- मापदण्ड विपरित नदिजन्य पदार्थ उत्खनन् भएकामा नियन्त्रण आवश्यक रहेको

महेन्द्र क्षेत्री,

- नदि सतह वस्ति भन्दा मथि उठेका,
- जैविक बाध आवश्यक रहेको,
- कम गहिराई रहेको ठाँउमा उत्खनन् गर्न नपर्ने,
- चुरे क्षेत्रमा उत्खनन् गर्न नहुने चुरे संरक्षणमा जोड दिने,
- स्थानीय विकास निर्माण कार्यको लागी नदि जन्य पदार्थ उत्खनन् गर्न पाउनु पर्ने माग रहेका,

चेत नारायणा श्रेष्ठ,

- तटवन्धन, अनुगमन र स्थानिय रोजगार मा जोड,

रूपा सापकोटा,

- निति नियम राम्रो भएता पनि कायान्तर्यन पक्ष फितलो रहेको स्थानियको भनाई,
- मापदण्ड विपरित भए पनि वर्तमान समयमा नदिजन्य पदार्थ उत्खनन् कार्य भइ रहेको,
- उत्खनन् कायर्मा स्थानिय स्रोत साधन लाइ जोड दिनु पर्ने,

सोम कान्त पौडेल,

- नदीजन्य पदार्थ उत्खनन तथा संकलन गर्दा कति गहिराही सम्म उत्खनन गर्ने हो प्रतिवेदनमा प्रष्ट रूपमा कितान गरि यसलाई मापदण्डको रूपमा पालना गर्ने पर्ने। अनुगमन नियमित रूपमा गर्नु पर्ने।

S. P. S.

भरत कुमार गुरुङ्ग

- अनुगमनमा जोड दिनु पर्ने, प्राविधिक ज्ञान र निष्पक्ष व्यक्ति लाई अनुगमनमा खटाउनु पर्ने,
- अनुगमान + मापदण्ड + प्राविधिक ज्ञान
- खोलाको छेउमा होटल खोल्न नहुने
- खोला किनारमा उत्खनन गर्न नहुने

तुल वहादुर थापा,

- अनुगमान + मापदण्ड + प्राविधिक ज्ञान

राधिका अयल,

- सिमसारको लागी पोखरी बनाएको पनि नरहेको

डिभिजनल वन अधिकृत

- रियालिष्टिक Field Data जे छ त्यो राख्ने,
- खोलाको सतह जमिनको सतह देखि Minimum ५ फिट गहिराइ राख्नु पर्ने,

दामोदर क्षेत्रि,

- घोडाहा खोला लम्बाइ ३३०० मि.
- सराङ्ग खोला लम्बाइ ८५० मि.

चन्द्र भाट (सहायक वन अधिकृत देवदह)

- आँप गौरा खोला को दाउन्ने क्षेत्रमा वढि थुप्रिएको

सैनामैना सब डिभिजन वन कार्यालयमा सम्पन्न सार्वजनिक सुनुवाईबाट प्राप्त सुझाव

ओम प्रकाश ठाकुर,

- घमाहा खेलामा उत्खनन गर्न नमिल्ने,
- व्यापक छलफल गर्नु पर्ने
- वौराहा खेला सैनामैना र बुटवल १२, चारपाला को सिमाना वाट वग्ने,
- वौराहा खेलामा गहिराइ धेरै रहेको,

S. P. J.

- स्थानिय रोजगार खासै नहुने, स्थानिय स्रोत को प्रयेग गर्नु पर्ने
- स्थानिय रूपमा प्रशोधन गर्ने व्यवस्था मिलाउनु पर्ने,
- खोला किनारा वस्ति र पुल जोखिम रहेको
- तटवन्धनको क्रममा दुवै पक्षवाट खोला किनार च्याप्दै गएको फल स्वरूप कटान र गहिराइ तिव्र हुदै गएको

शिवलाल पाखरेल

- इन्गुरीया खेला वाट निकाल्न नमिल्ने कमेरे माटो पहिरोको समस्या
- पानिको मुहान सुक्दै गएको

लाल वहादुर काला मगर

- वौराहा खेला वाट नदिजन्य पदार्थ निकाल्न नमिल्ने
- बाँध फुट्ने सम्भावना र वस्ति जोखिममा रहेकाले तटवन्धन गर्नुपर्ने
- स्थानिय विकासकालागी उत्खनन् गर्दा कारवाहिमा परेको गुनासो,
- खेला गहिराएर उत्खनन् भएको

रत्न वहादुर पौडेल,

- घमाहा खेलावाट उत्खनन् गर्न नसकिने,
- खेतियोग्य जमिन, वाटो पुल आदि लाई क्षति पुर्न्याएको,
- वौराहा खेलामा उत्खनन् गर्न नमिल्ने,
- अनुगमनमा समस्या रहेको

निष्कर्ष:

देवदह क्षेत्रको — वुटवल पुर्व खेलाहरुमा उत्पादन आयतन वढाउनु पर्ने देखिन्छ भने सैनामैना क्षेत्र —वुटवल पश्चिम नदिजन्य पदार्थ निकाल्न नहुने कुरा सावर्जिनक सुनवाइ कार्यक्रम वाट आएको देखिन्छ । सार्वजनिक सुनुवाइमा प्राप्त सुझावहरुलाई यथोचित रूपमा सम्बेधन गरी प्रतिवेदनमा समावेश गरिएको छ ।

सूचना तथा जानाकारी संकलनको लागि तयार गरीएको चेक लिष्ट

**Checklist for data Collection from FGD, CF/CFUG/CFMG/
Municipality/ Rural Municipality, DFO etc.**

१) प्रारम्भिक सूचना :

- नदी तथा खोलाको नाम :

ठेगाना:(स्थानीय तह, पालिकाको नाम र
वडा नं. सहित)

.....
.....

- नदी तथा खोलाको औसत उचाई :

- नदी तथा खोलाको औसत चौडाई.....मिटर

- नजीकको जमिनको सतह देखि नदी तथा खोलाको गहिराईमि.

➤ जिपिएस लोकेशन:

अक्षांस:.....

देशान्तर.....

➤ नदी खोलाको अवस्था :

क) वर्षभरी पानी रहने

.....

ख) सुख्खा खहरे खोला

.....

ग) अन्य

२. वन जंगलमा पाईने मुख्य मुख्य रुख बिरुवाहरुको नाम :

S.A.S.

क्र.सं.	लोकल नाम	वैज्ञानिक नाम

२. वन जंगलमा पर्ईने मुख्य मुख्य जंगली जनावर र चरा चुरुङ्गीहरुको नाम :

क्र.सं.	लोकल नाम	वैज्ञानिक नाम

३. नदी खोला तथा खहरेहरुमा बाढी आउदा नदीजन्य पदार्थहरु बगाएर ल्याउदा तपाईं र तपाईंको वस्ती र जंगल क्षेत्रमा के कस्तो असर पारेकोछ ? जंगली जनावर र तिनिहरुको वासस्थान आहार बिहारमा कस्तो असर पारेको पाउनु भएकोछ ?

क) असर पारेको छ

ख) छैन

यदि छ भने,

Signature

क्र.सं.	सकारात्मक असर तथा नकारात्मक असर (ठाउँको नाम सहित)	
	सकारात्मक असर	नकारात्मक असरहरु

- नदी खोलामा बाढी आउदा वन क्षेत्रमा कस्तो असर परेको छ ?
- Forest Condition/Quality मा
- Regeneration Status मा
- नदी कटान (खोलाको किनार वा तटीय क्षेत्रमा पारेको असर)
 - a)
 - b)
 - c)
- If require any specific river control or management intervention! please suggest those activities from your perspective.

S.N.	Suggested River Management Intervention/ Activities

S.A.S.

➤ वर्तमान अबस्थामा नदीको प्रयोग कसरी भै रहेको छ ? र त्यसले कस्तो असर पारेको छ ?

सि. नं.	प्रयोग को किसिम	कस्तो प्रभाव परेको छ ?
1	सिचाईमा	
2	खानेपानीमा	
3	नदी जन्य पदार्थहरुको संकलन	
4		

२. सिमसार क्षेत्र नदी नाला ताल तलैया आदी :

क्र.सं.	तालतलैया, पोखरी तथा सिमसार क्षेत्रको नाम	गहिराइ (मी)	अनुमानित क्षेत्रफल (वर्ग.मी.)	अवस्थिति	प्रयोगको अवस्था (कसले, के मा)	व्यवस्थापन जिम्मेवारी

➤ मुख्य नदी नालाहरुको विवरण

क्र.सं.	नाम	उदगम स्थान	औसत लम्बाई कि मी	मुख्य प्रयोग	व्यवस्थापन पक्ष

S.A.S.

- मुख्य पाइने जलचर प्राणिहरू के के हुन् ? समग्रमा लेख्नुहोस् ।

क्र.सं.	लोकल नाम	वैज्ञानिक नाम

- कुनै वस्तीले खाने पानी वा अन्यको लागी नदीनाला तथा ताल प्रयोग गर्दछन भने वस्तीको नाम लेख्नुहोस् ।

सं.न.	खोला/ताल नाम	वस्तीको नाम	खानेपानी कि अन्य
१.			
२.			
३.			
४.			
५.			

- ३) **Construction Material**/खोलाबाट निकालिइको छ भने पूर्ण विवरण लेख्नुहोस् ।

१) खोलाको नाम:-
.....
.....

२) स्थान:-
.....
.....

३) दैनिक कति निकाल्ने गरेको छ/ :-.

S.A.S.

.....
.....

४) के को लागी

.....
.....

५)

असरहरु.....
.....

➤ **Minerals/ खनिज प्रदार्थ छ भने ,**

क्र.सं.	खनिज प्रदार्थको नाम	पाईने ठाउँ

४. पहुँच मार्गको सुबिधा :

ग्राभेल सडक				
धुले सडक				

S.A.S.

नयाँ ट्रयाक				
----------------	--	--	--	--

५. पानीको श्रोत सम्बन्धी बिबरण :

खानेपानी स्रोतहरु	वडाहरु (संख्या)									मुहान	प्रतिशत
	१	२	३	४	५	६	७	८	९		
निजी ट्युवेल											
सार्वजनिक ट्युवेल											
सार्वजनिक पाइपको धारा											
निजी पाइपको धारा											
खोला/नहर											
पोखरी/इनार											
मूल											

६. बृक्षारोपणको लागि खाली क्षेत्रको उपलब्धता सम्बन्धी बिबरण :

क्र.सं.	खुल्ला क्षेत्र रहेको स्थान	क्षेत्रफल	स्वामित्व	हालको उपयोगको अवस्था

७. धार्मिक तथा पर्या पर्यटन क्षेत्र संग सम्बन्धीत बिबरण :

क्र.सं.	धार्मिक स्थल को नाम	क्षेत्रफल (व.मी.)	बस्ती	व्यवस्थापन जिम्मेवारी	कैफियत

S.A.P.

क) पाटी पौवा तथा चौताराहरु

क्र.सं.	पाटीपौवा तथा चौताराहरु	क्षेत्रफल (व.मी.)	बस्ती	प्रयोगको अवस्था (✓)			व्यवस्थापन जिम्मेवारी
				निर्माणाधीन	प्रयोग	जीर्ण	

ख) पर्यटकीय स्थलहरु: :

क्र.सं.	पर्यटकीय स्थलको नाम	क्षेत्रफल (व.मी.)	बस्ती	प्रयोगको अवस्था (✓)			व्यवस्थापन जिम्मेवारी
				निर्माणाधीन	प्रयोग	जीर्ण	

पर्यटकीय पैदल मार्ग (Trekking Route) छु छैन? भएमा नाम (ठाउँ) र गन्तव्यसहित उल्लेख गर्ने ।

.....
.....

यदि छ भने,

क्र.सं.	पैदल मार्गको नाम	गन्तव्य

➤ पर्यटन विकासका लागि सुझावहरु के के छन् ?

.....
.....
.....
.....
.....

७. खोला किनार वा वन क्षेत्र वा नजीकको निजी जमिनमा रहेका उद्योगहरु के के छन् ?

S.A.P.

सं.न.	उद्योगको नाम	स्थान	कस्तो जमिनमा रहेको (नीजी/वन आदि)	छेउको वस्तीहरुको नाम	कस्तो उद्योग वातावरणमा त्यसले पारेको प्रभाव

➤ उद्योगले प्रयोग गर्ने कच्चापदार्थ के हो? नदी जन्यसामग्री प्रयोग गर्ने उद्योग हो भने कस्तो किसिमको वातावरणीय प्रदूषण भएको छ ?

सं.न.	उद्योगको किसिम	प्रयोग गर्ने कच्चापदार्थको नाम	वातावरणीय प्रदूषण
१.			
२.			
३.			
४.			
५.			

➤ उद्योगले निकालेको फोहोर व्यवस्थापन कसरी गरेको छ ? विवरण दिनुहोस ।

.....

त्यस ठाउँमा कसर लगायत नदी जन्य उद्योग घट्दो बढ्दो क्रममा छ ? बढ्दो छ भने कुन ठाउँमा र कस्तो जमिनमा विस्तार भएको छ ?
 यदि बढ्दो छ भने,

सं.न.	उद्योग	ठाउँ/वडा	वन/खेती/अन्य
१.			
२.			
३.			
४.			
५.			

➤ उद्योगको कारणले हुने जोखिमलाई कसरी कम गर्ने सकिन्छ ।

.....

S.A.S.

द. प्राकृतिक प्रकोप तथा जोखिम :

➤ त्यस ठाउँको मुख्य प्राकृतिक प्रकोप के हुन् ?

सं.न.	प्राकृतिक प्रकोपको नाम	ठाउँ/वडा	मिति	के भएको क्षतिको विवरण
१.				
२.				
३.				
४.				
५.				

➤ प्राकृतिक प्रकोपको कारण के भएको छ, विवरण दिनुहोस् ।

.....

.....

.....

.....

.....

.....

➤ प्राकृतिक प्रकोपको कारण बसाईसराई भएको छ भने विवरण लेख्नुहोस् ।

.....

.....

.....

.....

.....

➤ पहिरो

➤ Which village/wards/ communities are more vulnerable to erosion and landslides?

Name of Village, wards, communities	Scale of erosion and landslide			
	High	Moderate	Low	No problems

S.A.S.

९. प्राकृतिक प्रकोप तथा जोखिम :

क) नदीको नाम :

.....
.....

Geographic Location:

.....
.....

बाढी गएको मिति :

.....
.....

Flooded area/ scope :

.....
.....

बाढी गएको प्रमुख कारण :

.....
.....
.....

..... बाढीले निम्त्याएको क्षति : कटान, पटान
र डुवान

.....
.....
.....

बाढीलाई नियन्त्रण गर्ने संरचना :

.....
.....

.....ख) आगलागी

A. Geographic Location

.....

S.A.S.

B. Date and time of occurrence of forest fire, what might be the anthropogenic or natural cause of forest fire?

.....
.....
.....
.....
.....

C. Is climatic variability such as wind, humidity, etc also responsible to increase the risk of forest fire?

.....
.....
.....
.....

D. What will you do if suddenly forest fire blaze occurs? How will the community forest user group handle this situation?

.....
.....
.....
.....
.....
.....

E. What could be done to decrease the forest fire risk in the forest?

.....
.....
.....
.....

१०) नदी खोला खहरेहरुको उचीत ब्यबस्थापन गर्दै दिगो एवं वातावरण मैत्री रुपमा नदीजन्य पदार्थहरुको संकलन एवं ओसार पसार गर्न के कस्ता तौर तरीकाहरु अप्नाउन आवस्यक छ ? सुभाब दिनुहोस

.....
.....

S.A.S.

.....
.....
११) नदी खोला खहरेहरुको संरक्षण र त्यसको उचीत ब्यबस्थापन गरी नदी खोला नालाहरुलाई प्रयोग गर्ने कुनै भावी योजना (भविष्यका योजना) वनाउनु भएको छ ?

.....
.....
.....

**12. At last, what are the major causes of biodiversity loss in your forest?
Please rank them and mention trend in the table below.**

Threats from river	Major Threats	Is the threat increasing, decreasing or no change? (during the last 5 years)
(A) Direct threats		
(B) Underlying causes		